

Л. Г. Кондратова

МИСТЕЦТВО

клас

8

УДК 7
ББК 85.1я72
К 64

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ Міністерства освіти і науки України
від 10.05.2016 р. №491)*

ВИДАНО ЗА РАХУНОК ДЕРЖАВНИХ КОШТІВ. ПРОДАЖ ЗАБОРОНЕНО

Експерти, які здійснили експертизу даного підручника під час проведення конкурсного відбору проектів підручників для учнів 8 класу загальноосвітніх навчальних закладів і зробили висновок про доцільність надання підручнику грифа «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України»:

Мужикова І. М., доцент кафедри образотворчого мистецтва
Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка,
кандидат педагогічних наук

Шлегикова Т. М., учитель КЗ «НВО «Загальноосвітня школа І—ІІІ ст. № 24 — ЦДЮТ «Оберіг»
Кіровоградської міської ради Кіровоградської області, заслужений учитель України

Кондратова Л. Г.
К 64 Мистецтво : підручник для 8 кл. загальноосвіт. навч. закл. /
Л. Г. Кондратова. — Тернопіль : Навчальна книга — Богдан,
2016. — 288 с. : іл.

ISBN 978-966-10-4481-3

УДК 7
ББК 85.1я72

*Охороняється законом про авторське право.
Жодна частина цього видання не може бути відтворена
в будь-якому вигляді без дозволу автора чи видавництва.*

ISBN 978-966-10-4481-3

© Кондратова Л. Г., 2016
© Навчальна книга – Богдан, 2016

Підручник доповнено електронним додатком, який можна відкрити за посиланням: <http://www.bohdan-digital.com/edu>.

Дорогі восьмикласники!

Запрошую вас у незвичайну подорож, яку допоможе здійснити цей підручник. Він поведе вас у чарівний світ прекрасного, створений працею видатних художників, архітекторів, музикантів, літераторів минулих століть.

Мистецькі твори, втілені у словах, звуках, фарбах, мармурі й граніті, є своєрідним літописом розвитку людства. Аби краще читати цей літопис, потрібно хоча б у загальних рисах знати історію художньої культури, розбиратися в особливостях кожного виду мистецтва, у його художній мові, засобах виразності.

Звичайно, обсяг навчального видання не дозволяє вмістити весь колосальний матеріал з історії мистецтва, тому нам довелось вибрати найбільш суттєве й необхідне. На сторінках даного підручника ви знайдете відомості про такі художні стилі й напрями, як античний, візантійський, романський, готичний, ренесанс, бароко, рококо, класицизм, романтизм, реалізм. Ви навчитеся сприймати, порівнювати й інтерпретувати твори різних видів мистецтва певного стилю чи напрями, використовувати спеціальну термінологію в процесі колективних обговорень мистецьких явищ або для висловлення особистісно-ціннісного ставлення до них.

Здобуті знання та вміння ви будете з успіхом застосовувати як в індивідуальній художньо-творчій діяльності, так і під час роботи над груповими й колективними мистецькими проектами. Цього навчального року ви працюватимете над створенням макетів архітектурних споруд, виконуватимете живописні та графічні композиції в різних художніх стилях, а також матимете унікальну можливість спробувати свої сили в театралізаціях, присвячених мистецтву тієї чи іншої епохи. Окрім того, ви навчитеся самостійно знаходити і використовувати у своїй діяльності енциклопедичні, мистецтвознавчі та музейні матеріали, що допоможуть вам стати обізнаними у сфері художніх стилів та напрямів мистецтва минулого.

Бажаю вам приємних зустрічей із прекрасним!

Автор

УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ

Поміркуйте

**Творче
завдання**

Запам'ятайте

**Теорія
мистецтва**

**Сходишки
пізнання**

**Підсумовуємо
вивчене**

**Виконайте
вдома**

МИСТЕЦТВО В КУЛЬТУРІ МИНУЛОГО

ТЕМА 1. СТИЛІ ТА НАПРЯМИ МИСТЕЦТВА:
античний, візантійський, романський,
готика, ренесанс

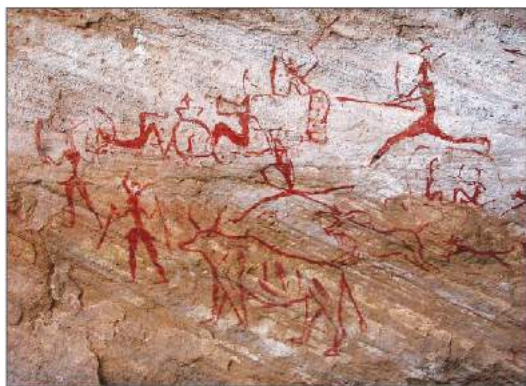

ТЕМА 2. СТИЛІ ТА НАПРЯМИ МИСТЕЦТВА:
бароко, рококо, класицизм, романтизм,
реалізм

§ 1. СТИЛЬ У МИСТЕЦТВІ

Мистецтво як особливий вид людської діяльності зародилося ще в добу палеоліту. Наші печерні предки, незважаючи на щоденну сувору боротьбу за виживання, захоплювалися красою довкілля, багатством та різноманітністю природних форм і намагалися відтворити їх у рисунках доступними засобами. Давні художники використовували гострі камінці для продряпування на скелях або вуглики від вогнища, природні мінеральні фарби для контурних чи силуетних зображень тварин на стінах печер. Фарбу наносили пальцями або примітивними пензлями (жмуть вовни, пучок трави). Пізніше в наскельних малюнках почали з'являтися зображення людей, багатофігурні композиції — зокрема, сцени полювання. Із глибини віків до нас дійшли й висічені з каменю скульптури тварин, рельєфи, гравюри на кістках і рогах упольованих звірів.

*Наскельний малюнок у печері Шове.
Бл. 30 тис. років до н. е. Франція*

*Ритуальний танок.
Наскельний рельєф у Танумі.
1700–500 рр. до н. е. Швеція*

Окрім цього, стародавні люди знаходили час для ритуальних співів і танців, основу яких складали рухи, що імітували поведінку тварин, мисливські та військові вправи. Подібні заняття для наших предків були водночас і магічним обрядом, і актом пізнання, і засобом передачі досвіду та згуртування колективу.

Минули тисячоліття. Виникли стародавні цивілізації з достатньо високим рівнем економічного, політичного і культурного розвитку. Колосального значення набули природничі науки, філософія; настав період справжнього розквіту мистецтва.

§ 1. Стил ь у мистецтві

Із плином часу вслід за соціальними змінами змінювались предмети і способи зображення, характер і стиль мистецтва, однак на всіх етапах історії людства мистецтво завжди відігравало надзвичайно важливу роль.

Мистецтво — це естетичне пізнання світу в процесі художньої творчості як особливого виду людської діяльності, що відображує дійсність у конкретно-чуттєвих образах відповідно до певних ідеалів прекрасного.

Пригадайте, що вам відомо про мистецькі стилі та напрями з уроків музичного та образотворчого мистецтва.

Усю історію мистецтва розподіляють на великі часові періоди — епохи, у кожній з яких склався певний мистецький стиль чи напрям. Розгляньте схему, що ілюструє етапи розвитку мистецтва в культурі минулого.

ЕТАПИ РОЗВИТКУ МИСТЕЦТВА

МИСТЕЦТВО ПЕРВІСНОЇ ДОБИ	Первісне мистецтво	
МИСТЕЦТВО СТАРОДАВНЬОГО СВІТУ	Мистецтво Стародавнього Єгипту	
	Мистецтво Передньої Азії	
	Мистецтво Стародавньої Греції та Стародавнього Риму	Античний стиль
МИСТЕЦТВО ДОБИ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ	Мистецтво Візантії	Візантійський стиль
	Романське мистецтво	Романський стиль
	Готичне мистецтво	Готичний стиль
МИСТЕЦТВО РЕНЕСАНСУ	Мистецтво доби Відродження в Італії, Північне Відродження	Стиль ренесанс
МИСТЕЦТВО ДОБИ ПРОСВІТНИЦТВА	Мистецтво XVII—XVIII ст.	Стиль бароко
		Стиль рококо
		Стиль класицизм
МИСТЕЦТВО XIX СТОЛІТТЯ	Мистецтво першої половини XIX ст.	Стиль романтизм
	Мистецтво другої половини XIX ст.	Стиль реалізм
МИСТЕЦТВО XX СТОЛІТТЯ		

Термін «стиль» належить до найбільш дискусійних питань у мистецтвознавстві. Це поняття є центральним в історії мистецтва і поширюється на інші види людської діяльності, перетворюючись в одну з найважливіших категорій культури в цілому. У наш час стилем називають також спосіб життя, манеру поводитися, одягатися, методи і прийоми роботи, наприклад: стиль спілкування, стиль одягу, стиль керівництва тощо.

Стиль у мистецтві — це форма художнього самовизначення епохи, регіону, нації, соціальної або творчої групи чи окремої особистості. Поняття «художній стиль» розглядають у комплексі з поняттями «художня епоха», «художній напрям» та ін.

Художню епоху визначають як конкретно-історичний етап розвитку мистецтва, сформований у певну суспільно-історичну добу. Художня епоха включає **художні напрями**, кожен з яких охоплює єдність світогляду, естетичних поглядів, шляхів відображення життя і пов'язаний з тим чи іншим творчим методом та художнім стилем. Напряму у мистецтві не виключає глибокої відмінності творчих індивідуальностей.

Стиль у мистецтві — це мова мистецтва: сукупність художніх принципів, прийомів і засобів, характерних для мистецтва певних країн певного історичного періоду, напряму або індивідуальної манери художника.

В основі будь-якого стилю лежить історично й соціально зумовлена спільність ідейно-художніх принципів, що об'єднує твори майстрів, які працювали в різних видах та жанрах мистецтва. Тому наше знайомство з мистецькими стилями відбуватиметься через вивчення особливостей основних видів мистецтва, твори яких складають світову культурну спадщину.

За способом утілення художнього образу розрізняють **просторові мистецтва** (архітектура, скульптура, живопис, графіка, фотомистецтво, декоративно-прикладне мистецтво, дизайн); **часові мистецтва** (музика, література); **просторово-часові**, або синтетичні (кіномистецтво, театральне мистецтво, хореографія, циркове мистецтво тощо).

Види мистецтва — це форми творчої діяльності, що склалися історично як відображення багатогранності реального світу і проявляються в різноманітності способів та засобів художньо-образного відтворення й естетичного сприйняття.

§ 1. Стил ь у мистецтві

Кожен вид мистецтва розкриває сутність життя, високі етичні ідеали за допомогою певних художніх засобів. Ви вже знаєте, що естетичне відтворення світу в літературі відбувається через слово; в музиці — через звуки та інтонації; у живописі — через кольори та їх відтінки; у скульптурі й архітектурі — через пластичні матеріали, об'ємно-просторові форми; у графіці — через лінії, штрихи, плями, тон; у театрі й кіно — через слово, міміку, жести акторів; у хореографії — через рухи, пластику танцівників тощо.

Розгляньте ілюстрації. Які види мистецтва на них зображено? Обґрунтуйте свою думку.

*Вестмінстерське
абатство.
1245–1745 рр.
Лондон*

*М. Пимоненко.
«Вечоріє». 1900 р.*

*М. Манізер.
Пам'ятник Т. Шевченку
в Києві. 1939 р.*

*Лондонський симфонічний оркестр.
Заснований 1904 р.*

*Версальський парк.
XVII ст. Франція*

Предметами зображення в мистецтві є природні об'єкти, внутрішній світ людини, її почуття, важливі для неї події особистого чи суспільного життя, побут, традиції тощо, а специфічною формою відображення дійсності — **художній образ**, який виявляє загальне через конкретне, індивідуальне. Тобто, митець творчо переосмислює дійсність і, використовуючи художню мову, способи зображення та засоби виразності

того чи іншого виду мистецтва, передає свої думки, враження й переживання в художньому творі.

Художній образ — це властива мистецтву форма відображення реальності крізь призму світосприйняття митця, його естетичних поглядів і ставлення до життя. Саме тому художній образ завжди конкретний, суб'єктивний, унікальний та емоційний.

У кожному виді мистецтва серед представників творчої спільноти є справжні майстри, творчість яких вирізняється яскравими, самобутніми рисами. У такому випадку говорять про індивідуальний стиль митця.

Індивідуальний стиль митця віддзеркалює його характерну авторську манеру, в основі якої — особливості сприймання навколишнього світу, творча фантазія, талант і майстерність.

В історії мистецтва є безліч прикладів індивідуальних авторських стилів. За кількома мотивами ми розпізнаємо музику В.А. Моцарта або М. Скорика; достатньо невеликих фрагментів живописних творів, аби визначити стиль Р. Рембрандта, Л. да Вінчі, І. Рєпіна та ін.

Розгляньте схему. Поясніть, як ви розумієте зміст поняття «стиль».

§ 1. Стил ь у мистецтві

Розгляньте репродукцію твору Леонардо да Вінчі «Пані з горностаєм». Охарактеризуйте індивідуальний стиль митця за питаннями.

Леонардо да Вінчі.
«Пані з горностаєм».
XV ст.

Чимало мистецтвознавців вважають, що на картині зображена Чечилія Галлерані, з якою художник познайомився в домі свого покровителя — міланського герцога Людовіко Сфорца. Імовірно, портрет був написаний в 1489—1490 роках. На ньому зображена тендітна дівчина, на руках якої покійно сидить маленький пухнастий звірок.

Цією картиною, на думку дослідника К. Педретті, Леонардо да Вінчі започаткував традицію портретів п'ятнадцятого століття. Художник намалював не профіль моделі, а зображення в три чверті повороту вліво, що допомогло йому досягти ефекту природності, фіксації однієї миті.

Загалом, робота викликає піднесені почуття. Ніжний овал обличчя, проникливий погляд великих, красивих очей, ледь помітна усмішка в куточках вуст — усе це підкреслює не лише зовнішню привабливість, а й красу душі юної моделі.

1. Опишіть колірну гаму картини. Які кольори на ній переважають: теплі чи холодні? споріднені чи контрастні?
2. Чи вдалося художникові передати характер і настрій своєї моделі?
3. Якими засобами він зміг досягти цього?
4. Які особливості індивідуального стилю митця відчуються в портреті?

- Поясніть, як ви розумієте поняття «стиль у мистецтві». Наведіть приклади стилів різних історичних епох.
- Що означають поняття «художня епоха», «художній напрям»?
- Які види мистецтва вам відомі? Розкажіть, яким видом мистецтва ви захоплюєтесь найбільше та в якому з них маєте власні здобутки.
- Дайте визначення поняттю «художній образ». Поміркуйте, яким чином художні образи допомагають нам зрозуміти особливості певного стилю мистецтва.
- Що таке індивідуальний стиль митця? Наведіть приклади.

Перегляньте зображення світових шедеврів, створених у різні історичні епохи. Складіть схему «Стили в мистецтві» та доповніть її назвами найвідоміших мистецьких творів, обов'язково вказавши прізвища авторів.

§ 2. АНТИЧНИЙ СТИЛЬ

В історії світового мистецтва антична культура посідає особливе місце. Архітектура, скульптура, живопис, література, драматургія, філософія Стародавньої Греції та Стародавнього Риму стали першоджерелом і поштовхом до розвитку багатьох мистецьких процесів в історії людства. Античне мистецтво, що вперше по-справжньому відкрило й оспівало людину як прекрасне й досконале творіння природи, надовго зберегло значення взірця і багато в чому залишилося неперевершеним і недосяжним.

Цікаво, що термін «античність» (від лат. *antiquus* — *прадавній*) з'явився лише у XV ст. в Італії. Його було введено для визначення найдавнішої з-поміж досліджених на той час культур — культури Стародавньої Греції та Стародавнього Риму. Ці рабовласницькі суспільства, що розвивалися в Середземномор'ї, Причорномор'ї та на суміжних територіях у період з I тис. до н. е. до середини V ст., стали носіями найбільш близьких до сучасної європейської традиції культурних цінностей.

ДОАНТИЧНІ ЦИВІЛІЗАЦІЇ

У III—II тис. до н. е. в Східному Середземномор'ї існувала **егейська цивілізація**, яка передувала культурі античності. Це була епоха розквіту морської держави на Криті — Мінойського царства. На місці його столиці — міста Кносса — вчені розкопали руїни величного палацу, який у давньогрецьких міфах названий Лабіринтом.

Руїни Кноського палацу. II тис. до н. е. Греція

Даний період представлений критською, або мінойською та мікенською культурами, центрами яких були палаци (Кносс, Фест) і фортеці (Мікени, Афіни). Високого розквіту досягли монументальна архітектура, ваопис, мистецтво рельєфної обробки виробів з металу та фресковий живопис.

Розвиток критської культури обірвала природна катастрофа — виверження вулкана на острові Фера, що розташований неподалік від Криту. Скориставшись нагодою, у XIV ст. до н. е. Крит захопили греки-ахейці. Свої поселення ахейці влаштовували на високих пагорбах, оточуючи їх кільцем міцних фортечних мурів. Особливо вражають збережені до наших днів стіни Мікен і Тиринфа, складені насуху з величезних кам'яних брил. Згодом такий тип поселень отримав назву **акрополь**, тобто «верхнє місто», а палаци мікенських царів стали прообразами еллінських храмів.

Останнім тріумфом царств мікенської культури, які об'єдналися для походу на Трою, стала Троянська війна. У середині XII ст. до н. е. ці території були завойовані племенами греків-дорійців, із приходом яких завершується історія егейської цивілізації й починається історія античності.

АНТИЧНА КУЛЬТУРА

Фундаторами античної культури були стародавні греки, які називали себе **еллінами**, а свою країну — **Елладаю**. Спочатку ця назва стосувалася лише материкової Греції, та згодом вона поширилася і на прилеглі архіпелаги й окремі області Малої Азії.

Елліни були талановитим і життєрадісним народом. Вони любили музику, танці, спорт; заклали основи філософії та багатьох наук, створили театр, започаткували чимало архітектурних прийомів і літературних жанрів, залишили нащадкам високохудожні твори скульптури. Ми донині зачитуємось чудовими легендами про богів та героїв — давньогрецькими міфами, у яких відображені знання та уявлення еллінів про навколишній світ.

У II ст. до н. е. територія Греції увійшла до складу Римської імперії, і в античній культурі почалася нова епоха.

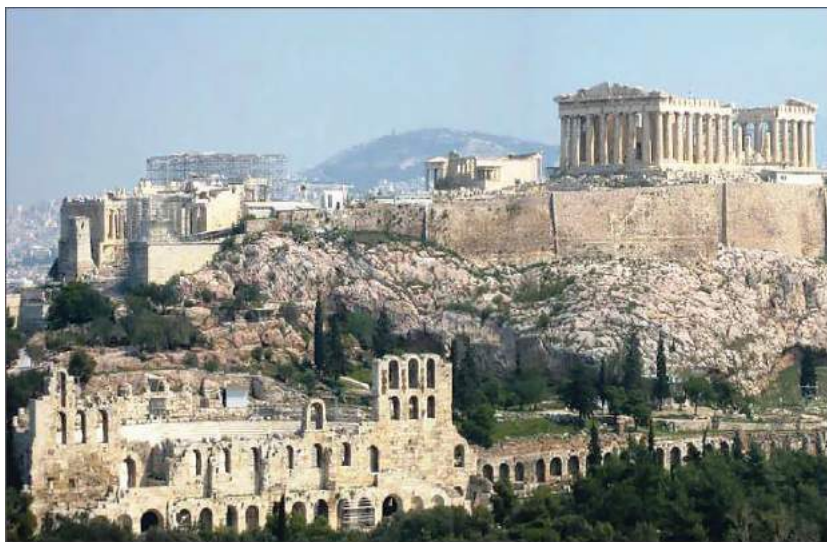
Розгляньте схему та ознайомтеся з основними етапами розвитку культури античності.

ПЕРІОДИ РОЗВИТКУ АНТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ	ГОМЕРІВСЬКА ЕПОХА XI—VIII ст. до н. е.
	АРХАЙЧНА ЕПОХА VII—VI ст. до н. е.
	ЕПОХА КЛАСИКИ V—IV ст. до н. е.
	ЕПОХА ЕЛЛІНІЗМУ III—I ст. до н. е.
	ЕПОХА РИМСЬКОЇ ІМПЕРІЇ I—серед. V ст.

Гомерівська епоха отримала таку назву тому, що літературним джерелом для її вивчення є поеми «Іліада» та «Одіссея», авторство яких приписують **Гомеру** (VIII ст. до н. е.). Цей період характеризується загальним занепадом культури, втратою писемності та деяких ремесел. Матеріальні цінності майже не збереглися через руйнацію і загибель багатьох міст унаслідок воєн.

Період архаїки відзначається розвитком полісного устрою і колонізацією Середземномор'я та Причорномор'я. Саме в цю добу формуються основи давньогрецької міфології та епосу, зароджується наука й філософія, театр і драматургія, відроджується писемність, з'являється музичний запис та лірична поезія, представлена творчістю **Гесіода** і **Сафо**, складаються сприятливі передумови для блискучого розквіту архітектури й образотворчого мистецтва.

Епоха класики — час високого злету культури, вагомих досягнень у науці, літературі, філософії, мистецтві. У цей період жили й творили видатні філософи **Сократ**, **Платон** та **Арістотель**, «батько історії» **Геродот**, засновник європейської медицини **Гіппократ**, талановиті скульптори **Фідій**, **Мірон**, **Поліклет**. Театральне мистецтво було представлене блискучим комедіографом **Арістофаном** та «безсмертною тріадою» трагіків — **Есхілом**, **Софоклом**, **Евріпідом**.

Афінський Акрополь. V ст. до н. е. Греція

Найбільш довершеним архітектурним ансамблем класичної епохи є афінський **Акрополь**, споруджений на скелі висотою 156 м над рівнем моря у другій половині V ст. до н. е. Ініціював будівництво афінський державний діяч Перикл, а керував роботами Фідій. До найвідоміших споруд комплексу належать храми Ніки Аптерос, Парфенон, Ерехтейон і велична колонада Пропілей. Із 1987 року афінський Акрополь визнано об'єктом Світової спадщини ЮНЕСКО. З плином часу виникла потреба збільшити площу для зберігання старожитностей, знайдених у результаті низки наукових досліджень. Тому в 2009 році в Афінах було відкрито новий Музей Акрополя.

Епоха еллінізму починається з підкорення грецьких полісів Македонським царством і з великого Східного походу Олександра Македонського. Для цього періоду характерний синтез еллінської та східної культур, накопичення знань у різних галузях науки. Головними культурними центрами стають Александрія Єгипетська, Пергам та острів Родос. Видатними скульпторами доби еллінізму були **Пракситель**, **Скопас** та **Лісіпп**, а найвизначнішим письменником — **Менандр**.

Завершальним періодом античності є **епоха панування Риму** — величезної імперії, до складу якої входили завойовані римлянами території від Єгипту до Британських островів. Римська культура розвивала, поглиблювала досягнення давньогрецької культури і привносила свої національні риси: практицизм, дисциплінованість, динамізм, традиціоналізм. Справжньою технічною революцією в будівництві стало

*Тема 1. Стилі та напрями мистецтва:
античний, візантійський, романський, готика, ренесанс*

застосування бетону, що зумовило розквіт архітектури та появу добре розпланованих, зручних для життя міст із брукованими вулицями й чудовими мостами. Завдяки творчості славетних майстрів поезії **Овідія, Горація та Вергілія**, який подарував світові «Енеїду», цю добу називають «золотим віком» римської літератури. Великої популярності набули твори істориків **Лівія і Тацита**. Важливу роль у тогочасній культурі відіграла нова релігія — християнство.

У 476 р. Рим захопили племена варварів. Могутня держава відійшла в історію, а її культура повільно трансформувалася в середньовічну.

Розгляньте ілюстрації. До яких видів мистецтва належать зображені шедеври античності? Порівняйте ці твори з матеріальними цінностями сучасної культури.

Одеон Ірода Аттичного. II ст. Афіни

*Давньогрецька
амфора. VI ст. до н. е.*

*Золоті
сережки.
VI ст. до н. е.*

Колізей. I ст. Рим

*Афродіта Мілоська.
II ст. до н. е.*

СТИЛЬ АНТИЧНОЇ АРХІТЕКТУРИ

Перш ніж розглянути особливості стилю античної архітектури, пригадаймо, яке мистецтво називають архітектурою і на які види його поділяють.

Архітектúra, або **зодчество** — мистецтво проектування, зведення та художнього оздоблення споруд, що формують просторове середовище для життя й діяльності людини. Архітектурою називають також окремі будівлі та їх ансамблі, площі й проспекти, парки і стадіони, селища й цілі міста.

Засобами художньої виразності архітектури є **форма** (зовнішній вигляд об'єкта), **композиція** (сукупність складових частин, найважливіших елементів), **пропорції** (співвідношення складових частин між собою), **ритм** (чергування композиційних елементів), **фактура** (характер поверхні, використані матеріали), **колір** і **декор** фасадів та архітектурної форми в цілому.

Споруди, яким притаманна художньо-образна форма, називають **творами архітектури**, або **шедеврами зодчества**. Вони привертають до себе увагу красою, довершеністю, надовго запам'ятовуються. Пам'ятки архітектури охороняються законами кожної держави.

ВИДИ АРХІТЕКТУРИ

Архітектура об'ємних споруд
включає
житлові будинки,
громадські будівлі,
промислові
споруди

Ландшафтна архітектура
пов'язана
з організацією
садово-паркового
простору
(парки, альтанки,
містки тощо)

Містобудування
охоплює створення
нових міст і селищ
та реконструкцію
старих міських
районів

Про мистецтво античних зодчих можна судити зі збережених до наших днів руїн величних храмів, театрів та інших громадських будівель. Стародавні майстри зводили споруди з каменю та білого мармуру, прагнучи, щоб їхні творіння зачаровували людей красою та довершеністю форм.

В епоху архаїки давньогрецькі зодчі розробили строго продуману й логічно обґрунтовану систему співвідношень між частинами споруди, встановили правила художнього оздоблення зовнішньої форми конструкцій, визначили порядок розміщення деталей та їх розміри. Ця система отримала назву **архітектурний ордер** (від лат. *ordo* — *лад, порядок*).

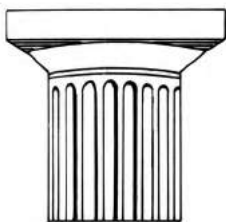
Майстри Стародавньої Греції використовували три ордери — **доричний, іонічний і коринфський**. Перший з них вирізнявся простими і строгими формами, масивністю та приземкуватістю; для двох інших характерними були стрункість пропорцій і підвищена декоративність.

Усі три ордери, хоча й були створені в різний час і в різних місцях, мають однакові основні елементи: вертикальні колони, увінчані скульптурними прикрасами — **капітелями**, на які спирається горизонтальний пояс — **антаблемент**. Антаблемент розділений на різні за шириною смуги: **архітрав**, прикрашений барельєфами **фриз** та **карниз**. Із торця споруди дах закриває трикутна площина — **фронтон**.

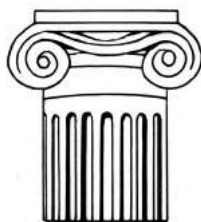
Належність будівлі до того чи іншого архітектурного ордера визначають за капітелями. У добу античності лаконічний, монументальний доричний ордер асоціювали з мужністю і вважали його «чоловічим», а витончений, вишукано оздоблений іонічний — «жіночим». Коринфський ордер, що був пізнішою модифікацією іонічного та відрізнявся від нього лише розкішним декором верхньої частини колони, називали «дівочим».

Розгляньте ілюстрації. Опишіть характерні особливості зображених капітелей колон. Об'єднайтесь у пари та створіть ескіз: а) капітелі одного з ордерів; б) давньогрецького палацу, використавши ескіз капітелі, створений напарником. Техніка виконання — олівець.

Капітель колони
доричного ордера

Капітель колони
іонічного ордера

Капітель колони
коринфського ордера

Шедеври давньогрецької архітектури

Найважливішою громадською спорудою в Стародавній Греції був храм, присвячений одному з богів Олімпу. Побудований у центрі акро-

поля чи міської площі, храм був не лише культовою спорудою, а й осередком найважливіших подій суспільного життя, сховищем скарбниці поліса, його головною державною святиною. Класичний храм найчастіше мав вигляд прямокутника, оточеного з усіх боків колонадою.

Архітектура ранніх грецьких храмів, до яких належать два **храми богині Гери** (серед. VI ст. до н. е. і серед. V ст. до н. е.) в Пестумі, вирізнялася масивністю, величною суворістю. Таке враження створювалось завдяки приземистим доричним колонам, розміщеним доволі близько одна від одної. Загальний вигляд цих монументальних споруд, строгі пропорції та чіткий ритм колонади підкреслювали велич міста-держави, непорушність суспільного порядку.

Храм богині Гери в Пестумі. V ст. до н. е.

Із плином часу пропорції змінюються: колони стають стрункішими, відстані між ними збільшуються, а капітелі зменшуються. Завдяки цьому споруди здаються легшими, ніби наповненими світлом і повітрям. Саме такі враження викликає головний храм афінського Акрополя — біломармуровий **Парфенон** — храм Афін Парфенос (Діви). Секрет цієї будівлі, у якій вдало поєднані доричний та іонічний ордери, криється у винятковій ритмічності та пропорційності частин. Храм, споруджений давньогрецькими зодчими **Іктином** і **Каллікратом** у V ст. до н. е., вражає донині. Цікаво, що мармур, з якого побудовано Парфенон, може змінювати свій колір від сніжно-білого до насичено бежевого — залежно від погоди, пори року й навіть частини доби.

Парфенон — храм Афіни Парфенос. V ст. до н. е.

Храм Ерехтейон (кін. V ст. до н. е.) — унікальна пам'ятка античної архітектури завдяки асиметричності планування та знаменитим *каріатидам* — мармуровим статуям дівчат, що виконують роль колон. Східна частина цієї будівлі, спорудженої в іонічному стилі, була присвячена богині Афіні, а західна — Посейдону й афінському царю Ерехтею, на честь якого храм і отримав свою назву.

Храм Ніки Аптерос (Безкрилої), збудований зодчим Каллікратом наприкінці V ст. до н. е., належить до іонічного ордера. Це найменша за розмірами споруда афінського Акрополя. Витонченість ліній, легкість і пропорційність форм створюють відчуття польоту. Храм дуже постраждав від воєнних дій у різні епохи. Лише в 2000 р., використовуючи всі знайдені фрагменти, його вдалося ретельно відреставрувати.

*Храм Ерехтейон.
V ст. до н. е.*

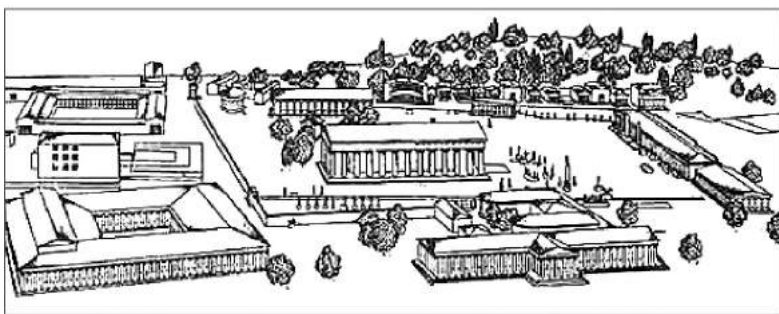

*Храм Ніки Аптерос.
V ст. до н. е.*

Містобудування у Стародавній Греції

Видатним досягненням архітектури класичної епохи стала система регулярного планування міст, розроблена містобудівником **Гіпподамом**. Характерними рисами цієї системи було розмежування міста паралельними і перпендикулярними вулицями на громадські, храмові та приватні квартали, а також поділ житлових кварталів на зони для різних прошарків суспільства: ремісників, землеробів, воїнів та ін. Свою ідею Гіпподам уперше втілював під час перебудови Пірея — великої військової й торговельної гавані Афін. Пізніше цю систему в модернізованому вигляді з успіхом застосовували у Стародавньому Римі та при будівництві нових міст у Європі й Америці.

Архітектурний ансамбль Олімпії. VII–IV ст. до н. е.

Малюнок-реконструкція

Зодчество епохи еллінізму вирізняло прагнення до освоєння величезних відкритих просторів, до ефекту грандіозності. У той час менше уваги приділяли храмам, зате зводили величні архітектурні ансамблі, для яких були характерні узгодженість будівель між собою та із навколишнім ландшафтом, симетричність і фронтальність композицій.

У центральній частині міста споруджували амфітеатри просто неба, громадські будівлі, палаци. Уздовж головної вулиці простягалася широка колониада для прогулянок. На околицях розбивали парки і будували стадіони. В елліністичну добу почали зводити дво- і триповерхові житлові будинки. Метою життя заможних містян стала розкіш; в архітектурі змішували різні стилі.

У цей період з'явилися й нові типи споруд: *бібліотеки, мусейони* (прообрази музеїв), великі інженерні будівлі. Прикладом може служити **Фароський маяк** в Александрії (заввишки 120—140 метрів), що височів біля входу в гавань і під час негоди вказував морякам дорогу. Фароський маяк простояв півтори тисячі років і вважався одним із семи чудес світу.

Архітектура Стародавнього Риму

Стародавній Рим в епоху своєї найвищої могутності — величезна імперія, що підкорила чимало країн і народів. Тому ідея сильної, не-порушної держави пронизувала всі сфери життя і знаходила відображення в різних видах мистецтва. Архітектура цього періоду вражає грандіозністю і майстерністю стародавніх інженерів. На відміну від греків, римляни зводили споруди головним чином з бетону: кам'яну або цегляну оболонку заливали сумішшю вапна і щебеню. Ця маса тверднула й перетворювала будівлю на суцільний моноліт. Бетон мав суттєві переваги над природним каменем, тому обсяги будівництва в Римській імперії значно зросли. У містах масово споруджували три- — п'ятиповерхові житлові будинки — **інсули**, що часто були згруповані довкола одного двору і займали цілий квартал.

Найвизначнішою пам'яткою давньоримської архітектури, що збереглася до наших днів, є **Колізей**, або **амфітеатр Флавіїв** (I ст. н. е.).

Колізей. I ст. Рим

Гігантська споруда у формі чаші вміщувала понад 50 тисяч глядачів, які приходили дивитися на бої гладіаторів та циркові вистави. У центрі амфітеатру розміщувалась забезпечена складною системою підземних технічних приміщень арена у вигляді еліпса. Арену оточувала триярусна аркада, що складалася з 240 арок. Кожна арка була обрамлена напівколонами (в першому ярусі — доричними), які виконували роль декорації, щоб приховати товщину стіни.

Центрами політичного, суспільного і культурного життя в давньоримських містах були **форуми** (буквально — *ринкова площа*). Тут зводили головні храми та громадські споруди — переважно **базиліки**, що мали форму витягнутого прямокутника, поділеного всередині дво-

ма позовжніми рядами колон. Традицію будівництва форумів кожним новим імператором (форум Августа, форум Траяна) започаткував Юлій Цезар. Важливим елементом цієї частини міста були меморіальні споруди, які прославляли перемоги римської зброї, видатних полководців та імператорів — триумфальні арки й колони. Серед них — знамениті на весь світ **Триумфальна арка Тита** і **колона Траяна** в Римі.

Триумфальна арка Тита. I ст. Рим

Колона Траяна. II ст. Рим

Культові будівлі Стародавнього Риму, на відміну від грецьких, були прикрашені колонадами тільки з фронтальної сторони. Давньоримські зодчі запозичили в інших народів, удосконалили й широко використовували арочні конструкції, склепіння і куполи. Часто будували круглі в плані храми — **ротонди** (від лат. *rotundus* — *круглий*).

Найвищим утіленням архітектурної та інженерної думки в Римській імперії став **Пантеон** — храм усіх богів, побудований в II ст. н. е., ймовірно, **Аполлодором Дамаським**.

Пантеон. II ст. Рим

*Вхід у будівлю прикрашений відкритою галереєю — **портиком**. Храм являє собою ротонду, увінчану бетонним куполом діаметром понад 40 метрів. У центрі купола, який вважали символом неба, був отвір. Крізь цей отвір мав проходити стовп світла, що уособлював верховного бога Юпітера.*

Свідченням могутності й багатства Риму була проточна вода. Міста імперії обов'язково оснащувалися складною системою водопостачання. Водогони споруджували як підземні, так і надземні. У надземних водопроводах — **акведуках** — керамічні труби клали на високу аркаду. Для брудної води будували підземні канали.

*Давньоримський акведук у м. Сеговія.
І ст. Іспанія*

*Давньоримська терма в м. Бат.
І ст. Великобританія*

Важливою складовою римського способу життя були **терми** — громадські лазні. Під бетонними склепіннями містилися басейни з холодною і гарячою водою, зали для занять гімнастикою, галереї для дружніх бесід, а іноді — й бібліотеки. Ці величезні споруди за розкішню й багатством оздоблення не поступалися палацам. Вони слугували центрами культури, улюбленими місцями для зустрічей і відпочинку городян.

У Римській імперії існувала мережа чудових мощених камінням доріг, що з'єднували всі частини величезної держави. Найдавніша з них — **Аппієва дорога**, яка веде в Рим, — слугує і зараз.

Аппієва дорога. IV ст. до н. е.

§ 2. Античний стиль

Архітектура античності заклала фундамент для розвитку європейської архітектурної традиції (сукупність художніх засобів та прийомів) і визначила об'ємно-просторову організацію споруд (пропорції, форми, декор).

Найбільші досягнення: створення ордерної системи, заснованої на доцільності, гармонійності, рівновазі окремих частин споруди; застосування системи регулярного планування міст, розробленої Гіпподамом; створення архітектурних ансамблів, у яких будівлі гармонійно поєднувались між собою та з природним ландшафтом; поява нових типів споруд: бібліотеки, мусейони тощо; винайдення бетону; будівництво багатоповерхових житлових будинків; зведення складних інженерних конструкцій: маяків, арок, куполів, мостів, акведуків.

Особливості давньогрецької архітектури: витонченість ліній, легкість і пропорційність форм; традиції декору колон доричного, іонічного та коринфського ордерів; побудова храмів у вигляді прямокутника, зусібіч оточеного колонадою; використання скульптурних зображень.

Особливості давньоримської архітектури: грандіозність, монументальність, багатство оздоблення; спорудження храмів у вигляді ротонди з колонадою біля входу; перевага базиліки серед громадських будівель; зведення меморіальних споруд.

Розгляньте ілюстрацію. Охарактеризуйте зображену архітектурну споруду за питаннями (с. 26).

Пропілеї. V ст. до н. е. Афі́нський Акро́поль

1. До якого виду архітектури належить ця будівля?
2. Визначте, який архітектурний ордер використали стародавні майстри. Обґрунтуйте свою думку.
3. Які характерні риси античного стилю притаманні цій споруді?
4. Порівняйте споруду з архітектурою сьогодення. Що сучасні архітектори запозичили від давньогрецьких майстрів?

- Розкажіть про основні етапи розвитку античного мистецтва.
- Що вам відомо про архітектурні ордери? Як відрізнити їх один від одного?
- У чому полягають особливості давньогрецької архітектури? Назвіть відомі вам шедеври зодчества Стародавньої Греції.
- Розкажіть про особливості архітектури Стародавнього Риму. Назвіть найвизначніші пам'ятки архітектури епохи Римської імперії.
- Назвіть найбільші досягнення античного стилю в архітектурі.

Створіть колективний макет давньогрецького міста за поданим планом (протягом двох-трьох тижнів).

ПЛАН

1. Підготуйте необхідні для роботи матеріали й інструменти: кольоровий папір, картон, клей, ножиці, олівець, лінійку, циркуль, фарби.
2. Обговоріть свій творчий задум і виконайте на папері ескіз давньогрецького міста, узявши за основу малюнок на с. 21.
3. Розподіліть між собою, яку споруду буде створювати кожен з вас.
4. Накресліть на папері або картоні розгортку макета кожної будівлі з урахуванням розмірів стін, фронтонів і припусків на клапани для склеювання. Окремо виконайте розмітки для дахів та колон. Для креслення округлих елементів використовуйте циркуль.
5. На розгортках житлових будинків промалюйте або наклейте з кольорового паперу вікна та двері.
6. Виготовте з картону підставку для кожної споруди (на 1—2 см ширшу від основи моделі).
7. Виріжте ножицями розгортки і виготовте макети споруд, за потреби поетапно збираючи фасади, дахи й основи.
8. Створіть архітектурний ансамбль давньогрецького міста, розмістивши свої будівлі на загальному макеті.
9. Презентуйте колективну композицію.

§ 3. У СВІТІ АНТИЧНОСТІ

СКУЛЬПТУРА

Значну частку культурної спадщини античності складає скульптура. Статуї та рельєфи із зображенням богів, героїв і переможців Олімпійських ігор прикрашали храми, палаци, міські майдани. На жаль, чимало високохудожніх творів скульптури Стародавньої Греції були знищені. До нашого часу дійшли переважно мармурові копії, виготовлені римлянами з грецьких оригіналів, однак вони дають нам можливість судити про майстерність не лише давньоримських, але й давньогрецьких скульпторів.

Пригадаймо, що таке скульптура і на які види її поділяють.

Скульптура (від лат. *sculpo* — *вирізую, висікаю*) — вид образотворчого мистецтва, що передає об'ємне зображення матеріальних предметів через їх пластичну характеристику. Твори скульптури виконують із твердих або пластичних матеріалів.

За формою скульптуру поділяють на два види: **кругла скульптура** — тривимірні об'ємні твори, доступні для огляду з усіх боків, — і **рельєф**. Якщо рельєфне зображення виступає над площиною менше, ніж наполовину свого об'єму, то це — низький рельєф, або **барельєф**; якщо більше, ніж наполовину, — це високий рельєф, або **горельєф**; якщо ж воно заглиблене — це **контррельєф**.

За призначенням скульптуру поділяють на **монументальну** (пам'ятники, монументи), **монументально-декоративну** (садово-паркова скульптура, скульптурне оздоблення будівель, декоративні фонтанів тощо), **станкову** (наближені до реальних розмірів людського тіла статуї та погруддя, призначені для огляду з усіх боків) і **скульптуру малих форм** (невеликі скульптурні твори).

Стародавня Греція мала значні поклади глини, мармуру, руд кольорових металів, зокрема міді. Перші скульптури майстри виготовляли з деревини та глини, згодом — із вапняку, мармуру, міді, бронзи. Виразність художніх образів підсилювали розписом та інкрустацією.

Найбільш ранні скульптурні твори, що збереглися до наших днів, належать до архаїчної епохи. Це **куриси** — статуї оголених атлетів чи богів та **кори** — жіночі фігури в одязі. Вони вирізняються статикою, симетричністю, скованістю поз: руки витягнуті вздовж тіла, одна нога трохи попереду іншої, лише куточки вуст трохи підняті в усмішці.

Курос і кора. VI ст. до н. е.

Протягом наступних століть майстри намагалися передати у скульптурі гнучкість і рухливість людського тіла, красу пропорцій та одухотвореність обличчя.

Найвищого розквіту грецька скульптура, як і мистецтво загалом, досягла в епоху класики й добу еллінізму. На ці періоди припадає злет творчості видатних майстрів **Фідія, Мірона, Поліклета** (V ст. до н. е.) та **Скопаса, Праксителя, Лісіппа** (IV ст. до н. е.). Вони оспівували прекрасне тіло людини як ідеал фізичної та духовної досконалості.

Непересічним явищем у культурі античності була **хрисоелефантинна скульптура**, яка потребувала значних матеріальних ресурсів і коштовних та екзотичних матеріалів — рідкісної деревини, золота, слонової кістки. Така статуя складалася з дерев'яного каркаса, на який прикріплювали пластини зі слонової кістки (для зображення неприкритих одягом частин тіла) та карбованого золота (для зображення одягу, зброї, волосся). Відомими хрисоелефантинними статуями були роботи Фідія: Афіна Парфенос для Парфенона і Зевс для храму в Олімпії.

Хрисоелефантинна скульптура — твори античного мистецтва, виконані з пластинок слонової кістки та золота.

Шедеври монументальної скульптури

Статую **Зевса Олімпійського** вважали одним із семи чудес світу. Вона була встановлена у храмі Зевса в місті Олімпія на півострові Пелопоннес. Статуя простояла майже 900 років і загинула під час пожежі в V ст. Однак численні описи в творах стародавніх істориків, письменників і мандрівників, археологічні знахідки (зменшені копії, зображення на монетах) дають нам уявлення про цей величний твір Фідія.

Фідій. «Зевс Олімпійський». V ст. до н. е.
Малюнок-реконструкція

На масивному п'єдесталі стояв золотий трон, а на троні царствено сидів могутній чотирнадцятиметровий Зевс. Його голову прикрашав оливковий вінок, обличчя облямовувала кучерява борода, з лівого плеча спадав плащ, прикриваючи частину ніг. У лівій руці Зевс тримав скипетр, увінчаний орлом, а на простягнутій правій руці стояла богиня Ніка.

Поза верховного бога втілювала велич, гідність і спокій. Оголені частини тіла були виконані зі слонової кістки; волосся, борода, вінок, плащ і сандалі — із золота, очі — з коштовних каменів.

Не менш знаменита хрисоелефантинна статуя роботи Фідія — **Афіна Парфенос** (V ст. до н. е.) — теж не збереглася.

Фігура богині стояла в головному залі Парфенона і була невимовно прекрасна. Скульптор працював над нею дев'ять років. У висоту статуя сягала близько 12 м. Урочистість образу богині підкреслювали пиш-но декоровані атрибути, виготовлені з листового золота. На голові — шолом, прикрашений фігурами сфінксів та грифонів. Лівою рукою Афіна спиралася на щит, з обох боків якого були викарбувані міфоло-гічні сюжети, а біля її ніг клубком згорнувся змії — символ афінської землі.

*Афіна Варвакіон — зменшена римська копія
Афіни Парфенос. III ст. до н. е. Мармур*

Гігантська 32-метрова статуя **бога Геліоса** — найяскравіший зра-зок монументальної скульптури епохи еллінізму. Цей витвір інженер-ного мистецтва, споруджений між 292 та 280 роками до н. е. на вході у гавань острова Родос, увійшов до переліку семи чудес світу під наз-вою «**Колос Родоський**».

Харес. «Колос Родоський». III ст. до н. е. Малюнок-реконструкція

Над статуєю майже дванадцять років трудився учень Лісіппа Харес. На штучному пагорбі було споруджено три мармурові стовпи: на двох

стояли бронзові ноги гіганта, а на третій спиралися складки його плаща. Статую «збирали» з окремих деталей, закріплюючи їх залізними і кам'яними конструкціями: спочатку формували ступні, потім — литки і т. д. У міру просування вгору фігуру засипали землею, створюючи таким чином майданчик для роботи на вищому рівні. Лише коли статуя була повністю готова, земляний пагорб прибрали. За задумом майстра, голову Геліоса прикрашав вінець із семи сонячних променів, що розходилися в різні боки.

Слава про Колоса Родоського рознеслася по всьому Середземномор'ю, однак проіснував він недовго. Приблизно через 50 років після створення внаслідок сильного землетрусу надламалися коліна статуї і вона звалилася вниз. Частини бронзового тіла бога Сонця протягом сторіч лежали на землі, поки в 977 році арабський намісник, який правив у той час на острові, продав їх на переплавку.

Ідеалізм та натуралізм шедеврів античної скульптури

Мірон. «Дискобол».

У ст. до н. е.

Римська копія. Мармур

Статуя «Дискобол» — перша класична скульптура, що зображує людину в русі.

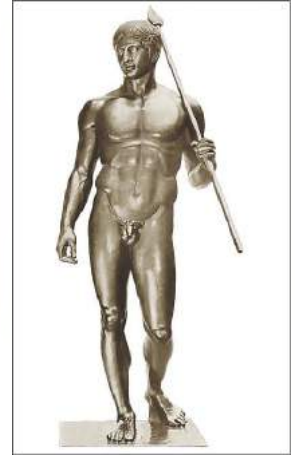
Талановитий скульптор Мірон утілює образ спортсмена, який приготувався метнути диск. Фігура юнака напівзгнута; мить — і він випростався й диск полетить у повітря. Митець бездоганно передав анатомію тіла, підкреслив духовну і фізичну красу атлета, ім'я якого залишилося невідомим. Не зберігся й оригінал «Дискобола» — його слід загубився в період Середньовіччя. Відомі численні римські копії цієї статуї, які знаходяться в музеях Рима, Мюнхена, Флоренції, Берліна.

На відміну від Мірона, його сучасник Поліклет зображував атлетів переважно в стані спокою. Прикладом є статуя «Доріфор», яку вважали еталоном чоловічої краси й іноді називали «Каноном Поліклета», оскільки в теоретичній праці з такою назвою скульптор виклав закон ідеальних пропорцій чоловічого тіла.

Юнак спокійно стоїть перед глядачем, проте його поза суттєво відрізняється від пози архаїчних куросів. Списоносець ледь зігнув одну ногу і переніс масу тіла на іншу. Завдяки цьому створюється враження, що він за мить зробить крок і зійде з постаменту. Оригінал статуї був відлитий із бронзи, але до нас дійшли тільки мармурові копії, виготовлені римлянами.

Поліклет. «Доріфор». V ст. до н. е.
Римська копія. Мармур

В епоху еллінізму скульптура залишалася невід'ємною частиною архітектурного оздоблення міст. Розвиток різноликих елліністичних держав на обширній території, що охоплювала Грецію, Єгипет, Малу Азію, Північне Причорномор'я та Середню Азію, зумовив виникнення багатьох художніх шкіл у скульптурі. На передній план виходять нові центри творчості, що вирізняються патетикою і підкресленим драматизмом скульптурних зображень: Пергам, Александрія, Родос і Антіохія.

Одним із найвеличніших шедеврів доби еллінізму є збережена до наших днів мармурова статуя богині перемоги — **«Ніка Самофракійська»**. Вона була споруджена на острові Самофракія близько 190 р. до н. е. на честь перемоги родоського флоту. Ім'я скульптора невідоме — ймовірно, він походив з Родоса.

Фігура богині встановлена на п'єдесталі, що нагадує ніс корабля: складається враження, ніби вона спускається на нього з небес. Статуя втілює гармонію і досконалість форм, навіть незважаючи на те, що вона досить пошкоджена і в неї немає голови та рук. Особливо приваблює природність рухів фігури та майстерно передане скульптором враження, ніби одяг розвівається під сильними поривами вітру. Нині статуя зберігається в Луврі (Париж, Франція).

Ніка Самофракійська. II ст. до н. е. Мармур

Статуя **Афродіти Мілоської** (II ст. до н. е.) — ще один шедевр мистецтва елліністичної епохи. Прекрасно збережену скульптуру вродливої жінки з білосніжного мармуру знайшли в 1820 році на острові Мілос, який тоді належав Туреччині. Як свідчить напис, автора твору звали Агесандр чи Александр — точно встановити не вдалося, бо кілька літер стерлося.

Майстер зобразив богиню кохання напівоголеною. М'які складки одягу підкреслюють красу і пружність жіночого тіла. Залежно від того, звідки дивитися на статую, вона здається то гнучкою і рухливою, то спокійною та зосередженою.

Цікаво, що обидві руки Афродіта Мілоська втратила в результаті боротьби між турецькими і французькими моряками за право володіти нею. Перемогли французи, тому знахідка вирушила в Париж. Її помістили в окремому залі Луврського музею як один з найцінніших експонатів.

Афродіта Мілоська.
II ст. до н. е.
Мармур

Агесандр, Афінодор, Полідор.
«Лакоон та його сини».
I ст. до н. е. Римська копія. Мармур

Характерною рисою елліністичного мистецтва було зображення таких аспектів реальності, як потворність, абсурд, жорстокість, біль, страх. Прикладом є відома скульптурна група **«Лакоон та його**

сини» (I ст. до н. е.) — три фігури, які відчайдушно намагаються звільнитися від смертельних обіймів змій. Твір виконали родоські майстри Агесандр, Афінодор та Полідор за сюжетом одного з міфів про Троянську війну. У «Лаокооні» надзвичайно ретельно, майже натуралістично передано анатомію людини.

Станкова скульптура

Станковій скульптурі, на відміну від монументальної, більше притаманні тонка психологічна характеристика і ретельне зображення форм. В античному мистецтві ці особливості якнайкраще втілювались у скульптурних портретах епохи Римської імперії. Простота, реалістичність та яскрава індивідуальність таких портретів, імовірно, були зумовлені прагненням римлян зберігати вдома бюсти предків не як мистецькі твори, а як матеріальне втілення родовідної пам'яті. Щоб надати своїм роботам більшої виразності, римські скульптори почали вирізувати зіниці, а іноді й вставляти шматочки гірського кристалу. Цікаво, що до римлян такі прийоми майже ніхто не використовував.

*Бюст імператора Тіберія. I ст.
Копія з оригіналу 20–12 рр. до н. е.
Мармур*

*Бюст імператора Траяна.
II ст. Мармур*

Розгляньте зображення твору античної скульптури невідомого автора. Проаналізуйте скульптурний твір за питаннями (с. 35).

Кулачний борець.
І ст. до н. е.

У роботі античного майстра втілено образ немолодого чоловіка, який заробляє на життя кулачними боями. Скульптор у найдрібніших деталях передає анатомію атлета й риси його обличчя. Борець відпочиває після поєдинку. Він стомлено й навіть байдуже дивиться в бік арени, де, напевно, готується до виступу його черговий суперник. Ніс, вилиці, вуха й чоло атлета в кривавих ранах, оскільки в античній практиці кулачного бою основною мішенню було обличчя. На чоловікові немає одягу — лише пов'язка на стегнах. Кисті рук захищають намотані кілька разів смужки грубої шкіри, а передпліччя охоплюють хутряні манжети.

Статуя кулачного бійця виготовлена з бронзи, а губи, рани й рубці на обличчі вкриті міддю. Також із міді були виконані краплі крові на правому плечі, передпліччі та стегні. Камінь, на якому сидить атлет, — сучасна копія, що імітує античний оригінал.

1. До якого виду скульптури належить зображений твір?
2. Яке призначення, на вашу думку, мала ця статуя?
3. Які засоби виразності використав у своїй роботі античний майстер?
4. Спробуйте визначити, до якої епохи античного мистецтва відноситься дана скульптура. Поясніть, чому ви так вважаєте.
5. Розкажіть про свої враження від твору стародавнього майстра. Яка музика, на вашу думку, може «озвучити» цю скульптуру?

Перегляньте відеофрагмент і здійсніть віртуальну мандрівку музейними залами, в яких експонуються оригінальні скульптурні твори античності. Обговоріть з однокласниками свої враження від подорожі. Спробуйте виліпити з пластиліну скульптуру малої форми в античному стилі. Придумайте своєму твору назву і презентуйте його друзям.

ЖИВОПИС АНТИЧНОСТІ

У класичний період давньогрецького мистецтва інтенсивно розвивався й живопис, переважно монументальний. Підтвердженням цього є описи античних письменників, а самі живописні твори, на жаль, май-

же не збереглися. Відомим художником того часу був **Полігнот**, який працював у Дельфах та Афінах. Вагомий внесок у розвиток живопису другої половини V ст. до н. е. зробив **Аполлодор**. Його ім'я пов'язане з досягненнями в моделюванні об'єму за допомогою світлотіні. А учень Аполлодора **Зевксис** першим почав розробляти принципи передачі повітряної та лінійної перспектив.

Що ж до живопису Стародавнього Риму, то найбільш вражаючі картини, які дійшли до нас, були знайдені на стінах житлових будинків та громадських споруд у Помпеях — місті, що загинуло під шаром вулканічної лави й тому зберегло для нащадків справжні шедеври. Ці фрески демонструють майстерне зображення форми та об'ємності тіла людини засобами світлотіньового моделювання й використання багатотієї палітри.

Фрески на стіні житлового будинку в Помпеях. I ст.

ДЕКОРАТИВНЕ МИСТЕЦТВО СТАРОДАВНЬОЇ ГРЕЦІЇ

Античне мистецтво залишило нам величезну кількість чудових зразків **вазопису** — декоративного розпису посудин із обпаленої глини, які відігравали надзвичайно важливу роль у житті стародавніх греків. Посудини були різноманітними за формою та призначенням: *амфори* — для зберігання вина й олії, *кратери* — для змішування вина з водою, *пiксиди* з кришками у вигляді фігурок тварин або птахів — для пахощів, *ойнохої* — глечики з фігурними вінцями для розливання вина під час бенкетів тощо.

У вазописі виділяють чотири основні стилі: геометричний, орієнталізуючий, чорнофігурний та червонофігурний.

Геометричний стиль виник в Афінах у IX ст. до н. е. і являв собою поєднання в розписі геометричних елементів. На вазах такий орнамент

зазвичай розташовували смугами й наносили темно-коричневим лаком по жовтому тлу глини.

Для **орієнталізуючого стилю**, що набув значного поширення в VII ст. до н. е., характерні запозичені з Близького Сходу мотиви із зображеннями грифів, сфінксів і левів, причому будь-який вільний проміжок заповнювався малюнком. Основним центром виготовлення кераміки в цьому стилі був Коринф.

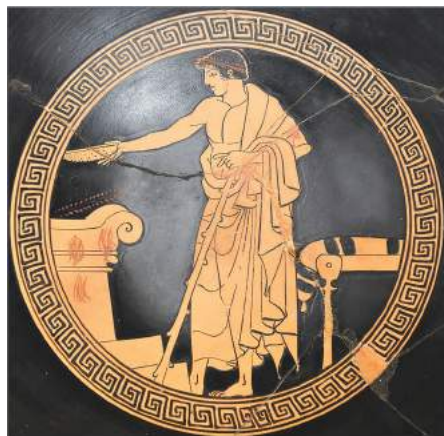
Чорнофігурний стиль — один з основних у декоруванні античних ваз. Чорні фігури та орнаменти чіткими силуетами вирізнялися на природному червоному тлі глини. Для передачі дрібних деталей чорну фарбу зішкрябували до кольору поверхні. Основними центрами цього стилю був спочатку Коринф, потім — Афіни, а особливої популярності він набув близько VI ст. до н. е. (хоча існують зразки, датовані II ст. до н. е.).

Червонофігурний стиль з'явився приблизно в 530 р. до н. е. в Афінах і проіснував до кінця III ст. до н. е. Художники почали зафарбовувати чорним кольором тло, залишаючи фігури в кольорі самого виробу й домальовуючи деталі.

*Чорнофігурна амфора
«Геракл і Геріон».*

Бл. 550–540 рр. до н. е.

*Червонофігурний вазопис
«Юнак із жертвовною чашею».*

Бл. 480 р. до н. е.

Власне кажучи, вазопис можна вважати своєрідною формою давньогрецького живопису. Він дійшов до нас у вигляді намальованих на глечиках та амфорах сюжетних сцен, що стали основним джерелом інформації про життя стародавніх греків.

Ювелірне мистецтво

Давньогрецьке ювелірство витримало випробування часом і стало ще однією славною сторінкою в історії античного мистецтва. Стародавні майстри використовували золото, срібло та їх сплав — **електр** і оздоблювали ювелірні вироби багатим та вишуканим декором. За бажанням замовника, коштовні прикраси могли містити орнаментальні або сюжетні композиції чи їх комбінації. У своїх творах ювеліри часто втілювали міфологічні образи, використовували флористичні й анімалістичні мотиви, а також зображували побутові сцени.

Унікальним свідченням високої майстерності античних ювелірів є пам'ятка культури світового значення з кримського кургану Куль-Оба — скронева підвіски з Афінєю, виготовлені на замовлення скіфського володаря. У цій роботі використана техніка філіграні, якою славились тільки афінські майстри. Зразком для обличчя богині на скроневих підвісках слугував образ Афін Парфенос, утілений Фідієм.

Скронева підвіска. 400–350 рр. до н. е.
Золото, емаль

Розгляньте зображення давньогрецьких прикрас. Чим, на вашу думку, вони відрізняються від сучасних ювелірних виробів?

Сережки. III ст. до н. е.

Лавровий вінець. III ст. до н. е.

Браслети. IV ст. до н. е.

Намисто з підвісками.
IV–I ст. до н. е.

Давньогрецькі ювелірні вироби із золота

АНТИЧНИЙ ТЕАТР

На думку багатьох учених, давньогрецький театр виник з обрядів, присвячених богу родючості, виноградарства й виноробства Діонісу. Історик Плутарх писав, що в 534 р. до н. е. чоловік на ім'я Феспід показав спектакль — діалог актора, який виконував роль Діоніса, й хору. Відтоді театральні вистави стали неодмінною складовою подібних святкувань.

У давньогрецькому суспільстві театр вважали справою державної ваги, усвідомлюючи величезну силу його впливу на розум і душу людини.

Розквіт античного театру припадає на V ст. до н. е. Саме в той час творили видатні поети-драматурги — **Есхіл, Софокл та Евріпід**. Персонажі їхніх трагедій, написаних на основі давньогрецьких міфів, — Едіп, Антигона, Прометей — стали вічними образами світового сценічного мистецтва. До наших днів дійшли також комедії **Арістофана**.

Тип театральної споруди в Стародавній Греції склався під впливом кліматичних умов та рельєфу. Глядачі розміщувались на схилах пагорбів, а внизу, на галявині, виступали актори. Перша будівля театру — театр Діоніса — з'явилася наприкінці VI ст. до н. е. в Афінах. Афінський театр міг умістити до 30 тисяч глядачів. У добу античності театри мала більшість великих міст.

Театр Діоніса в Афінах. VI ст. до н. е.

У давньогрецькому полісі за організацію вистав відповідала найвища посадова особа міста. Ця людина видавала дозвіл на постановку п'єси і визначала, хто з багатих містян візьме на себе матеріальні витрати. Спектаклі тоді грали тричі на рік, організовуючи їх як змагання авторів п'єс та акторів. До слова, жіночі ролі в грецькому театрі виконували чоловіки. Зазвичай п'єсу ставили тільки раз і дуже рідко повторювали. Вистави були платними, але біднякам видавали спеціальні кошти. «Квитками» слугували бронзові або свинцеві круглі жетони, на яких зазначався тільки сектор, як тепер трибуни стадіону.

Сценічне мистецтво Стародавнього Риму розвивалося під впливом грецького театру та народних уявлень. Самобутнім римським театральним жанром були **міми** — побутові комічні сценки, які включали діалоги, спів, музику і танці. Пізніше почали ставити комедії і трагедії за грецьким зразком. У Римі вперше виникли професійні акторські трупи і камерні театральні вистави.

Розгляньте схему давньогрецького театру. Поміркуйте, чим античний театр відрізняється від споруд сучасних українських театрів.

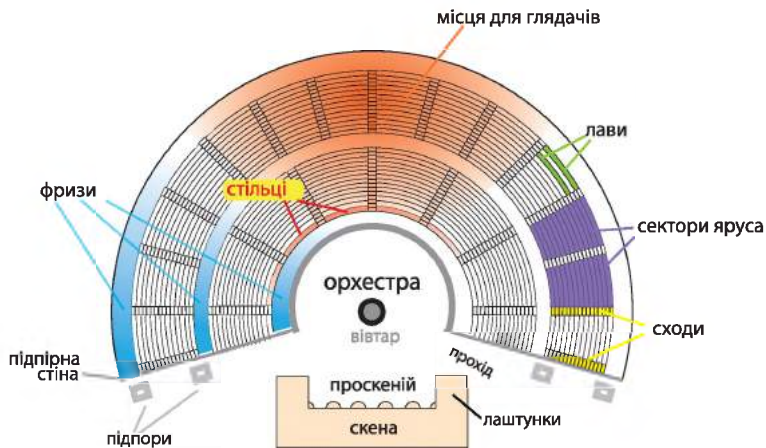

Схема давньогрецького театру

МОДА АНТИЧНОСТІ

Давньогрецькі жінки в хітонах

Визначальною рисою античної моди було те, що одяг не кроїли і не зшивали: тканину призбирували вертикальними складками, вигідно підкреслюючи природні лінії тіла, і скріплювали застібками. Найбільшого поширення набув **хітон** — подібний на сорочку одяг, скріплений на плечах і підв'язаний поясом. Короткі хітони носили простолюдини, воїни і молодь, а довгі — жінки, люди похилого віку й аристократи. Тканини виготовляли з овечої шерсті та льону і прикрашали вишивкою, каймою. Важливе значення мав колір: у біле вдягалася лише аристократія, а серед інших прошарків населення були популярними зелений, сірий та коричневий кольори. Поверх хітона аристократи носили **фарос** —

плащ із дорогого єгипетського полотна красивого пурпурового кольору. Сандалії з переплечених ремінців на шкіряній підшві взували для виходу на вулицю, а вдома і багаті, і бідні ходили босі.

*Грек у палосі.
Фрагмент вазопису*

В епоху класики з'явився новий вид верхнього одягу — **хламіс**, який використовували для верхової їзди та під час подорожей. У негоду і для захисту від сонця до такого плаща надягали капелюх — **пілос**.

Від V ст. до н. е. чоловіки почали носити коротке волосся, а мода на борідки виникла в часи правління Олександра Македонського. Серед жінок популярними були і складні зачіски з вишуканими вузлами й косами, які закріплювались гребенями, вінками та стрічками, і довге, красиво завите волосся, що вільно спадало на плечі.

Греки полюбляли лазні та купальні з масажем, ароматичні есенції. В Афінах навіть було налагоджено виробництво парфумів. Значної популярності набуло мистецтво нанесення на обличчя засобів для поліпшення зовнішнього вигляду — **комотика**. Афінянки застосовували гіпсові білила для шкіри, підводили очі й брови сурмою, фарбували волосся. У гардеробах багатих жінок були гарно оздоблені ручні дзеркала, віяла, парасольки для захисту від сонця, пояси з коштовних металів, шпильки із золота й слонової кістки, намиста, браслети і персні.

*Парфуми
з розкопок гробниці*

МУЗИЧНЕ МИСТЕЦТВО

Важливе місце в житті еллінів займала музика. Вона звучала під час весіль, війн, похоронів, була невід'ємною частиною релігійних свят і театральних вистав. У ті часи існували спеціальні колегії (об'єднання) співаків, музикантів, танцюристів. Поширеними музичними інструментами були щипкові: **ліра** та її різновиди — **формінга**, **кіфара**; духові: **авлос**, **флейта Пана**; ударні: **тимпан**, **кимвал**. До наших днів

давньогрецька музика дійшла лише у вигляді невеликих фрагментів нотних записів, виконаних грецькими і фінікійськими літерами. Це — музика до пісні з драми «Орест» Евріпіда і два гімни, присвячені Аполлову (138 і 128 рр. до н. е.).

Кіфара

Аулос

Флейта Пана

Музика Стародавнього Риму розвивалася під впливом давньогрецької культури, проте мала й деякі особливості. Так, у римському театрі найпоширенішим жанром була пантоміма, яку виконував танцюрист-соліст під мелодії оркестру й одноголосий хоровий спів. Поетичні твори часто звучали під акомпанемент струнних інструментів. А ще римляни полюбили влаштовувати музичні змагання, в яких брали участь представники всіх соціальних прошарків суспільства.

- Які види скульптури були найбільш популярними у Стародавній Греції та Стародавньому Римі?
- Назвіть характерні риси скульптури різних епох античного мистецтва.
- Наведіть приклади шедеврів античної скульптури. Які з цих творів вас найбільше вразили?
- Що ви знаєте про античний живопис і декоративне мистецтво?
- Чим був знаменитий давньогрецький театр? Опишіть особливості тогочасних театральних споруд.
- Що ви дізналися про музичне мистецтво античності?
- Охарактеризуйте моду античності. Поміркуйте, які риси античного стилю присутні в сучасній моді.

Створіть узагальнену таблицю характерних особливостей античного стилю за видами мистецтва.

Вид мистецтва	Особливості розвитку	Назви шедеврів	Видатні митці

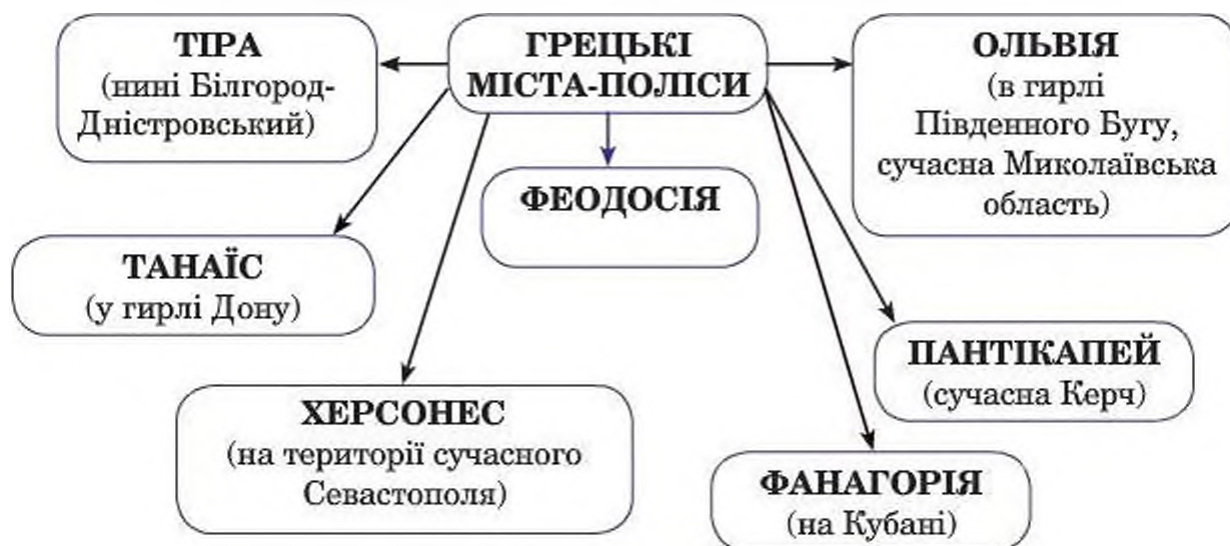
§ 4. ВІТЧИЗНЯНІ ПАМ'ЯТКИ АНТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Сьогодні ми спробуємо з'ясувати, як вплинуло мистецтво античності на культуру України та який відгомін античного стилю ми знаходимо у вітчизняному мистецтві.

ВПЛИВ АНТИЧНОГО МИСТЕЦТВА НА МІСТА ПІВНІЧНОГО ПРИЧОРНОМОР'Я

Антична культура стала джерелом для розвитку мистецтв грецьких міст-полісів, які існували на узбережжі Чорного та Азовського морів. Чимало з них були розташовані на території сучасної України.

Історія античних культурних осередків у Північному Причорномор'ї починається з другої половини VII ст. до н. е. і завершується 70-ми роками IV ст. н. е. Починаючи з I ст. до н. е. античні міста підпадають під вплив Риму, ведуть боротьбу із сарматами, готами, гунами та іншими кочовими племенами. Якщо більшість античних міст у IV ст. н. е. занепала, то в Херсонесі та Пантікапеї життя продовжувалося і в середні віки.

VIII — кінець VI ст. до н. е. — це період Великої грецької колонізації, яка суттєво вплинула на весь світовий розвиток. Елліни розселилися в межах Егейського моря, на величезній території Середземноморського узбережжя від Піренейського півострова аж до Єгипту та Сирії і побудували свої міста на берегах Чорного й Азовського морів.

Античний поліс **Пантікапей** був столицею Боспорської держави, що об'єднала всі міста по обидві сторони Керченської протоки. Тут знаходилася постійна резиденція боспорських царів.

Загальний вигляд античного Пантікапея.

Малюнок-реконструкція

Розквіт Пантікапея припадає на V — поч. III ст. до н. е. У ті давні часи місто було ремісничим та культурним центром Причорномор'я, мало гарну гавань і вело жваву торгівлю. На вершині сучасної гори Мітрідат розміщувався акрополь з храмами Аполлона, Кібели та палацами правителів Боспору. На схилах гори стояли будинки заможних мешканців, а оселі трудового люду тулилися на околицях міста. У будівництві використовували місцеві вапняки, дерево і привозний мармур.

До наших днів збереглися руїни оборонних споруд, житлових будинків, громадських будівель та ін.

Ольвія — найважливіша грецька колонія в Нижньому Побужжі — була заснована вихідцями з Мілету в 647—646 рр. до н. е. в дельті Гіпаніса (Бугу) та Борисфена (Дніпра). Її політичним та економічним центром було однойменне місто, руїни якого розташовані на правому березі Бузького лиману біля с. Парутине Очаківського району Миколаївської області.

Руїни Ольвії

У VI — IV ст. до н. е. Ольвія налагодила тісні торговельні відносини з материковою Грецією, грецькими містами в Малій Азії та Північному Єгипті. Про це свідчать вироби з теракоти, розписані вази, ювелірні вироби з поселень на островах Родос, Самос, Хіос, із Коринфу та Клазомен. В Ольвії знайдені рідкісні вази з алебастру, які виробляли в грецькому місті Навкратіс у Північному Єгипті. З Афін сюди привозили скульптури, архітектурні деталі (бо поряд з Ольвією не було покладів природного каменю), кераміку з чорнофігурним вазописом. Теракотові карнизи з багатим оздобленням привезені з міста Мілет. Ця частина археологічних знахідок ще в XIX ст. була передана в Ермітаж.

Розгляньте деталі оздоблення глиняної та срібної амфор, знайдених на території стародавньої Ольвії. Чим вони подібні на зразки давньогрецького вазопису? Розкажіть, що ви пам'ятаєте про античне декоративне мистецтво.

Глиняна амфора

Срібна амфора

Із картону або щільного паперу виготовте шаблон для майбутнього виробу декоративного мистецтва — античної амфори. Виконайте на шаблоні фарбами орнаментовану або сюжетну композицію в стилі давньогрецького вазопису. Порівняйте свій виріб з роботами однокласників.

Херсонес Таврійський (нині на цій території знаходиться місто Севастополь) був заснований 422 — 421 рр. до н. е. вихідцями з Гераклеї Понтійської як грецька колонія. В епоху античності Херсонес (у перекладі з грецької — півострів) став важливим політичним, торговельним та ремісничим центром південно-західного узбережжя Криму. Основою економіки цього міста-держави було виноградарство, рибний промисел, ремесла і торгівля з іншими грецькими містами, скіфами й таврами.

За весь час свого існування Херсонес вів численні війни. У II ст. до н. е. в результаті тривалої війни зі скіфами місту не вдалося зберегти свою самостійність і воно увійшло до складу Боспорської держави. Прагнучи позбутися принизливої опіки царів Боспору, Херсонес вирішив «стати під тверду руку» Риму як «вільне місто», проте бажаної свободи не отримав.

На початку IV ст. в Херсонесі була заснована християнська єпископська кафедра, а в V ст. християнство стало офіційною релігією. У цей період були знищені пам'ятки античного мистецтва, а натомість постали християнські церкви, каплиці. Незважаючи на потужний натиск варварів, захищений міцними мурами Херсонес проіснував іще тисячоліття, але вже в умовах нового, феодального ладу.

Руїни античного театру в Херсонесі

Розучіть пісню, яка розповідає про мелодії української землі. Виконайте цю пісню під фонограмний супровід. Намагайтесь виразити співом свою любов до рідного краю.

МУЗИКА

Слова і музика В. Островського

Помірно, з почуттям
Am Dm E Am Dm E7 Am

1. Хай співає музика серця і несе добро на крилах пісень.

F Dm E7 Am

Музика — це сонце та весна і веселки кольори барвисті.

Приспів: Am Dm E7 Am

Музика — це співи солов'я і душі мелодія чарівна.

F Dm E7

Музика — це дерево життя і ласкаве сонячне проміння.

Am Dm E Am

Музика — це чисте джерело, невичерпна і жива криниця.

Dm Am Dm Em Am

Музика — це пісня на добро і співуча мова материнська.

2. Хай співає музика вінок,
Із росинок зробить нам намисто.
Музика — це візерунок нот
І пшеничне поле золотисте.

Приспів:

Музика — це співи солов'я
І душі мелодія чарівна.
Музика — це дерево життя
І ласкаве сонячне проміння.
Музика — це чисте джерело,
Невичерпна і жива криниця.
Музика — це пісня на добро
І співуча мова материнська.

3. Пісню хай стеліться життя,
Квітами вкриваються дороги.
Щастям хай наповняться серця
І не знають матері тривоги.

Приспів.

4. Музика — щастиве майбуття,
Божий дар від роду і до роду.
Музика — моя батьківська земля,
Скарб неоціненний для народу.

Приспів.

- Які архітектурні пам'ятки України споруджені в античному стилі?
- Що вам запам'яталося з історії грецьких міст-полісів, які були в давнину на теренах сучасної України?
- Які матеріальні свідчення античної культури збереглися в Україні до наших днів?
- Чи доводилося вам бувати в місцях, де в давнину процвітали античні міста-поліси Пантікапей, Ольвія, Херсонес? Якщо так, то розкажіть про свої враження.

Розгляньте зразки посуду міст Північного Причорномор'я.

Спробуйте виліпити з пластиліну один із виробів античного декоративного мистецтва, прагнучи якомога точніше передати його форму.

§ 5. ВІЗАНТІЙСЬКИЙ СТИЛЬ

Візантія — держава, що виникла у східній частині Римської імперії в результаті її розпаду на рубежі двох епох: загибелі античної рабовласницької цивілізації та зародження середньовічного феодального суспільства. Столицею новоутвореної держави став Константинополь (нині — Стамбул), заснований імператором Костянтином I у 324—330 рр. на місці давно зруйнованого античного міста Візантій.

Візантійська, або Східна Римська імперія проіснувала десять століть і була економічним, політичним, духовним та культурним центром Середземномор'я. Мистецтво цієї держави, успадкувавши традиції великої античної культури, розвивалося під тиском деспотичної влади імператора та впливом аскетичних ідеалів християнської релігії. Пізніше, коли централізована імператорська влада дещо послабилась, у ньому яскравіше проступили культурні традиції південних слов'ян, народів Малої Азії, Грузії, Вірменії та ін.

Особливості суспільного та культурного життя Візантії зумовили формування нового мистецького стилю — **візантійського** та розквіт таких видів мистецтва, як архітектура (зокрема, будівництво храмів), монументальний живопис (фрески, мозаїки, іконопис), книжкова мініатюра, декоративно-прикладне мистецтво (ткацтво, килимарство, ювелірство, різьблення), музичне мистецтво (церковні пісеніви).

Візантійський стиль поширився далеко за межі імперії та отримав подальший розвиток у мистецтві Стародавньої Русі, народів Балканського півострова, Італії та Кавказу.

Характерними рисами **візантійського стилю** є урочистість, зовнішня пишність і внутрішня шляхетність, а також традиціоналізм, канонічність. Він вирізняється надмірною стилізацією, надзвичайною виразністю ліній, використанням сталих художніх стереотипів і багатства кольорів.

СТИЛЬ ВІЗАНТІЙСЬКОЇ АРХІТЕКТУРИ

Візантія зробила значний внесок у розвиток середньовічної архітектури. Так, візантійські зодчі створили нові принципи забудови міст: у центрі розташовувалась головна площа з собором, а від неї, довільно

перетинаючись, розходились вулиці. За порівняно короткий проміжок часу в одній лише столиці було споруджено тридцять церков, які сяяли золотом, сріблом і різнокольоровими мармуром.

У Візантійській імперії склалися три типи християнських культових споруд: **базилікальний, центричний і хрестово-купольний**.

Базиліка, як ви вже знаєте, — це прямокутна в плані споруда, розділена всередині рядом колон або стовпів на 3—5 частин — **нав**.

Середня нава, найвища, освітлювалася через вікна над дахами бічних нав і зазвичай закінчувалась напівкруглою прибудовою — **апсидою**. Перед входом до храму будували поперечне в плані приміщення — **нартекс** (притвор). Бічні нави віддавали під крамнички торговцям. Вхід у велику базиліку мав двір, оточений колонадою. Прикладом середньовічної базиліки є руїни храму Святого Івана Хрестителя Студійського монастиря, що збереглися до наших днів.

Руїни Студійського монастиря в сучасному Стамбулі

Центрична церква — компактна, симетрична споруда; в плані могла бути кругла, квадратна, гранчаста, хрещата. Християни зводили такі будівлі на місцях загибелі або поховань святих (каплички), а також як хрещальні для нових членів общини — до їх уведення в храм. Центричні споруди, незважаючи на консервативність конструкції та проблеми, що неодмінно виникали в процесі їх розбудови, набули значного поширення на просторах Візантійської імперії.

Із VI ст. серед культових споруд Візантії почали переважати купольні храми. Зовнішньо візантійська архітектура цього періоду справляла враження важкої, суворой маси: мури з кам'яних брил та вузької червоної цегли. Вдале поєднання базиліки та купольного центричного храму вперше було реалізовано в церкві Святої Ірини в Константинополі.

Церква Св. Ірини. Стамбул

Першим п'ятикупольним храмом Візантії вважають **церкву Святих Апостолів** у Константинополі, що посідала друге місце за значенням після Софійського собору. На жаль, вона була знищена турками-османами 1461 року і забудована мечеттю.

Головний храм Візантії — **Софійський собор** у Константинополі — було закладено в 532 році й побудовано за рекордний на ті часи термін — усього п'ять років. Зведення собору стало справою життя імператора Юстиніана: по всій державі збирали найкращих майстрів, заготовляли якісні й дорогі будівельні матеріали, в тому числі мармур, золото, срібло, слонову кістку, коштовне каміння. На будівництві щодня працювало до 10 тис. осіб.

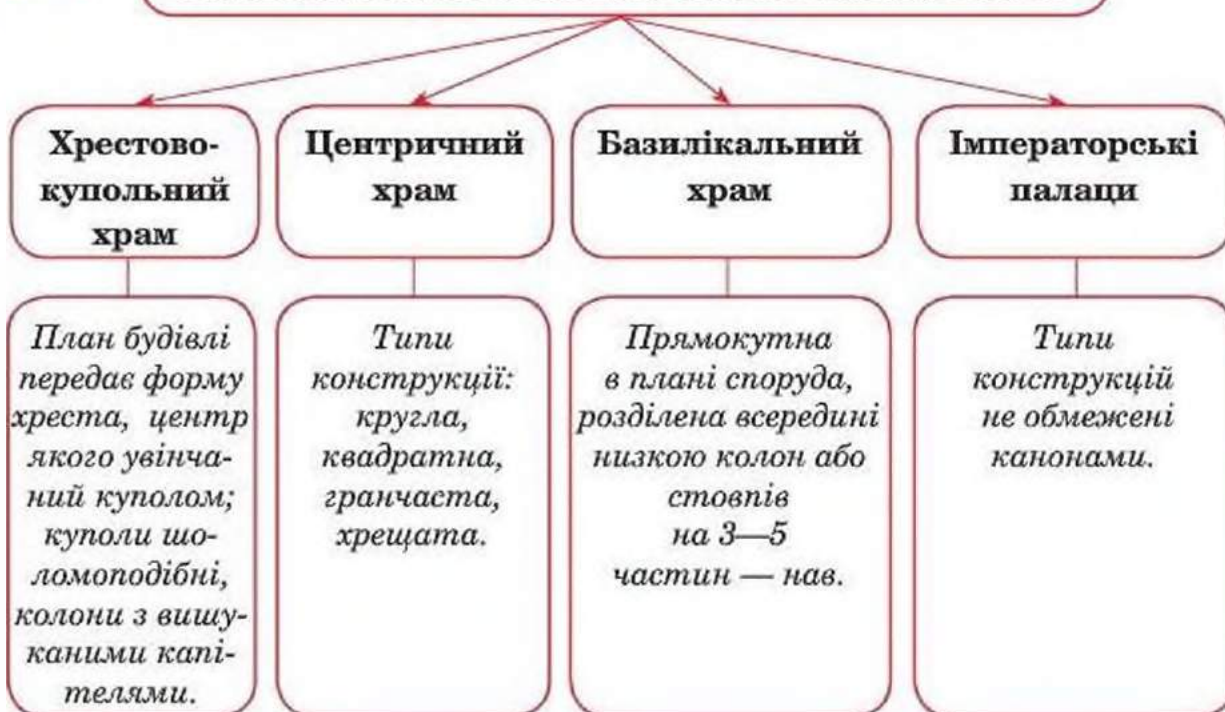
Софійський собор. Стамбул

Головний храм проектували знаменитий архітектор **Ісидор з Мілета** та математик **Анфīmій** із Тралл. У пошуках нових форм вони знайшли рішення складного творчо-інженерного завдання: об'єднали прямокутну базиліку і центричний храм. Центром собору став гігантський купол та чотири потужні арки. Завдяки зменшенню і дробленню архітектурних елементів донизу вся конструкція створює ефект легкості, навіть невагомості. Декілька століть цей храм був найбільшим у християнському світі. Розміри Софійського собору вражають і сьогодні: його висота — 55 м, довжина — 81 м, ширина — 71 м.

Не менш важливими спорудами Візантії були **імператорські палаци**, що займали площу понад 600 тис. кв. м і складалися з житлових приміщень для імператора та членів його родини, приміщень для варти і казарм, численних залів для візитерів та аудієнцій, кухонь, надвірних церков і каплиць, внутрішніх двориків і садів.

ВИДИ АРХІТЕКТУРНИХ СПОРУД ВІЗАНТІЙСЬКОГО СТИЛЮ ТА ЇХ ОСОБЛИВОСТІ

Розгляньте капітелі колон візантійських храмів та порівняйте їх з античними. Назвіть спільні та відмінні ознаки.

*Капітель колони в соборі
Св. Марка. Венеція*

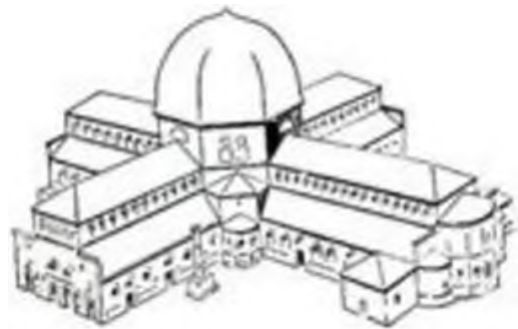
*Капітель колони
в м. Філіппи. Греція*

*Капітель колони у Великій
мечеті. Кайруан, Туніс*

Розподіліться на групи і розпочніть виготовлення з пластиліну макета візантійського хрестовокупольного храму, дотримуючись відповідних пропорцій та стилю споруди. Завершити роботу ви зможете у вільний від уроків час.

ПЛАН

1. Зробіть фанерну або картонну підставку для майбутнього макета і виконайте на ній креслення плану споруди.
2. Виліпіть товсті стіни, розкачавши заготовки з пластиліну циліндричним предметом, змоченим водою.
3. Виконайте стекою прорізи вікон, дверей, арочних склепінь або наліпіть ці елементи з пластиліну іншого кольору.
4. З'єдвайте стіни в суцільну конструкцію. Простежте, щоб у процесі роботи поміж шари пластиліну не потрапила вода.
5. Виготовте з фанери або щільного картону перекриття і дахи. Розфарбуйте їх гуашшю або вкрийте тонким шаром пластиліну (можна навіть створити ефект черепиці).
6. Закріпіть завершену роботу на підставці та доповніть її алеями і клумбами.

СТИЛЬ ВІЗАНТІЙСЬКОЇ СКУЛЬПТУРИ

Догмати східної церкви не схвалювали використання статуй для релігійних цілей, вважаючи це ідолопоклонством. І якщо до VIII ст. круглі скульптури ще подекуди зустрічались у візантійських храмах, то постановою Нікейського собору 787 року вони були рішуче заборонені.

нені. Тому скульптори демонстрували свою майстерність, виконуючи саркофаги, орнаментальні рельєфи, невеликі диптихи, палітурки для книг, посуд. Матеріалом для дрібних виробів слугувала слонова кістка, у різьбленні якої візантійські митці досягли висот досконалості.

Одними з кращих збережених до сьогодні зразків різьблення по слоновоїй кістці є **диптих Барберіні** (перша пол. VI ст.), у якому подано теми **тріумфу імператора Юстиніана** та **перемоги християнства**, і **триптих Арбавіля** (кін. X ст.) із зображеннями Богородиці, Ісуса Христа, особливо шанованих святих та апостолів.

Диптих Барберіні

Триптих Арбавіля

ДЕКОРАТИВНО-ПРИКЛАДНЕ МИСТЕЦТВО

У Візантії панував культ хреста — це був один з найголовніших символів самої імперії. Хрест зображували навіть на монетах та предметах ужитку — зокрема, на килимах і золототканих виробах.

Розгляньте зображення художнього твору, виконаного на коштовній тканині. До якого виду декоративно-прикладного мистецтва належить цей твір? Доведіть свою думку.

*Саван святого Потентіана
з візантійського шовку. XII ст.*

ХУДОЖНЯ ОБРОБКА МЕТАЛІВ

Поряд із різьбленням розквітло мистецтво художньої обробки металів, зокрема кування й литво. Візантійські майстри виготовляли ковані двері для храмів, напрестольні образи, футляри для престолів, чаші для причастя тощо. Прикладами візантійського стилю в цьому виді мистецтва є бронзові двері у соборах італійських міст Амальфі й Салерно.

Значного поширення у Візантії набули художні твори з металу, оздоблені жолобчастою або перегородчастою емаллю. На поверхні металевого виробу за допомогою різця митець виконував контурний малюнок, а потім заливав заглиблення тонким шаром легкоплавного скла. Шедевром цього виду творчості є знаменитий «золотий вівтар», встановлений у венеціанському соборі Святого Марка. Мініатюри вівтаря (їх близько 250) виконані в техніці перегородчастої емалі візантійськими майстрами у X—XII ст.

Вівтар собору Св. Марка. Венеція

Розгляньте ілюстрацію. Охарактеризуйте інтер'єр візантійського Софійського собору за поданими питаннями.

1. Визначте характерні риси архітектури зображеного храму.
2. Розкажіть про будову куполів та їх роль у загальному вигляді споруди.
3. Зверніть увагу на форму, кількість і розміщення вікон. Поміркуйте, як це впливає на освітлення храму.
4. Які почуття пробуджує у вас інтер'єр собору?
5. Якою музикою ви можете «озвучити» цю ілюстрацію?

*Інтер'єр Софійського собору.
Стамбул*

- Розкажіть, як зародилася культура Візантії. Які види мистецтва отримали найбільший розвиток у цій державі?
- Назвіть характерні особливості візантійського стилю. Чим вони зумовлені?
- Чим вирізняється архітектура Візантійської імперії? Розкажіть про найвідоміші храми Візантії.
- Що ви дізналися про скульптуру та декоративно-прикладне мистецтво Візантії? Назвіть шедеври цих видів мистецтва.
- Що вам найбільше запам'яталося з цього уроку? Поясніть, чому.

Завершіть виготовлення макета візантійського храму, над яким ви працювали на уроці. Протягом місяця підготуйте індивідуальний творчий проект за темою «Нас вітас Візантія». Використовуючи різноманітні джерела, спробуйте дослідити історію створення та характерні риси одного з шедеврів архітектури, скульптури чи іншого виду мистецтва візантійського стилю.

§ 6. ВІЗАНТІЙСЬКИЙ СТИЛЬ (продовження)

Мистецтво Візантійської імперії, яка до XIII ст. залишалася надзвичайно розвиненою в усіх сферах державою, слугувало свосереднім «золотим мостом» між західною і східною культурами та мало значний вплив на розвиток багатьох країн середньовічної Європи, зокрема Південної і Східної, де утвердилось православ'я.

Живопис Візантії, тісно пов'язаний з архітектурою і обмежений суворими канонами християнської релігії, представлений фресками, мозаїками, іконами та книжковою мініатюрою.

Характерною ознакою **візантійського живопису** є **візантійський канон** — площинність зображень, регламентовані релігійні сюжети і біблійна тематика.

СТИЛЬ ВІЗАНТІЙСЬКОГО ІКОНОПИСУ

Іконопис — вид живопису, релігійного за темами сюжетів, культового за призначенням; мистецтво написання ікон.

У візантійському іконописі були поширені декілька технологій створення ікон: **енкаустика**, **мозаїка**, **темпера**. Зображення святих та подій, описаних у Біблії або церковній історії, виконані на дошці, полотні або металі, мали відповідати чітким правилам, розробленим церквою.

Темперні ікони

Темпера — фарби, що готуються на основі сухих порошкових мінеральних пігментів і (або) їх синтетичних аналогів. Сполучною речовиною для темперних фарб слугують емульсії — натуральні (розведений водою жовток курячого яйця, соки рослин) або штучні (полімери тощо).

До найкращих здобутків світового мистецтва належать візантійські ікони XI—XII ст., виконані темперою в константинопольських майстернях. На композиції цих ікон вплинули як літературні джерела, так і вже вироблені канони (золоте тло, площинність тощо).

Темперна ікона «Вишгородська Богоматір», більш відома за пізнішою назвою «Володимирська», і нині вражає кожного, хто її бачить. Очі Богородиці сповнені туги й передчуття майбутньої трагедії, що очікує її Сина. Невідомий митець майстерно передав психологічну напругу, ніжність і душевне тепло, хоча подібні за силою та глибиною почуттів образи були рідкістю в тогочасному мистецтві Візантії.

Вишгородська ікона
Божої Матері. XII ст.

Енкаустичні ікони

Енкаустика — живопис восковими фарбами, що виконується гарячим і холодним способами.

Святі Сергій та Вакх.

Ікона з Музею мистецтв ім. Богдана та Варвари Ханенків, Київ

На іконі, написаній на видовженій дошці у VII ст. в техніці енкаустики, зображено дві постаті — юнаків Сергія та Вакха. Вони тримають у руках хрести мучеників. Їхні голови, як і голову Христа, зображеного між ними, огортає умовне позначення сьйва — німб, що символізує святість. Цей образ відзначається високою майстерністю виконання.

Мозаїчні ікони

Мозаїка — зображення або візерунок, виконані з окремих, щільно припасованих один до одного і закріплених на цементі або мастиці різнокольорових шматочків скла, мармуру, камінців тощо.

Виготовлення мініатюрних мозаїчних ікон було започатковано в ювелірних майстернях Константинополя, оскільки за філігранною технікою виконання і вартістю вони нагадували високохудожні ювелірні вироби. Перші мозаїчні мініатюри, створені з маленьких шматочків смальти та мармуру із вкрапленнями таких самих за розмірами шматочків золота й срібла, датують XII ст.

Святий Миколай.

Мозаїчна мініатюрна ікона. XII ст.

Найдавнішою серед великих за розмірами мозаїчних ікон, що збереглися до наших днів, вважають образ Богоматері «Троєручниця» з монастиря Хіландар у Греції. Назва образу пов'язана з історією його походження. Так, третя — срібна — рука на іконі з'явилася на знак подяки від св. Іоана Дамаскіна, коли за його молитвою Богородиця відновила йому втрачену руку.

Ця ікона належить до найбільш поширених іконографічних типів зображення Богородиці — Одигітрія, або Провідниця. На іконах такого типу фігура Божої Матері представлена фронтально. На одній її руці сидить Немовля Христос, іншою рукою Богоматір вказує на Нього, тим самим скеровуючи увагу тих, хто молиться.

*Богоматір
«Троєручниця»*

ФРЕСКОВИЙ ЖИВОПИС

В XI — XII століттях у Візантії відбувся остаточний розкол церкви на православну (східну) та католицьку (західну) гілки. Візантія обрала православ'я, тому її богослужіння помітно відрізнялися від католицьких. Побудова нових храмів логічно сприяла запрошенню художників і мозаїстів, котрі декорували стіни фресками, а підлоги — мозаїками в різних технологіях.

Фреска (від італ. *affresco* — *свіжий*) — живопис на вологій штукатурці, одна із технік настінного малярства, протилежна до розпису по сухому. Фресками називають також твори, виконані в цій техніці.

Фреска — розповсюджений і відносно дешевий спосіб декорування стін, який не потребував ретельної підготовки чи використання дорогих матеріалів. Візантійські фрески спочатку виготовляли за античними технологіями, а в XII ст. у штукатурку почали додавати товчений вапняк, мармур або черепицю. Спрощений характер малюнка та обмежену кількість фарб підсилює декоративний ефект мозаїк. Тон їх зазвичай золотавий або синій.

Бурхлива історія Візантійської імперії не сприяла збереженню сакральних фресок, більшість яких була втрачена під руїнами завойованих турками-османами міст. Загарбники нищили настінні розписи навіть у тих храмах, які зберегли і пристосовували під свої потреби. Тому вивчення візантійських фресок мимоволі базується на залишках фрескових циклів, що випадково вціліли у дальніх провінціях Греції, Македонії, Італії, Сербії, Болгарії та інших країн.

Розгляньте ілюстрацію. Охарактеризуйте творчу манеру візантійських майстрів та втілені ними образи апостолів.

Фреска «Причастя апостолів».
Церква Богородиці Асіну, початок XII ст. Кіпр

МОНУМЕНТАЛЬНИЙ МОЗАЇЧНИЙ ЖИВОПИС

Для візантійського світогляду і візантійського мистецтва характерний розподіл на світ реальний та світ духовний, пов'язаний з церквою і Богом. Головним і первісним вважали світ духовний, абсолютно не схожий на грішний земний. У Софійському соборі мозаїки мерехтять завдяки золотій підкладці, на якій зверху закріплений тонкий шар кольорового прозорого скла.

У храмі Святої Софії (527 — 565 рр.), побудованому в місті Салоніки, на вівтарному склепінні величезного купола знаходиться найдавніша збережена до наших днів сакральна мозаїка.

Палацові мозаїчні композиції зображували світські сюжети: переважно мисливські або пасторальні сцени.

Мозаїка в куполі.

Церква Св. Софії, місто Салоніки

КНИЖКОВА МІНІАТЮРА

У Візантії мистецтво оформлення **книги** піднялося до значних художніх висот, оскільки на нього суворість канону не поширювалася. Книжкова мініатюра була виразною, витонченою та майстерно виконаною. Художники розробляли не тільки сюжети композицій, але й систему взаємозв'язку тексту і мініатюр, їх розташування, прагнучи досягти художньої цілісності.

Стилістично мініатюра була близька до станкового та монументального живопису й органічно пов'язана з чудово написаним текстом і **буквицями** — художньо оформленими першими літерами сторінки чи розділу. Орнаментальні заставки включали рослинні й геометричні мотиви. Особливо поширеним видом рукописних книг були Євангелія. До IX ст. належить чудово оформлений **Псалтир**, що зберігається в Паризькій національній бібліотеці. На початку XI ст. був написаний великий **Місяцеслов** Василя II (Ватиканська бібліотека).

«Давид, який грає на лірі».

Мініатюра із Псалтиря.

Бл. 950 р. Париж

Розгляньте зображення традиційних візантійських орнаментів. Які основні елементи в них найчастіше повторюються? Візьміть олівець та спробуйте відтворити два-три орнаментальні мотиви.

МОДА ВІЗАНТІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ

Мода Візантії була тісно пов'язана з модою Риму. Однак головною відмінністю стало те, що одяг кроїли й шили — в основному із золото-тканої парчі, шовку та прикрашали золотом, перлами, багатою вишивкою. Звичайно, таку розкіш могли собі дозволити лише заможні люди. У тканинах переважали геометричні орнаменти із зірочок, хрестів, кіл і квадратів, іноді — стилізовані рослинні чи анімалістичні мотиви. Візантійський стиль одягу майже 800 років падував у моді без змін.

*Імператор Юстиніан в оточенні придворних.
Мозаїка в церкві Сан-Вітале. Равенна*

Канони візантійської краси:

а — три Марії біля підніжжя хреста (XI ст.); б — консул Магнус (518 р.)

Зачіски знатних жінок являли собою складні композиції з локонів і кіс у поєднанні з різноманітними прикрасами. У Візантії були перукарні та майстерні цирульників, де виготовляли якісні перуки. І чоловіки, й жінки фарбували волосся рослинними барвниками.

Валикоподібна зачіска імператриці Феодори, прикрашена:

а — коштовним камінням; б — підвісками з перлів

Більшість візантійських жіночих зачісок мала форму, подібну до валика: волосся, наче німб, укладали навколо голови. Жінки панівних

класів покривали волосся довгими вуаллями з дорогого шовку чи оксамиту, а жінки з народу — короткими (до плечей) накидками з дешевих тканин. Зверху надягали обручі.

Чоловіки носили зачіски у вигляді валика, доповнюючи їх головними уборами круглої або конусоподібної форми. Із VII ст. більшість чоловіків почали відрощувати різноманітні за формою бороди: напівкруглі, квадратні, клиноподібні.

Розгляньте малюнки, на яких зображено одяг візантійського стилю. Створіть за цими зразками ескіз костюма для шкільного вечора, присвяченого мистецтву Візантії.

МУЗИЧНЕ МИСТЕЦТВО ВІЗАНТІЇ

Витоки візантійської музики сягають перської, коптської, єврейської та вірменської пісенності, а також включають досягнення давньогрецької музичної культури. Світська музика звучала при імпера-

торському дворі і була представлена такими жанрами, як **акламації** — ритуально-святкові оди на віршовані тексти та **поліхронії** — оди для виходу імператора, які виконував хор. При дворі звучала також інструментальна музика, для якої використовувались **сурми, цимбали, лютні, гуслі, арфи, ліри**, а також стародавній прототип органа — **гідравлос**.

Лютня

Арфа

Гуслі

Народна музика Візантії представлена епічним жанром — це **акритські пісні**, що прославляли подвиги акритів.

У нотних записах збереглася лише культова християнська музика, яка була виключно вокальною (орган був заборонений). Візантійська музична культура мала великий вплив на розвиток як східної, так і західної церковної музики.

- З якими видами живопису Візантії ви ознайомились на уроці?
- Що означає поняття «візантійський канон»? Розкажіть про сюжети та ознаки канону в творах мистецтва.
- Охарактеризуйте різновиди техніки іконопису. Які ікони, виконані у візантійському стилі, є світовими шедеврами живопису?
- Що таке мозаїка та фреска? Наведіть приклади збережених до наших днів творів.
- Які особливості музичного мистецтва та книжкової мініатюри Візантії вам запам'яталися? Розкажіть.

За матеріалами уроку створіть електронний альбом під назвою «Мої улюблені шедеври візантійського стилю». Презентуйте свій альбом друзям та рідним.

§ 7. РОМАНСЬКИЙ СТИЛЬ

В XI — XII ст. у мистецтві християнської Європи зародився новий стримано-величний стиль — **романський**. Термін «романський стиль» увів на поч. XIX ст. Арсіс де Комон, який установив зв'язок архітектури цього періоду з давньоримською. Романський стиль став першою художньою системою, що охопила більшість європейських країн епохи Середньовіччя.

Вормський собор. Німеччина. 1131—1180 рр. Сучасний вигляд

На його основі в мистецтві Західної Європи виник етичний ідеал, протилежний ідеалам античності. Провідним видом мистецтва стала архітектура. Сповнені суворой, урочистої сили церкви й собори прикрашали скульптурним декором і настінними розписами, сюжетами яких були сцени Страшного суду й Апокаліпсису, біблійні сцени.

Романський стиль (від лат. *romanus* — римський) — художній стиль, що панував у Європі (переважно Західній) в XI—XII ст. (у деяких місцях — і в XIII ст.), один із найважливіших етапів розвитку середньовічного європейського мистецтва. Найповніше виявив себе в архітектурі й об'єднав в одне ціле види мистецтв, що нерозривно пов'язані з нею: монументальний живопис, скульптуру, декоративне мистецтво.

СТИЛЬ РОМАНСЬКОЇ АРХІТЕКТУРИ

Споруди романського стилю вирізнялися міцністю і зовнішньою суворістю. Найбільше уваги приділяли будівництву храмів-фортець, монастирів-фортець, замків-фортець з товстими мурами для захисту й оборони. Головним будівельним матеріалом був тесаний камінь.

Романські храми, переважно монастирські, мали прості форми з перевагою вертикальних або горизонтальних ліній, склепіння у вигляді хрестів та дуже вузькі прорізи вікон і дверей з півциркульними арками.

Схема романського храму

Замки та палацові комплекси нерідко розташовували у сільській місцевості на пагорбах або підвищених берегах річок. У центрі замкового двору розташовувалася вежа, що виконувала функцію житлового будинку. Нижній поверх призначався під комори, на другому були спальні господаря, його дружини і дітей, на третьому — кімнати для слуг. На даху стояв вартовий і уважно оглядав місцевість. Замок був оточений глибоким ровом. Міст, перекинутий через рів до головної вежі, закривав центральні ворота. Замок і будівлі, зведені поряд з ним, становили основу міста.

Характерними рисами романського стилю в архітектурі є:

- масивні стіни, товщину яких підкреслювали вузькі прорізи вікон і поглиблені портали, та високі вежі, що згодом стали одними з головних елементів архітектурної композиції;
- система простих геометричних об'єктів (кубів, паралелепіпедів, призм, циліндрів), поверхня яких членувалася лопатками, аркатурними фризами зі скульптурою і галереями;
- перевага напівциркулярної форми склепінь.

Особливості романських храмів, монастирів-фортець:

масивні стіни й колони, циліндричні та хрестові склепіння, велика кількість гладких поверхонь, скульптурні орнаменти. Подальшого розвитку набули базиліки і центричні церкви (від трьох до п'яти нав).

Виконайте ескіз храму-фортеці, враховуючи основні принципи архітектури романських культових споруд. Не забудьте про застосування кубів, паралелепіпедів, призм, циліндрів; наявність арок та вузьких прорізів дверей і вікон.

Влаштуйте з друзями конкурс на кращий ескіз храму та презентуйте свою роботу.

ШЕДЕВРИ РОМАНСЬКОЇ АРХІТЕКТУРИ

Найяскравішим прикладом романського стилю в архітектурі став **замок Ельц** у Східній Німеччині. Ельц — справжній середньовічний замок, збудований у середині XII ст. на 200-метровому гірському шпилі й оточений з трьох боків річкою та густим лісом. Мальовниче розташування і вражаюча архітектура зробили його одним з найбільш популярних туристичних центрів Німеччини.

Замок Ельц у Східній Німеччині. XII ст.

Шпаєрський собор — величний імперський собор у місті Шпаєр (Німеччина). Ця найбільша за розмірами церква в романському стилі, що збереглась дотепер, була зведена в 1030—1061 роках імператорами Священної Римської імперії.

*Шпаєрський кафедральний собор.
XI ст.*

Будівництво розпочав кайзер Конрад II, потім цю справу продовжив його син Генріх III і завершив онук Генріх IV, за якого відбулось освячення собору. Упродовж тисячі років споруду неодноразово реставрували й добудовували. У 1846—1853 рр. на кошти баварського короля Людвіга I провели повний цикл відновлювальних робіт і прикрасили собор величними фресками. У соборі встановлено орган, з яким пов'язана діяльність видатних німецьких органістів — Людвіга Дьорра та Лео Кремера.

Бамберзький собор Св. Петра та Св. Георгія — кафедральний храм німецького міста Бамберг. Будівництво собору розпочалося у 1004 році за вказівкою Генріха Святого і закінчилося у 1012 році.

Згідно з планом імператора, чотири церкви міста утворили християнський хрест з кафедральним собором у центрі. Собор був двічі пошкоджений пожежею та заново побудований. Сьогодні Бамберзький кафедральний собор являє собою зразок романської архітектури. Його довжина — 94 м, ширина — 28 м, висота будівлі — 26 м. У куполах веж помітні елементи готики.

*Бамберзький собор
Св. Петра та Св. Георгія.
XI ст.*

Значна кількість архітектурних пам'яток романського стилю збереглась у Франції. Один із найвеличніших романських храмів знаходиться в Бургундії. Там в XI ст. був побудований комплекс **абатства Клюні** з величезною, найбільшою в тогочасній Європі церквою (довжина — 127 м, ширина — 40 м). Бургундські архітектори розробили конструктивні нововведення, що дозволили зменшити товщину стін та досягти більшої висоти храмових склепінь.

Абатство Клюні. XI ст.

Сюллі-сюр-Луар — середньовічний замок, який належав сімейству Бетюнів, герцогу Сюллі. Споруда мала захисне призначення. Зараз цей замок входить до Списку об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО в Західній Європі.

Замок Сюллі-сюр-Луар. XI—XII ст.

Тулузька церква Сен-Сернен (1080 — 1120 рр.) побудована з цегли. У плані вона нагадує хрест, а довкола нав знаходиться галерея. Особливістю цього храму є дзвіниця і органний зал, який має п'ятдесят чотири регістри.

*Церква Сен-Сернен в Тулузі.
XI—XII ст.*

Прослухайте твір Г. Генделя «Пассакалія», що звучить в органному залі церкви Сен-Сернен. Проаналізуйте цей твір за питаннями.

1. Розкажіть про особливості звучання даного твору.
2. Які почуття пробуджує ця музика?
3. Як звучання органа «вписується» в архітектурну композицію романського храму?
4. Поміркуйте, які спільні риси мають музика й архітектура.

Специфічною особливістю англійського культового зодчества стало поєднання в одній будівлі типів монастирського і парафіяльного храмів. Архітектори тривалий час використовували дерев'яні перекриття, а потім — і ребристі склепіння. У зовнішньому вигляді англійських храмів переважає архітектурний декор: поверхня стін почленована арочними прорізами і різними типами аркад, завдяки чому створюється враження «двошарових» фасадів.

Пізанська вежа — частина ансамблю міського собору Санта-Марія Маджоре в Пізі (Італія). Вежа є дзвіницею собору і прилягає до його північно-східного кута. Відома тим, що сильно нахилена.

Висота вежі становить 56 метрів, діаметр — 15 метрів. Усього вона має вісім поверхів, але сходи ведуть лише до шостого. Подолавши 294 сходинки, можна побачити чудову панораму. Всесвітньо відомий учений Галілей використовував Пізанську вежу для своїх дослідів. Зокрема, він кидав з висоти різні предмети, аби довести, що швидкість падіння не залежить від маси тіла.

Пізанська вежа. XII—XIV ст.

Будівництво Пізанської вежі було розпочато в 1174 році майстрами Вільгельмом (Гульсьємо) з Інсбрука і Боннано. Спорудивши перший поверх заввишки 11 метрів і два колонадні кільця, Боннано виявив, що дзвіниця відхилилася від вертикалі. Майстер припинив роботу і зник із міста. Продовжували зведення дзвіниці декілька архітекторів протягом 164 років, але вежа нахиллялася все більше. У 2006 році верхівка вежі була відхилена на 5,3 м від центру. До неї перестали пускати туристів через побоювання, що будь-якої миті може статися обвал споруди масою 14 500 тонн. У результаті останніх проведених робіт вдалося зменшити відхилення верхівки вежі на 45 сантиметрів.

Розгляньте зображення архітектурних споруд. Порівняйте їх та визначте стиль кожної будівлі.

Собор Санта-Марія Маджоре в Пізі. Італія

Храм Панагія Халкеон у Салоніках. Греція

Храм Парфенон в Афінах. Греція

Уважно роздивіться зображення арки, спорудженої в романському стилі, та дайте відповіді на запитання.

1. До якого типу споруд належить ця будівля: світських чи культових?
2. Які геометричні форми в ній використано?
3. З яким видом мистецтва поєднано арки? Чим оздоблені двері?
4. Які риси якого стилю притаманні цій споруді?
5. Опишіть колірну гаму внутрішнього оздоблення споруди.

- Розкажіть про свої враження від уроку.
- Які риси характерні для романського стилю?
- Які елементи романських архітектурних споруд відрізняють їх від будівель, зведених в інших стилях?
- Розкажіть про особливості замків-фортець і храмів-фортець романського стилю.
- Які шедеври архітектури романського стилю запам'яталися вам найбільше? Поясніть, чому.

Дослідіть характерні особливості храмів і замків Іспанії романської доби. Наведіть приклади шедеврів серед архітектурних споруд. Знайдіть відомості про відомих зодчих, які творили в романському стилі.

§ 8. РОМАНСЬКИЙ СТИЛЬ (продовження)

Урок узагальнення знань

Романський стиль у живописі та скульптурі за своїми художніми ознаками — мистецтво доволі умовне, схематичне. Для романської композиції характерні простір, позбавлений глибини, різномасштабні фігури, яскраві кольори. Монументальна скульптура і настінний живопис розвивалися разом з архітектурою та підпорядковувалися інтересам церкви (символічний характер зображень). Сюжети з Євангелій та Біблії займали головне місце в скульптурі й живописі. Книжкова мініатюра відзначалася високим рівнем виконання й декоративністю; особливу роль тут відігравали орнаменти та стилізовані зображення фантастичних істот і птахів.

МОНУМЕНТАЛЬНИЙ ЖИВОПИС

Основу живопису романського стилю склала настінний розпис, виконаний, як правило, в техніці **фрески**. Зміст і образне вирішення композиції підпорядковувались архітектурному стилеві споруди або інтер'єру. Фрески в романських храмах сповнені суворої строгості, іноді наївні, але завжди повчальні. Фігури людей зображувались плоскими, пропорції тіла часто порушувались. Зрідка художники давали волю своїй фантазії і населяли стіни храмів зображеннями фантастичних птахів і тварин, запозичених із фольклору. Парадні зали замків прикрашали розписи на історичні або побутові сюжети динамічного характеру.

Для романського стилю в живописі характерні строго симетричні композиції, чіткий контурний рисунок, площинність зображень, порушення пропорційності фігур, неприродність поз, яскраві кольори та виразність зображень.

Період розквіту романського живопису у **Франції** припадає на кінець XI — початок XII ст. Найкращим його зразком є розпис монастирської церкви **Сен-Савен-сюр-Гартан** в Пуату. Всі внутрішні поверхні цього невеликого храму вкриті фресками, створеними кількома майстрами. Зображення розташовані довгими смугами в два яруси. Сюжети розписів надзвичайно різноманітні: сцени зі Старого та Нового Завітів і поряд — епізоди з байок Езопа. У цих фресках виразно проявилися всі характерні риси романського стилю. За кольором фону

пам'ятки живопису Франції відносять до двох шкіл: «школи синіх фонів» з центром у відомому бургундському монастирі Ключні, і «школи світлових фонів», прикладом якої є фрески з церкви Сен-Савен.

Розгляньте ілюстрації. Порівняйте зображені фрески, що належать до різних шкіл французького живопису. Назвіть спільні та відмінні риси.

*Фрагмент купольного розпису.
Абатство Ключні*

*Фрагмент фрески на сюжет Старого Завіту.
Церква Сен-Савен-сюр-Гартан*

Чимало пам'яток романського живопису збереглося в **Іспанії**. Розписи іспанських соборів мають ряд спільних особливостей: насичені фарби, образи суворо канонізовані. Поширеним був також живопис на дереві, який зумовив створення вівтарних зображень Марії та Христа.

Унікальні місцеві особливості мав фресковий живопис романської доби в Каталонії.

*Фрагмент фрески з церкви
в Таулі. Барселона*

У композиціях каталонських майстрів поєднані геометричні орнаменти античного та візантійського стилів, а образи святих вирізняються індивідуальністю. Фрагменти каталонських фресок були знайдені в малих сакральних спорудах у Піренеях. У 1920-ті роки їх обережно зняли зі стін і перенесли в Національний музей мистецтва Каталонії у Барселоні.

На романському живописі Італії відчутно позначився вплив візантійського мистецтва. Це особливо помітно в мозаїчних циклах собору в **Чефалу**, над якими працювали візантійські майстри. Центральною фігурою собору є зображення Христа Пантократора. Пальці правої руки Спасителя складені для благословіння, а в лівій Він тримає розкрите Євангеліє. Печаль у Його очах, відкритість обіймів і навіть два окремі локони, що спадають на чоло, говорять про Його співчуття і милосердя.

*Мозаїка
«Христос Пантократор»
у соборі Чефалу*

КНИЖКОВА МІНІАТЮРА

Романський живопис широко представлений книжковою мініатюрою. Найбільша кількість рукописів, збережених до наших днів, була створена в монастирях **Південної Франції та Баварії** (Німеччина). Мініатюри цього періоду переважно виконані в дусі народних традицій і вирізняються яскравими насиченими кольорами та високою майстерністю митців. Основними орнаментальними мотивами були геометричні фігури (коло, квадрат, меандр) та рослинні форми (стилізоване листя аканта, квіткові розетки). У рослинні й геометричні орнаменти органічно впліталися зооморфні мотиви.

*Мініатюра «Св. євангеліст Іоан».
Євангеліє абата Ведрикуса. Бл. 1147 р. Франція*

СКУЛЬПТУРА

*Рельєф над головним входом
у церкву Сен-Лазар. Франція*

ні — небо, у нижній — грішна земля; праворуч від Христа розташовані рай і праведники, ліворуч — засуджені на вічні муки грішники, чорти й пекло.

Для романської монументальної пластики характерні гігантські рельєфні композиції над порталами храмів. Фігури в таких композиціях мали різні масштаби: найбільша — фігура Христа, трохи менші — ангелів і апостолів, найменші — простих смертних. Сюжетами найчастіше були грізні пророчтва Апокаліпсису і Страшного суду, що демонструють богословську схему ісрархічної структури світу: центр композиції — величезна фігура Христа; у верхній части-

Церква Сен-Трофім в Арле. Франція

Деталі собору у Вормсі. Німеччина

Більшість скульптурних шедеврів романського стилю збереглися у Франції (церкви **Сен-Лазар** в Отені й **Сен-Мадлен** у Везле), Німеччині (собори в **Бамберзі** та **Вормсі**) й Італії (храми в **Мілані**, **Вероні**, **Павії**).

Розгляньте ілюстрації (с. 78). Порівняйте зображені капітелі колон романських соборів з капітелями візантійських та античних храмів.

*Капітель
«Авраам і три янголи».
XII ст. Франція*

*Зооморфна капітель.
XII ст. Франція*

*Капітель «Адам і Єва».
XII ст. Франція*

У скульптурі романського стилю з'являються зображення тварин. Найчастіше — це образи фантастичних чудовиськ, що уособлюють зло й химерно переплітаються з образами святих на стінах християнських храмів.

Декор апсиди кафедрального собору в П'яченці. XII—XIII ст. Італія

ДЕКОРАТИВНО-ПРИКЛАДНЕ МИСТЕЦТВО

Романська епоха стала періодом розквіту різних галузей декоративно-прикладного мистецтва: литва, карбування, різьблення по кості, художньої емалі, ткацтва, килимарства, ювелірного мистецтва. У всіх цих видах художньої творчості майстри використовували геометричні, рослинні або зооморфні орнаменти, зображували побутові сцени, фольклорні чи біблійні сюжети.

*Релікварій для шматочків
істинного хреста. Мозан, Бельгія.
Бл. 1156–58 рр. (золото, емаль)*

*Золоті каблучки єпископів.
Музей абатства Клюні*

МУЗИЧНЕ МИСТЕЦТВО

Від часів утвердження християнства у варварські королівства починає проникати римсько-візантійська культура з її зразками культової музики. Процес формування католицької музичної традиції в молодих європейських державах розтягнувся на кілька століть. У романську епоху було започатковано новий вид виконання духовної музики — григоріанський спів.

Григоріанський спів, або григоріанський хорал — традиційний спів католицької церкви, що виконувався чоловічим хором в унісон.

Григоріанський спів був канонізований реформатором церковної музики папою Григорієм I Великим у 590 — 604 роках. Папа вірив, що коли тисячі вірян одночасно звертаються до Бога однією мовою (латиною) і мовою однієї музики (меси), то Господь обов'язково їх почує, допоможе звільнитися від гріхів, отримати прощення та спасіння.

Папа Григорій I пише месу

Перегляньте уривок відеофільму, присвяченого романському мистецтву. У ньому ви не тільки побачите мистецькі шедеври стилю, але й послухасте григоріанський спів: для вас звучатиме «Велика органна меса» Й. Гайдна.

ТЕАТРАЛЬНЕ МИСТЕЦТВО

У державах Західної Європи в романську добу спостерігався занепад класичного театру й піднесення інших видів театрального мистецтва: театр пантоміми (мімів), театр мімансу, мандрівний театр жонглерів.

Театр пантоміми. До складу театру пантоміми входили хористи, оркестрова група та кілька акторів-мімів. Актори пластичними рухами супроводжували текст п'єси, який виконував хор під музичний супровід.

Міми-професіонали мандрували невеликими групами або кількома сім'ями. Так формувався світський міні-театр раннього Середньовіччя, що об'єднував про-

фесійних митців різних спеціальностей — танцівників, музикантів, вокалістів, поетів.

Театр мімансу. У X—XI ст. в країнах Західної Європи (особливо в Іспанії та Франції) набуло популярності видовище спотворених дітей, яких показували публіці за великі гроші.

Театр жонглерів. Міманс поступово витіснив театр жонглерів — у Франції так називали всіх мандрівних комедіантів і музикантів.

Творчість жонглерів, що зародилася на ґрунті землеробських обрядових свят, стала професійною близько XI століття і започаткувала новий мандрівний театр, до складу якого входили міми, музиканти, поети, вокалісти, акробати, дресирувальники, майстри професійного жонглювання тощо.

*«Трістан та Ізольда»
у виконанні театру жонглерів*

РОМАНСЬКИЙ СТИЛЬ У МОДІ

Стиль одягу романського періоду виник на основі традицій античності, Візантійської імперії та варварських племен, які населяли Європу раніше. Основою і чоловічого, і жіночого вбрання були **туніки**. Чоловічий одяг складався зі спідньої та верхньої тунік до колін. Нижню туніку шили з лляної тканини та з рукавами, а верхню — з дорогої матерії, без рукавів та з прямим горловим вирізом. Крім того, в холодну пору року носили хутряні жилетки, плащі.

Жіночі туніки були довжиною до підлоги і мали трапецієподібну форму із закритою верхньою частиною, завищеною талією і звуженими рукавами. Жіноча мода вимагала одягати кілька туалетів один на інший.

Одяг для знаті виготовляли з яскравих дорогих тканин із декоративною тасьмою, що прикрашалася золотими пластинками чи дорогоцінним камінням; для простолюдинів — з грубого, домотканого льону або вовни темних тонів (сірого або коричневого кольору).

А зараз спробуємо з'ясувати, що ви знаєте про античний, візантійський та романський стилі в мистецтві минулого. Тож рушаймо в інтерактивну мандрівку.

ПЕРША ЗУПИНКА: АНТИЧНИЙ СТИЛЬ

Перевірте свої знання та виконайте завдання.

- Назвіть основні види мистецтва.
- Запишіть визначення поняття «стиль у мистецтві».
- Перелічіть основні стилі мистецтва минулого за схемою: назва стилю, часовий період, країни.
- Назвіть шедеври архітектури та скульптури античності.

- Пригадайте назви античних ордерів за малюнком.

- Розкажіть про особливості античного театру.

ДРУГА ЗУПИНКА: ВІЗАНТІЙСЬКИЙ СТИЛЬ

Перевірте свої знання та виконайте завдання.

- Розкажіть про особливості візантійського стилю в мистецтві.
- Назвіть характерні риси візантійської архітектури.
- Що ви знаєте про побудову хрестово-купольних, центричних та базилікальних храмів Візантійської імперії? Наведіть приклади шедеврів.
- Що характерне для візантійського живопису?
- Які шедеври іконопису вам відомі?
- Наведіть приклади фрескового живопису Візантії.

ТРЕТЯ ЗУПИНКА: РОМАНСЬКИЙ СТИЛЬ

Перевірте свої знання та виконайте завдання.

- Які типи архітектурних споруд характерні для романського стилю?
- Чому, на вашу думку, в назвах споруд романського стилю часто зустрічається слово «фортеця»?
- Які геометричні фігури найчастіше проглядаються в конструкціях храмів романського стилю?
- У яких країнах Європи збереглися шедеври романської архітектури? Наведіть приклади.
- Визначте особливості романського стилю у фресковому живописі.
- Чим вирізняється романський стиль у скульптурі?

Створіть ескіз жіночого або чоловічого сучасного костюма з елементами рис моди романської доби. Разом з однокласниками влаштуйте виставку розроблених вами ескізів і визначте претендента на звання «Кращий модельєр класу»

§ 9. ГОТИЧНИЙ СТИЛЬ

До середини XII ст. в Європі сформувалася нова художня течія, поширилися нові стилістичні принципи та естетичні форми, які появилися при створенні соборів Північної Франції. Так виникло **готичне мистецтво**, що стало визначальним для цілого періоду європейської культури. Термін «готика» був введений в епоху Відродження. Так художники цієї доби називали середньовічне мистецтво, вважаючи його породженням варварського племені готів, яке зруйнувало Рим.

Центром релігійного, культурного та громадського життя того часу став міський собор (великий християнський храм), втілюючи в собі основні риси мистецтва готики. Найяскравіше готика відобразилася в архітектурі (собори в Ам'єні, Реймсі, Парижі, Кельні).

Готичне мистецтво є символом квітучих торговельних і ремісничих міст-комун. Зміцнення міських ремесл сприяло формуванню міської культури. У багатьох містах на базі церковних шкіл виникли університети, які перетворилися на своєрідні інтелектуальні центри.

ХАРАКТЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ ГОТИЧНОГО СТИЛЮ

- символіко-алегоричний тип відображення дійсності, верховенство архітектури в системі мистецтва;
- культове призначення мистецтва;
- релігійна тематика (співвіднесення з вічністю, з «вищими» ірраціональними силами);
- інтерес до людських почуттів, повернення до індивідуальності;
- каркасна система побудови соборів, розкішний декор споруд, скульптурне оздоблення;
- величчі та витончені інтер'єри, ажурні орнаменти, кам'яне мереживо різьби, стрілчаті склепіння, кольорові вітражі у вигляді стрілчатих арок.

Готика (від назви германського племені готів), **готичний стиль** — художній стиль європейського пізнього середньовіччя між серединами XII і XVI століть, який найяскравіше виявився в архітектурі та характеризувався легкими гострокінцевими будівлями, стрімко спрямованими вгору, численним оздобленням скульптурами, вітражами, витонченим різбленням з каменю.

АРХІТЕКТУРА ГОТИЧНОГО СТИЛЮ

Особливості готичної архітектури: міські архітектурні ансамблі (культові і світські будинки, замки, укріплення, мости, колодязі). Міська площа оббудована спорудами з аркадами, торговельні та складські приміщення містяться на нижніх поверхах, вузькі фасади дво- або триповерхових будинків з високими фронтонами; оточення міст — могутні стіни з прикрашеними в'їзними вежами. Замки королів і феодалів — це складні комплекси фортечних, палацових і культових споруд.

Характерні риси: гостроверхі споруди зі стрілчастими склепіннями, великою кількістю кам'яного різьблення і скульптурних прикрас. Собор став вищим зразком синтезу архітектури, скульптури і живопису з багатобарвним сльвом вітражів, що робили сильний емоційний вплив на віруючих. Грандіозні готичні собори вирізнялися висотою, місткістю, опатністю, видовищним і багатим декором.

*Міланський
кафедральний собор*

Готична архітектура основана на новій конструкції зводу. Якщо в романській церкві звід тримався на стінах, то в готичному соборі він опирається на арки, а ті, в свою чергу, на стовпи. Така конструкція давала можливість створити небачені доти по висоті та ширині внутрішнього простору собори. Гігантські шпилі та вежі, портали (архітектурно оформлені входи), стрілчаті вікна та арки — весь образ собору був підпорядкований прагненню вгору, до Бога.

У готичному соборі зникла рівна поверхня стін, тому стінний розпис (фрески) поступився місцем вітражу. Зовні та всередині собор прикрашало безліч рельєфів і статуй.

Розгляньте зображення готичного храму. Спробуйте створити власну ілюстрацію цієї споруди за допомогою простого олівця.

ШЕДЕВРИ ГОТИЧНОЇ АРХІТЕКТУРИ

Собор Паризької Богоматері (Нотр-Дам де Парі) — собор у Парижі, присвячений Діві Марії.

*Собор
Паризької Богоматері*

Собор Паризької Богоматері — один із найпрекрасніших витворів готичного мистецтва. Собор являє собою п'ятинефну готичну базиліку, яка одночасно може вмістити 9 тисяч осіб. Його довжина — 130 м, висота веж — 69 м. Головний, західний фасад ділиться на три яруси: нижній, що складається з трьох порталів, середній (Галерея Королів з вікном-розою) і верхній — вежі. Портали багато оздоблені скульптурою. В інтер'єрі собору домінує сірий колір каменю, з якого складено стіни й стелю. Як і в інших готичних храмах, у цьому соборі немає настінного живопису, але присутні численні вітражі.

Вітражі вікна-рози, що має 13 м у діаметрі, відтворюють близько 80 сцен зі Старого Завіту. Це вікно чи не єдине дійшло до нашого часу в незміненому стані. Майже всі інші вітражі собору — пізніші копії. Саму будівлю сильно пошкодили ще в роки Великої Французької революції. Капітальну реставрацію було проведено лише в 1841-1864 рр.

А чи знаєте ви історію собору, яку описав Віктор Гюго у своєму романі, який розповідає про кохання горбуна до красуні Есмеральди? Поділіться своїми знаннями з друзями.

Послухайте мелодію із мюзиклу «Нотр-Дам де Парі» композитора Рікардо Коччанте за мотивами однойменного роману Віктора Гюго. Знайдіть відповідність між музичним твором та архітектурою готичного собору.

Головний готичний собор Англії — **Кентерберійський**. Собор близький за побудовою до зразків французької готики.

Кентерберійський собор

Зодчі при зведенні цього собору (а точніше при його реконструюванні) вперше відмовилися від традиційних нормандських круглих арок, створивши готичні стрілчасті арки. З цього часу готичний стиль закріпився в англійській культовій архітектурі.

Англійська архітектурна готика зберігала прямокутні, видовжені об'єми. Тло заповнювали декоративними елементами, що на фасадах утворювали справжні екрани-декорації. За ними важко було розпізнати побудову інтер'єру. Декор (форма вікон, малюнки віконних перетинків тощо) головус і першим кидається у вічі.

Кельнський собор — римо-католицька церква в Кельні (Німеччина). Собор відомий як пам'ятка християнства та німецького католицизму готичної архітектури.

Кельнський собор

Собор входить до Світової спадщини, це один із найвідоміших архітектурних об'єктів Німеччини та найзнаменитіша пам'ятка Кельна. Спорудження Кельнського собору почалося з 1248 р. і тривало кілька століть. Споруда завдовжки 144,5 м, а її дві вежі сягають 157 м у висоту. Собор — одна з найбільших у світі церков і найбільша готична церква у Північній Європі. Через свої величезні дві вежі він також має більший фасад, ніж будь-яка інша церква у світі.

Розгляньте зображення Реймського собору Богоматері у Франції та дайте відповіді на запитання.

1. Які характерні ознаки готичного стилю ви можете виділити в архітектурі собору?
2. Доберіть ряд прикметників, які характеризують загальний вигляд.
3. Розкажіть про місце скульптури в архітектурі собору.

Реймський собор

ЦЕГЛЯНА ГОТИКА

Готична архітектура зазвичай використовувала тесане каміння (пісковик, мармур). Але на тих територіях, де природні поклади каменю були відсутні, використовували цеглу. Перш за все це характерно для готичних споруд північних князівств Німеччини та Польщі, а також північних країн Європи. Цеглу використовували не тільки для побудови невеликих житлових будинків, а й для величних готичних соборів. При використанні цегли значно обмежувалося створення готичних візерунків, зроблених з тесаного каменю, тому зодчі почали застосовувати фігурну (лекальну) цеглу, яка надала можливість створювати справжнє готичне плетиво.

Розгляньте зображення соборів. Порівняйте цегляну та кам'яну архітектуру готичного стилю.

*Базиліка Святої Діви Марії.
Гданськ, Польща*

*Костел Святої Анни.
Вільнюс, Литва*

СКУЛЬПТУРА ГОТИЧНОГО СТИЛЮ

Готичні храми щедро прикрашалися різноманітними скульптурами. У готичних статуях скульптори намагалися передати душевні переживання своїх героїв, зробити більш виразними пози і жести фігур. Святі вгратили колишню строгість та стали більш схожими на земних людей.

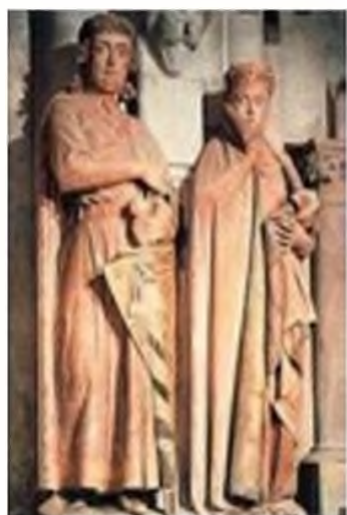
Скульптори Реймського собору в образі Богоматері підкреслили її жіночність і душевну красу. Святий Йосип на порталі того ж собору схожий на галантного лицаря. У нього кокетливо закручені вуса, у прижмурених очах світиться розум, а на губах грає посмішка.

*Св. Йосип.
Фрагмент статуї
західного фасаду
собору в Реймсі*

*Марія. Фрагмент
скульптурної групи
«Зустріч Марії та
Єлизавети»
собору в Реймсі*

У німецькому місті Наумбург у міському соборі і донині стоїть дванадцять статуй донатарів, тобто феодалів, які пожертвували гроші на будову собору. Хоча скульптори ніколи не бачили цих людей, які померли понад 200 років до того, але кожну статую вони наділили яскравим та індивідуальним характером. Тут безвільний маркграф Герман зі своєю лукавою жінкою Рігліндою, мужній воїн маркграф Еккегард і його юна, задумлива дружина Ута та інші.

*Маркграф Еккегард
і його дружина Ута. Скульптура собору в Наумбурзі*

Розгляньте зображення статуй із порталів Шартрського собору та поміркуйте про характерні риси скульптури готичного стилю.

Портали Шартрського собору

Це завдання виконайте у парі. Візьміть пластилін і спробуйте створити невеликий собор, користуючись основними принципами готичної архітектури. Створіть оздоблення — скульптурні композиції на фасаді вашого собору.

- Які характерні риси готичного стилю ви знаєте?
- Як можна відрізнити готичний собор від соборів інших стилів: античного, візантійського, романського?
- Розкажіть про готичну скульптуру.

Розпочніть роботу над колективним проектом «Готична архітектура»: підберіть ілюстрації відомих соборів готичного стилю, складіть власні вірші або підберіть вислови філософів та поетів про готику. Цей проект ви зможете представити наприкінці семестру.

§ 10. МИСТЕЦТВО ГОТИЧНОГО СТИЛЮ

Образотворче мистецтво готики (скульптура, вітражі, живописні та різьблені вівтарі, книжкова мініатюра), як і мистецтво декоративно-прикладне (різьба по кістці, різьблені меблі тощо), було тісно пов'язане з архітектурою. Саме на XIII-XV ст. припадає найвищий розквіт середньовічної культури: світської літератури і поезії, театр мистецтва та музики. Головною духовною силою мистецтва залишається церква.

ВІТРАЖ

У готичному мистецтві місце фресок зайняли *вітражі*, які виконували в храмах певні функції. По-перше, завдяки світлу, яке проникало через розфарбовані вікна до храму, у різний час певним кольором висвітлювалася та чи інша частина вівтаря. Це надавало інтер'сру храму величності та сакраментальності. По-друге, оскільки скло не лише розфарбовували, а й оздоблювали золотом і сріблом, то в сонячну погоду завдяки цим інкрустованим частинкам внутрішнє оздоблення храму сяяло й викликало відчуття урочистості, піднесеності.

Темами вітражних композицій були історичні події, трудові процеси селян і ремісників, літературні мотиви, релігійні сцени. Із кольорів переважали червоний, синій, жовтий, коричневий.

*Богоматір з Ісусом.
Собор у Шартрі*

*Вікно-роза,
Лозаннський собор.
Швейцарія*

Вітраж — сюжетна або орнаментальна композиція, виконана зі шматочків прозорого кольорового скла, яку скріплювали свинцевим обрамленням.

ЖИВОПИС

Характерні риси готичного живопису: витонченість, фігурність, напівність орнаменту.

Сюжети живопису: історичні події, трудові процеси селян і ремісників, літературні мотиви, релігійні сцени.

У Німеччині живопис готичного стилю мав свої особливості: зростає інтерес до реальних явищ, з'являються композиції на теми лицарських романів, придворного життя. Типовою для XIV століття є кельнська школа живопису. Її майстри виконували станкові композиції на теми із життя Марії та Христа. Ці образи зачаровують ліризмом, цирістю, людяністю.

Б. Бермехо.
«Мадонна з Монтсеррат»

За своїм характером італійський готичний живопис наближається до візантійського. Але в ньому вже з'являються ознаки ренесансного мистецтва. Прикладом є мозаїка Монреальського собору в Сицилії, де в релігійних композиціях вже посилюються світські елементи та починає зростати інтерес до звичайної людини.

До відомих художників готичного стилю в Італії відносять Г. да Сісню, С. Мартіні, Чімабуе, Г. ді Граціано та інших.

*Бог створює Сонце, Місяць і Зірки.
Мозаїка Монреальського собору. Італія*

Г. ді Граціано.
«Звільнення Св. Петра із в'язниці»

Г. да Сієна.
«Розп'яття»

Розгляньте ілюстрації та дайте відповіді на запитання.

1. Назвіть спільні риси засобів виразності цих ілюстрацій.
2. Які характерні риси готичного живопису ви можете виділити завдяки поданим репродукціям італійських художників?
3. Обґрунтуйте, чим готичний живопис відрізняється від живопису візантійського та романського стилів.

Чімабуе.
«Мадонна з ангелами»

Розписом капел (зокрема у домініканських церквах і соборах) у цей час займався італійський художник Андреа ді Буонайото (Андреа да Фіренце). Художник, наприклад, розписав фресками капелу дельї Спаньоли (Санта Марія Новелла, Флоренція) (1365-1367).

А. ді Буонайото. «Тріумф св. Фоми Аквінського»

На фресці Фома Аквінський сидить поміж представників найвищого духовенства церкви над чотирнадцятьма жіночими фігурами, що втілюють алегоричні образи вільних Мистецтв і Наук. Кожна з них розташована під готчним балдахіном, а під ними зображено історичних осіб.

Розгляньте репродукції портретів, виконаних художниками Відродження. На картинах відтворено модні тенденції пізньої готики. Спробуйте охарактеризувати моду цього часу.

П. Крістус.
«Портрет Едварда Грімстона»

Р. ван дер Вейден.
«Портрет молодої жінки»

МОДА ГОТИЧНОГО СТИЛЮ

До традиційного одягу готичного стилю належав плащ, зшитий із сукняної тканини, і підшитий матерією іншого кольору або хутром. Жінки накривали голови покривалами, виготовленими з тонких матерій.

Жінки носили туго зашнуровані сукні з довгими плейфами, жакети й безрукавки, оброблені пухнастим хутром, шовкові рукавички, широкі

пояси з дорогоцінними пряжками. Чоловіки носили вузькі штани, короткі куртки, черевики з загостреними носами. У моді пізньої готики популярним був чорний колір, зокрема коли для пошиття використовувався оксамит.

У вигляді головних уборів носили капелюхи-берети, чепчики і шапки, які виготовлялися з повсті, матерії та соломи. Поширеним був головний убір у вигляді вінця або тюрбана зі спадаючими кінцями, який робився з двох різнокольорових матерії.

Створіть разом із друзями груповий проект «Мода готичного стилю в країнах Європи». Розробіть зразки моделей в готичному стилі та влаштуйте презентацію.

ГОТИЧНИЙ ІНТЕР'ЄР

Характерні риси готичного інтер'єру: вишуканість і лицарство. У готичному стилі важливу роль відіграє поєднання матеріалів, кольорів і стильова єдність в оформленні будинку.

Переважні кольори: червоний, жовтий, синій, коричневий. Також дуже поширені різні відтінки золотого, срібного, пурпурного, синювато-чорного, зеленого і рубіна.

Форма: стрілочасті арки, що переходять у стовпи; стрункі колонни; складні форми склепінь; у плані будівлі переважають прямокутні форми.

Високий розвиток художніх ремесел у період готики забезпечували цехові об'єднання. У Європі поширеним було виробництво меблів, які були оздоблені різьбленням. Іноді меблі повторювали об'єми готичних споруд. У галузі різьблення на кістці також відбувався значний прогрес. Ікони, різні скриньки, зображення святих, домашні вівтарі — все це приваблювало сюжетними рельєфами, візерунками.

КНИЖКОВА МІНІАТЮРА

Книга Часослов. Лука Євангеліст

У період готики настає розквіт книжкового мистецтва, зокрема мініатюри.

Для мініатюри цього часу характерне посилення оповідного початку в світських за характером ілюстраціях до біблійних текстів. Виникають християнські рукописи розважально-дидактичного змісту, велика увага приділяється камерним манускриптам, призначеним для приватного користування (Часословам).

Мотиви орнаменту — рослинні та геометричні, готичні розетки, трілисники і чотирилисники. У каліграфії використовується гострий шрифт, орнамент отримує виключне значення для композиції книги.

Франція була одним із найбільших рукописних центрів того часу, де ілюструвалися не тільки релігійні, а й наукові праці (Платона, Арістотеля). У мистецтві Англії мініатюра також посідала важливе місце. Художники ілюстрували численні наукові трактати, легенди про короля Артура та його лицарів. Мініатюри доповнювали моралізаторські оповідання про життя тварин (бестіарії).

М. Оноре.

*Мініатюра із «Бревіарія
Філіпа Красивого»*

Найзнаменитішим мініатюристом цієї епохи був французький майстер Оноре. У 1296 році він створив «Бревіарій Філіпа Красивого».

У книзі розміром 205х135 мм міститься 577 аркушів із написаним латинню текстом і лише одна мініатюра на весь аркуш, розташована між календарем і текстом. Проте ця єдина мініатюра вважається дуже важливою в розвитку французького живопису. На ній у два яруси зображені «Помазання Давида» (вгорі) і «Давид і Голіаф» (внизу). Відчайдушний жест Голіафа, який схопився за голову, своєю безпосередністю був новим словом у порівнянні зі статичним і урочистим мініатюрним живописом попередніх років.

Розгляньте зображення шедевр книжкового мистецтва «Кодекс Ротундус», який виготовлений у нестандартній округлій формі. Які риси готичного мистецтва ви можете виділити у цій книжковій мініатюрі? Поділіться своїми враженнями від неї.

МУЗИЧНЕ МИСТЕЦТВО

Музика готичного стилю була переважно духовною. Популярними стали духовні гімни, згодом — культова та світська музика. Розвитку зазнали трубадури, провансальські поети-співаки XI–XIII ст., які оспівували кохання до чарівної дами, земні радощі, героїку хрестових походів. Творчість трубадурів відрізняється різноманітністю тематики і жанрів.

Трубадури. Мініатюри XIII–XIV ст.

Після спорудження собору Паризької Богоматері у його стінах розмістилася співоча школа, що була найвідомішою у часи Середньовіччя. Тут музикантів і співаків навчали мистецтву вокальної поліфонії. У ній звучав не один голос, як це було у народних піснях чи у трубадурів, а кілька голосів з'єднувалися і перепліталися разом у мереживну, складну музичну мелодію. Згодом із церковної музики поліфонія поширилася на інші її види.

ТЕАТР ГОТИЧНОГО СТИЛЮ

Значне місце в середньовічній культурі займав театр, який став відгуком суспільних інтересів свого часу. Через прагнення церкви протидіяти проникненню народних свят та ігор у культуру виникає **церковний театр** — основна форма театрального мистецтва Європи середніх віків.

Спершу під час церковної служби розігрувалися найбільш драматичні епізоди зі Святого Писання (*літургійна драма*). У XIII ст. їх винесли на паперть, а згодом і на міські площі (*майданний театр*).

Наймасовішим видом театрального дійства у цей час була **містерія**, яка виникла у другій половині XIII ст. По своєму релігійному змісту вона зв'язана з церковним театром, але ці спектаклі ставилися не духовенством, а простими міщанами. Містеріальна драматургія мала три цикли: «старозавітний», «новозавітний» і «апостольський», в якому сюжети п'єс були запозичені з «Житія святих». Постановники містерій прагнули правдоподібності та ефектів. Якщо, наприклад, показували сцену всесвітнього потопу, площу заливали водою.

До XVI ст. головним видом театрального дійства був **театр фарсу** (спочатку цей вид розвивався паралельно мораліте, а згодом виділився в окремий жанр). Це найдемократичніший жанр середньовічного театру. Актори та виконавці фарсів відтворювали реальні картини побуту того часу. Вистави були насичені гострою сатирою, життєрадісним народним гумором. Фарс значною мірою вплинув на подальший розвиток театру Західної Європи. В Італії з фарсу народилася комедія дель арте; в Англії та Німеччині на зразок фарсу писали інтерлюдії, у Франції фарсові традиції живили творчість Мольєра.

У XV-XVI ст. популярними були повчальні вистави — **мораліте**, де в якості персонажів виступали алегоричні фігури: скупість із золотим мішком, самолюбство, яке постійно дивиться у дзеркало, любов, що тримає у руках серце.

Усі ці форми середньовічних видовищ стали основою для розвитку професійного театру.

- Розкажіть про свої враження від мистецтва готичного стилю.
- Що було характерне для вітражного мистецтва того часу?
- Розкажіть про мистецтво книжкової мініатюри.
- Які риси були притаманні готичній моді?
- Які особливості театрального та музичного мистецтва готики?

Складіть власну сторінку енциклопедії під назвою «Мистецтво готичного стилю». Оформіть її у паперовому або електронному вигляді.

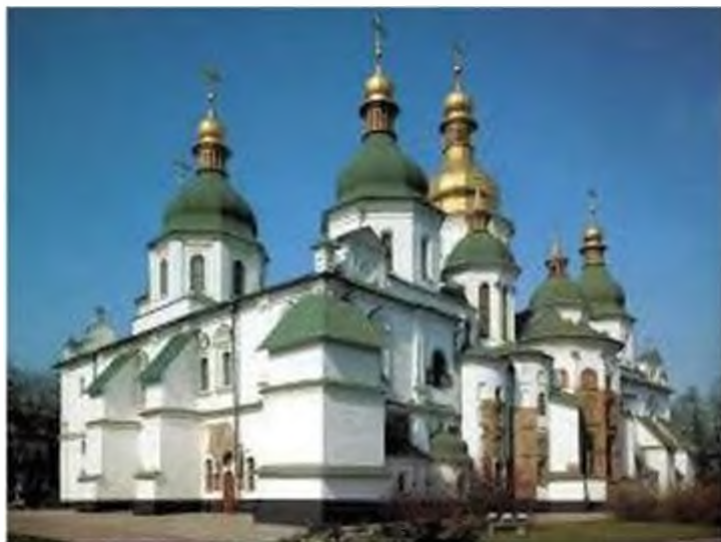
§ 11. ВІТЧИЗНЯНІ ПАМ'ЯТКИ МИСТЕЦТВА СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ

ВІДГОМІН ВІЗАНТІЙСЬКОГО СТИЛЮ В УКРАЇНСЬКОМУ МИСТЕЦТВІ

З IX ст. Київська Русь почала активно контактувати з Візантією знаменитим шляхом «з варягів у греки». Поїздка київської княгині Ольги до імператора Костянтина Багрянородного в середині X ст. мала велике значення для подальшого розвитку торговельно-політичних відносин між обома державами і поширення християнства на Русі.

З Візантії у великій кількості прибували богослужебні книги і предмети християнського культу, було запозичено церковний спів.

Давньоруські князі запрошували до Києва візантійських архітекторів і художників для спорудження храмів та монастирів. Українське богослов'я, іконопис, церковна архітектура та література тривалий час дотримувалися візантійської традиції. Мотиви візантійської філософії відчутні у творчості видатного українського мислителя Григорія Сковороди.

Софійський собор, Київ.

Невдовзі після прийняття християнства в Київській Русі з'явилися будівлі візантійського стилю, найкращим зразком якого є **Софійський собор у Києві**, що зберігся до нашого часу (втім, зазнав суттєвої перебудови в епоху бароко).

Візантійський стиль почав активно реформуватися під впливом автентичних уявлень наших предків про будівництво й орнаментування. Внаслідок такого реформування з'явилися витягнуті вгору куполи київських церков, специфічна колірна гама розписів, фресок і мозаїк.

Розгляньте зображення відомих пам'яток сакрального зодчества України та порівняйте їх із культовими спорудами Візантії. Що, на вашу думку, збереглося в українських храмах від візантійського стилю?

П'ятницька церква в Чернігові

*Оборонна Покровська церква
XV–XVIII ст.
у с. Сутківці Хмельницької обл.*

ШЕДЕВРИ РОМАНСЬКОГО СТИЛЮ В УКРАЇНСЬКОМУ МИСТЕЦТВІ

Автентична українська архітектура почала формуватися у IX–X ст. Спочатку всі споруди — укріплення, палади, церкви — будувалися з дерева. Основною структурою будівель справдавна був зруб, зведений з горизонтально покладених колод.

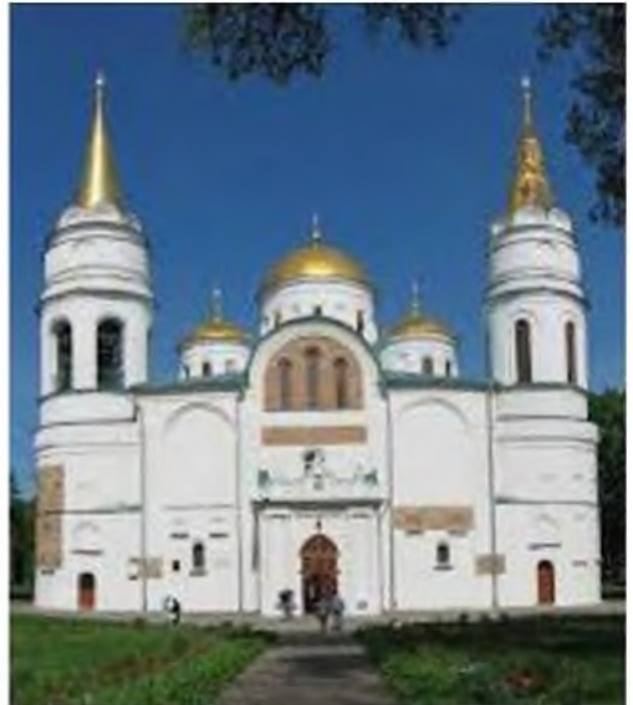
Звичайний тип великих церков XI–XIII ст. — це тринавні церкви з трьома напівкруглими чи гранчастими апсидами (заокруглення з боку вівтаря), з двома або трьома парами стовпів. Характерною рисою багатьох церков були опасання, тобто криті галереї, що оточували будову з трьох боків (крім східного) і збереглися пізніше в українському дерев'яному зодчестві.

Розгляньте зображені українські храми і порівняйте їх із шедеврами романського зодчества західноєвропейських країн. Визначте спільні та відмінні риси.

*Церква Святого Пантелеймона
неподалік від Галича.
Івано-Франківщина*

*Спасо-Преображенський собор
у Чернігові*

Кирилівська церква в Києві

Собор Бориса і Гліба в Чернігові

Хотинська фортеця

Після монголо-татарської навали будівництво на території України почали підпорядковувати завданням оборони. У XII–XV ст. споруджували переважно фортеці з вежами, укріплені монастирі, замки — у Кам'янці-Подільському, Львові, Луцьку, Кременці, Білгороді-Дністровському. Стіни цих будівель високі та неприступні,

однак на деяких з них можна побачити викладений з червоної цегли орнамент у вигляді української плахти або вишивавки. Найкращим прикладом такої споруди є Хотинська фортеця у Чернівецькій області.

ШЕДЕВРИ ГОТИЧНОГО СТИЛЮ В УКРАЇНСЬКОМУ МИСТЕЦТВІ

Українське зодчество готичного стилю представлено кам'яними замками, фортецями, церквами та дерев'яними будівлями. Споруди мають приклади фрескового живопису та іконопису в готичному стилі.

Готична архітектура, зокрема церковна західноєвропейського зразка з'явилася на західноукраїнських землях внаслідок входження їхньої частини до складу Польщі й пов'язаного з цим поширенням у регіоні католицьких церковних структур.

На західних землях, які менше за інші потерпіли від монголо-татарської навали, зростають міста, розвиваються ремесла й торгівля. В українські міста прибуває багато поселенців, переважно німців, які принесли в мистецтво, (зокрема в архітектуру) нові стильові форми.

Найвагомішу роль на початковому етапі поширення готичного стилю в церковній архітектурі на західноукраїнських землях відіграв Львів: саме на місцевому ґрунті постали й збереглися найхарактерніші його зразки. Серед культових споруд переважали католицькі костели.

Рання львівська архітектура готичного періоду склалася досить цілісну групу пам'яток, у якій домінують збережений латинський парафіяльний костел та втрачені у XVIII–XIX ст. костели монастирів домініканців і францисканців. Усі вони були закладені на сдиному плані з вузькою витягнутою вівтарною частиною і вкороченою прямокутною навою й демонстрували характерні приклади «цегляної готики», однією з прикметних рис якої виступала майже цілковита відсутність монументальної скульптурної декорації.

Архикатедральна базиліка Успіння Пресвятої Діви Марії (Латинський катедральний собор) — один з найдавніших готичних храмів України, це пам'ятка сакральної архітектури XIV–XVIII ст.

Архикатедральна базиліка Успіння Пресвятої Діви Марії (Латинський катедральний собор).

У подальших століттях костел зазнав численних перебудов, втратив одну з двох веж і отримав цілком новий вигляд, однак планувальна структура залишилась первісною. Над спорудження костелу працювали Нічко, Йоахім Гром, Амброзій Рабіш, головним архітектором був Петро Штехер.

Костел є прикладом базиліки з трьома навами, розділеними стовпами, та вівтораною частиною і двома вежами на фасаді.

Цікавим західноукраїнським храмом є **церква Різдва Богородиці** у Рогатині (Івано-Франківщина), у якій простежується своєрідне поєднання традицій мурованого церковного будівництва княжої доби (тринальний план з двома опорними стовпами, арки в завершенні стін тощо) і європейської готики (контрфорси, зірчасті склепіння з нервюрами (ребрами склепіння)).

Церква Різдва Богородиці — один із перших прикладів використання європейського готичного досвіду в українській мурованій церковній архітектурі.

До західного фасаду пізніше прибудовано бароковий портал на двох круглих колонах та кам'яні сходи.

Численні перебудови храму визначили його зовнішній вид, у якому творчо переплелися елементи готичної та барокової архітектури.

Церква Різдва Богородиці

Окремим регіоном розвитку культової архітектури західної традиції на українських землях перед серединою XV ст. було Закарпаття. Тут збереглася чимала, як на ті часи, кількість мурованих костелів, однакових, простих у плані, нерідко в селах, які репрезентують провінційну готичну будівельну традицію. До найхарактерніших належать пам'ятки, збережені у Берегові, Виноградіві, Струмківці, Хусті.

*Церква
Святої Єлизавети, Хуст*

*Костел
Воздвиження Святого Хреста.
Берегово*

Церква Святої Єлизавети (Хустська Реформатська церква) в Хусті на Закарпатті — одна з найхарактерніших пам'яток готики на українських теренах. Костел вибудований в стилі готики оборонного типу. Зі сходу — гранчаста апсида, зміцнена контрфорсами. На західному фасаді — вежа, яка слугувала дзвіницею. Дахи колишньої церкви Святої Єлизавети були перебудовані у XVIII столітті. Споруда зберегла готичні вікна. Територія обнесена кам'яними мурами з двома брамами.

Окрім мурованої, на західноукраїнських землях поширювалася також дерев'яна костельна архітектура, проте вона була втрачена. До нас дійшли лише церкви, споруджені пізніше, але в дотриманні готичних принципів зодчества.

Розгляньте зображення готичних дерев'яних церков на Закарпатті. Виділіть їхні спільні риси, які є ознаками готичного стилю.

*Церква Св. Миколи Чудотворця.
С. Сокирниця, Закарпаття*

*Церква Св. Великомученика Дмитра.
С. Репинне, Закарпаття.*

*Церква Св. Миколи.
С. Данилово, Закарпаття*

*Церква Св. Миколи.
С. Нижня Алша, Закарпаття*

Іншим видом архітектури, якій були притаманні готичні риси, є оборонні будівлі. Прикладом оборонної споруди на Волині є Луцький замок, який включав Верхній замок, збережений у досить доброму стані, і частково вцілілий Нижній, або Окольний замок.

Розгляньте на ілюстраціях зовнішній вигляд церкви Спаса на Берестові (Київ) та фрески XVII ст. в інтер'єрі церкви та дайте відповіді на запитання.

1. Які риси притаманні споруді церкви?
2. Надайте характеристику архітектурі церкви та фрескам як прикладам готичного стилю.
3. Спробуйте порівняти готичні споруди України та зарубіжжя, знайти їхні спільні та відмінні риси.
4. Поділіться своїми враженнями від вітчизняних пам'яток готичного мистецтва.

- Який вплив на вітчизняне мистецтво здійснив візантійський стиль?
- Що вам відомо про українські церкви, побудовані в романському стилі?
- Які риси готичного стилю були збережені в архітектурних спорудах України?

Розпочніть роботу над великим колективним проектом «Архітектура мого краю», під час якого ви будете разом досліджувати збережені у вашій області або поблизу замки, церкви, монастирі, які репрезентують певну епоху чи стиль.

Завдання перше — знайдіть відомості про споруди епохи Середньовіччя та дізнайтеся про їх історію детальніше..

§ 12. ЕПОХА РЕНЕСАНСУ

Нова доба в історії та культурі Західної і Центральної Європи між епохою Середньовіччя і Новим часом (в Італії — XIV-XVI ст., в інших країнах — кінець XV-XVI ст.) отримала назву **Відродження**, або **Ренесанс**.

Світогляд цієї епохи базувався на принципах *гуманізму* — ідейної течії західноєвропейської культури, в основі якого — уявлення про гармонію, що існує в природі, про людину як її найдосконаліший вияв, про силу розуму і творчі можливості людини, цінність кожної особистості, а також утвердження поваги до гідності і розуму людини, її права на земне щастя, вільний вияв природних почуттів і здібностей.

Для епохи Ренесансу були характерні світський, нецерковний характер культури; відродження інтересу до античної культурної спадщини (термін «Відродження» означав саме відродження античної культури), поява теорії «подвійної істини» — права науки і розуму на незалежне від релігії і церкви існування, переміщення людини як основної цінності у центр світу і в центр філософії, літератури, мистецтва та науки.

Сучасні дослідники виділяють п'ять періодів епохи Відродження.

Протовідродження (Передвідродження)	2-а пол. XIII ст. — XIV ст.
Раннє Відродження	1410/1425 рр. XV ст. — кін. XV ст.
Високе Відродження	кін. XV — перша третина XVI ст.
Пізнє Відродження	сер. XVI — 90-і р. XVI ст.
Північне Відродження	XVI ст.

Небувалого розквіту досягло мистецтво цієї епохи. В архітектурі утвердились переосмислені принципи античної ордерної системи, склались нові типи традиційних споруд (храм, міський та заміський палац). Образотворче мистецтво збагатилось перспективою, знанням анатомії та пропорцій людського тіла; із жанрів перевага надавалася портрету та пейзажу. Скульптура, яка в попередню епоху була тісно пов'язана з архітектурою, почала існувати самостійно. Стрімко розвивалися література та музика. В епоху Ренесансу були зроблені важливі відкриття в області географії, астрономії, анатомії та інших наук.

Відродження, або Ренесанс — доба в історії культури та мистецтва XIV-XVI ст., започаткована в Італії в період Передвідродження, та культурно-філософський рух, що ґрунтувався на ідеалах гуманізму й орієнтувався на спадщину античності.

АРХІТЕКТУРА

В епоху Відродження відбулися радикальні зміни у принципах будівництва. Якщо середньовічна архітектура базувалась на церковно-схоластичному світогляді й колективному досвіді майстрів, то в ренесансній на перший план висувається індивідуальна творчість архітектора і художника, які активно зверталися до естетичних засад та принципів античної архітектури.

Характерними рисами архітектури Ренесансу були звернення до форм античної архітектури, використання симетрії, правильних пропорцій, впорядкованих складових частин (колон, півколових арок, ніш, півсферних куполів), повернення до системи ордерів.

У Венеції XV ст., яка була центром італійського Відродження, а згодом і в інших містах почали створюватися великі архітектурні ансамблі, які вражали цілісністю художнього задуму та багатством композиційних рішень. Основні пам'ятники італійської архітектури Ренесансу вирізнялися гармонійністю і величчю своїх пропорцій, витонченістю деталей, обробкою і орнаментациєю карнизів, вікон, дверей, легкими, в основному двоярусними галереями на колонах і стовпах.

Одним із видатних зодчих Раннього Відродження був **Філіппо Брунеллескі**. Він першим створив архітектурні форми, які прояттом наступних двох століть використовувалися і вдосконалювалися італійськими зодчими, а згодом почали застосовуватися архітекторами багатьох країн Європи.

Відомим шедевром творчості Ф. Брунеллескі, що характеризує все новаторство зодчого, є невелика церква у Флоренції, капела Пацці.

Капела Пацці, Флоренція

Капела має колони коринфського ордену з широким кроком, які стоять на низькому п'єдесталі. У центральній частині будівлі, позначаючи вхід, зроблена арка. Над колонами нависає висока глуха стіна, прикрашена плоскими виступами — пілястрами. Над стіною проходить другий ярус колон зовсім інших пропорцій. Завершується споруда незвичним дахом з конусним покриттям.

У Флоренції Брунеллескі займався також складним інженерним завданням — зведенням купола над кафедральним собором міста. Складність самої споруди полягала не тільки у зведенні купола, а й у спорудженні спеціальних пристосувань, які дозволили б працювати на великій висоті, що здавалося тоді неможливим (висота купола становить 42 м). Архітектор побудував восьмигранний купол з цегли, який збирався з граней-«часток» і скріплювався вгорі архітектурним ліхтарем. Підносячись над містом, купол, з його спрямованістю угору і гнучким пружним контуром, визначив характерний силует Флоренції.

*Собор Санта-Марія дель Фйоре,
Флоренція*

*Темп'єтто, храм у дворіку монастиря
Сан-П'єтро ін Монторіо, Рим*

Високе Відродження також залишило по собі багато споруд, які вважаються шедеврами світової архітектури. Автором багатьох із них був архітектор **Донатو д'Анджело Браманте**. Він першим у своїх спорудах відродив величність і монументальність, що були властиві кращим будівлям Давнього Риму. Серед кращих його робіт — грандіозне ватиканське спорудження, частина якого збереглася донині.

В одному із римських монастирів Браманте побудував невеличкий храм — Темп'єтто. Його сучасники вважали цю споруду шедевром за винятково врівноважену композицію, виразність вигляду і простоту архітектурних засобів. Кругла в основі будівля завершувалася куполом, саме його образ в епоху Відродження виражав ідею ренесансної особистості, яка знаходиться в гармонії з оточуючим світом. Глухі стіни оточені колонадою римсько-дорійського ордеру, прикрашені пілястрами та нішами. Темп'єтто справляє враження монументальної і величної будівлі.

Створений Браманте проект собору Святого Петра не був ним здійснений, але замисел зодчого про створення грандіозної купольної споруди не пропав даремно — її використали у своїх проектах собору Рафаель і Мікеланджело.

*Собор Святого Петра,
Ватикан*

Уважно розгляньте зображення палаццо Канцеллерія та палаццо Дукале (замок герцогів Урбінських). Які риси архітектури епохи Ренесансу ви можете виділити у цих спорудах?

Палаццо Канцеллерія, Рим

Палаццо Дукале, Урбіно

Спробуйте створити ескіз замку епохи Ренесансу, в якому б ви хотіли проводити свій вільний час. За бажанням ви можете вигадати ескіз парку і фонтанів біля замку.

СКУЛЬПТУРА

Скульптура епохи Ренесансу — один з найважливіших жанрів мистецтва, що досяг у цей час свого розквіту. Основним центром розвитку скульптурного мистецтва була Італія, а головним мотивом — орієнтація на античні зразки і милування людською особистістю. Монументальна скульптура у цей час виходить з інтер'єрів на фасади церков і громадських будівель, на площі міст, стаючи частиною міського ансамблю.

Для культури епохи Ренесансу характерними були відкриті перспективи і закони пропорцій, скульптори відкидали традиції, які нашарувалися (готичні, візантійські), і прагнули повернутися до давньоримського джерела, застосовували у своїй роботі нові матеріали: глазуровану поліхромну кераміку, мармур, глазуровану теракоту тощо.

До видатних скульпторів Ренесансу відносять Лоренцо Гіберті, Донателло, Нанні ді Банко, Лука делла Роббіа, Мікеланджело Буонарроті та інших.

Серед видів скульптури цієї епохи переважали круглі та рельєфні твори.

Кругла скульптура

Один із видатних майстрів епохи Відродження, скульптор **Лоренцо Гіберті** по-новому осмислив тему статуї. Він виготовив статую Іоанна Хрестителя для церкви Орсанмікеле у Флоренції. Майстер відродив забуту техніку відливання великих бронзових фігур з круговим оглядом. Завдяки благородству рухів і жестів пророк нагадує стародавнього оратора з духовністю християнина.

Енергійні складки надають фігурі обертального руху, що сприяє ритмічному перетіканню світла. Людська гідність передана в дусі гуманізму, рух вихлюпується в просторі і спрямовується до світла.

*Л. Гіберті.
«Іоанн Хреститель»*

Скульптор **Донателло** також звертався до круглої статуї. Його статуя «Іоанн Євангеліст» висуває на перший план не технічні й стилістичні проблеми, а завдання структури пластичної форми. Лінії фігури дугоподібні, сповнені внутрішньої сили. Лінійних ритмів ще немає, які б дозволили статуй злитися з навколишнім середовищем. Моральна сила передається через міцність посадки голови та стриманість жестів.

Нанні ді Банко у своїй творчості підходить до статуарної пластики з іншим звучанням гуманістичного підходу. Він, поряд з іншими скульпторами, був більше захоплений класикою. До періоду його захоплення класичними формами відноситься статуя «Чотири святих» з церкви Орсанмікеле. Для скульптора тут головне не техніка, а художня виразність, хоча мармурові складки по своїй глибині наближаються до бронзи. Одяг має монументальний характер. Голова і волосся опрацьовані ґрунтовніше.

*Донателло.
«Іоанн Євангеліст»*

*Н. ді Банко.
«Четверо святих»*

Скульптура Відродження пройшла довгий і непростий шлях від неспівливих спроб внести в свої роботи індивідуальність і нестандартність до блискучих і бездоганних робіт «творця Ватикану» **Мікеланджело Буонарроті**.

Перегляньте ілюстрації та поділіться своїми враженнями від скульптурних робіт Мікеланджело. Які характерні риси скульптури ренесансу в них помітні?

«Розп'яття»

«Мадонна Брюгге»

«Ангел із канделябром»

«Мойсей»

«П'єта
(Оплакування
Христа)»

Рельєфна скульптура

Скульптор **Лука делла Роббіа** став винахідником техніки глазурованої поліхромної кераміки майоліки. Скульптор працював у головному соборі Санта-Марія дель Фйоре, в якому створив мармурові рельєфи для балкону співаків зі сценами співу. Для цих рельєфів характерне захоплення реалізмом і точність деталей. При обмеженій висоті рельєфу автор створював перспективну глибину, використовуючи підмічені в житті деталі (наприклад, роздуті щоки трубачів). Чим ближче фігура, тим відчутніша гра світлотіні. Так скульптор вирішує проблему рельєфу, відновлюючи ідеальну цілісність форми.

Скульптор Донателло в скульптуру малих форм вводить яскраво забарвлені елементи: позолоту, кольоровий мармур, мозаїку, теракоту.

Л. делла Роббіа. «Рельєф із зображенням Платона та Арістотеля»

Л. делла Роббіа. «Алегорія Граматики», серія «Сім вільних мистецтв»

Розгляньте зображення статуї та дайте відповіді на запитання.

1. Розкажіть про скульптуру Донателло.
2. Які риси скульптурного мистецтва епохи Ренесансу характерні для статуї?
3. Поділіться своїми враження від цього твору мистецтва.

*Донателло.
«Статуя кондотьєра Гаттамелаті»*

- Що таке Відродження?
- Які ідеї лежали в основі нової епохи?
- Які риси притаманні мистецтву цієї доби?
- Які шедеври архітектурного та скульптурного мистецтва вас найбільше вразили?

Розпочніть роботу над електронним портфоліо під назвою «Мистецтво епохи Ренесансу», до якого увійдуть найкращі, на вашу думку, зразки різних видів мистецтва цієї доби. Розмістіть у цьому портфоліо ілюстрації шедеврів архітектури та скульптури (у форматі jpeg).

§ 13. ЖИВОПИС РЕНЕСАНСУ

Живопис Ренесансу як один із видів мистецтва цієї доби має свої характерні риси. Він відходить від статичних, застиглих схем у бік несміливого руху, динаміки, з'являється нове розуміння простору і часу, в картинах присутні правдивість, достовірність і своєрідна чуттєвість, драматизм подій. Художники цього стилю зберігають традиції Візантії, але доповнюють їх психологізмом і емпіричними пошуками перспективи.

С. Рафаель. «Арістотель і Платон», деталь фрески у Ватикані

Ренесансному живопису характерні значущість реального бачення світу, писання картин з натури, поступова відмова від середньовічних канонів. Наприклад, умовність і площинність середньовічного живопису змінюються на пряму перспективу (відчуття простору, глибини в картині) та об'ємність зображень завдяки техніці світлотіні. Зображення людини відповідає правильним анатомічним пропорціям, відроджується інтерес до краси людського тіла.

На етапі раннього Відродження надзвичайного поширення отримав **фресковий живопис**. Більшість італійських художників цього періоду — саме фрескісти (Мазаччо, Джотто, Ф. Анжеліко, С. Боттічеллі та інші). Творчість деяких з них ми знаємо тільки завдяки фрескам. Фресками прикрашали як церкви, так і палаци, церковні і домашні каплиці, суспільно значущі споруди. Великого поширення набув також **станковий живопис**.

Живопис цієї епохи характеризується різноманітністю індивідуальних манер художників, формуванням місцевих шкіл. Велику роль у становленні та розвитку живопису відіграли творчість Л. да Вінчі, Б. Мікеланджело, С. Рафаеля, В. Тіціана, П. Веронезе, Донателло, Мазаччо, А. Дюрера, Х. Хольбейна, Ж. Гужона тощо.

У добу Ренесансу вводяться нові терміни та поняття. Одним із них є техніка **сфумато**, введена в ужиток Леонардо да Вінчі.

Сфумато (буквально — той, що зникає, як дим) — термін, що позначає м'якість мальовничого виконання, плавність тональних переходів, розпливчастість контурів як наслідок повітряної перспективи.

Пригадайте, які ви знаєте види та жанри живопису.

У добу Ренесансу великого значення набуває жанр портрета, відбувається становлення пейзажу як окремого жанру. Серед тем картин найпоширенішими є світські та релігійні сюжети, образи реального світу, втілення конкретних земних почуттів та емоцій людини.

Станковий живопис

Леонардо да Вінчі — італійський живописець, графік, скульптор, архітектор, учений та інженер. Плідне поєднання наукової та художньої діяльності дозволило йому зробити відкриття, які випередили свій час, як у живописі, так і в анатомії, механіці, інженерії, оптиці тощо. Одним із його мистецьких досягнень є оновлення техніки малюнка за допомогою прийому сфумато. Живописні твори Л. да Вінчі втілюють гуманістичний ідеал людини («Мадонна Літта», «Поклоніння волхвів», «Мадонна в скелях», «Джоконда» («Мона Ліза»)).

Л. да Вінчі.
«Мадонна в скелях»

На картині «*Мадонна в скелях*» (1483–1486 рр.) зображена Діва Марія на колінах, яка правою рукою обіймає дитину, що молиться, — Івана Хрестителя. Праворуч ангел притримує Ісуса-немовля, який підняв руку в жесті благословення. Уся сцена сповнена ніжністю та спокоєм, що дуже контрастує з пейзажним тлом, яке складається зі стрімких скель і великого гроту.

Композиція твору побудована у вигляді піраміди. Леонардо передає глибину простору не тільки за допомогою геометрії, але й за допомогою розробленого ним прийому сфумато, коли обриси предметів пом'якшуються для акцентування і їх ніби огортає легка димка.

Картина «Джоконда» («Мона Ліза») Леонардо да Вінчі (близько 1503 р.) є одним із найвідоміших творів живопису у світі. Погляд жінки на картині спрямований на глядача. Її уважний погляд та легка усмішка виражають задумливість, мрійливість, подавлену печаль. На тлі віддалених гір фігура справляє враження монументальності, хоча формат картини невеликий (77х53 см).

Повітряна гра світотіні на цій картині не тільки утворює рельєф форм та допомагає передати міміку обличчя, а й створює почуття вишуканості та водночас складності душевного життя. Цьому ефекту сприяє техніка сфумато.

Л. да Вінчі. «Джоконда»

Живописні образи **Рафаеля Санті** (італійського живописця та архітектора) сповнені гармонії та ліризму, вони поетичні та піднесені, відрізняються досконалістю композиції та виразною пластикою фігур.

Рафаель створив цілу галерею образів мадонни (близько 45 картин), що відрізняються композиційними прийомами і трактуваннями. Тема материнства — головна в них.

*С. Рафаель.
«Сикстинська мадонна»*

На картині «Сикстинська мадонна» (1515-1519 рр.) зображені мадонна з немовлям в оточенні папи Сикста II і святої Варвари та двох ангелів, що дивляться знизу вгору на сходження Бога. Розкрита по сторонах завіса підкреслює геометричну продуманість композиції. Це один з перших творів, в якому глядач незримо виявляється вписаний в композицію: здається, що мадонна спускається з небес прямо назустріч глядачеві і дивиться йому в очі. Звичайний релігійний сюжет перетворюється у прославлення величі людини, яка здатна в ім'я вищого обов'язку йти назустріч мукам і смерті. Красі цього подвигу відповідає внутрішня краса мадонни.

Розгляньте зображення Божої Матері та дайте відповіді на запитання.

1. Визначте, до яких стилів належать подані репродукції.
2. Спробуйте знайти спільні та відмінні риси між цими творами.
3. Поміркуйте, як із часом змінювалися засоби виразності живопису.

*Вишгородська ікона
Божої Матері*

*Фрагмент фрески
з церкви в Таулі, Іспанія*

*С. Рафаель.
«Мадонна Конестабіле»*

Фресковий живопис Відродження

В епоху Ренесансу фрески були дуже поширеними. Такі картини вкривали як стіни старих, ще готичних споруд, так і нових у провінціях і мистецьких центрах. В основі фресок були сюжети зі Старого Завіту (наприклад, створення Адама), сцени з життя Марії і страсті Христові, алегорії, міфічні персонажі (Геракл, сивіли), батальні сцени, події папського двору, значущі події дрібних герцогських дворів тощо.

Л. да Вінчі. «Тайна вечеря»

«Тайна вечеря» — відома фреска Леонардо да Вінчі, стінопис якої створено в період 1495–1497 років у монастирі Санта-Марія делье Граціє в Мілані. Тема фрески взята з історії про Христа, який зустрічається за вечерею зі своїми найближчими учнями і знає, що один з них його зрадить. Леонардо показав, як по-різному виражаються почуття людей, надав кожному характерного образу та відповідних рухів. Уточнюючи в малюнках пози і жести, він шукав таких форм вираження, які утягнули б всі фігури в єдиний вир пристрастей. Художник хотів зберегти в образах апостолів живих людей, кожен з яких по-своєму відгукується на події, що відбуваються. У цьому творі Леонардо проявив себе як великий живописець і як тонкий знавець людських характерів.

Драматичне світовідчуття пронизує твори **Мікеланджело Буонарроті** — італійського художника, архітектора, скульптора і поета. Створені ним образи сповнені драматизму й експресії, проникнуті ідеєю величчя людського духу (скульптури «Давид», «Мойсей», «Раби»). Трагізмом і скорботою пронизані образи скульптурної групи «П'єта» («Оплакування Христа»). Одним із живописних шедеврів Мікеланджело є розпис Сикстинської капели у Ватикані («Страшний суд»).

Розгляньте ілюстрації. Які особливості цих фресок ви помітили? Надайте коротку характеристику фресковому живопису епохи Ренесансу.

Мазаччо. «Чудо з динарієм»

Б. Мікеланджело.
«Страшний суд»

Джотто.
«Оплакування Христа»

П. Перуджино. «Христос передає ключі від раю апостолу Петру»

- Поділіться своїми враженнями від живопису епохи Ренесансу.
- У чому полягає особливість живописної техніки сфумато?
- Які види живопису були популярними в період Ренесансу?
- Назвіть імена живописців, які працювали у добу Відродження, та назви їхніх творів.
- Які характерні риси мистецтва Ренесансу притаманні цим живописним творам?

Напишіть міні-твір «Мої враження від живопису Ренесансу», в якому розкажіть про картини відомих художників цієї епохи, які вас найбільше вразили. Доповніть ваше електронне портфоліо ілюстраціями шедеврів мистецтва Ренесансу.

§ 14. МУЗИЧНЕ, ТЕАТРАЛЬНЕ ТА ДЕКОРАТИВНО-ПРИКЛАДНЕ МИСТЕЦТВО ЕПОХИ РЕНЕСАНСУ

МУЗИЧНЕ МИСТЕЦТВО

Музика Ренесансу, як і все мистецтво цієї епохи, характеризується відновленням інтересу до античної культури, прагненням відобразити багатоманітність світу і, поряд з цим, ідеями гармонії та благозвучності.

Розгляньте схему та поміркуйте про особливості музики Ренесансу.

В епоху Відродження з'явилося багато нововведень у музичному мистецтві: музичні теоретики (Й. Тінкторіс, Дж. Царліно) протиставляли сучасну їм манеру письма з античною. Музика, як і раніше, розглядалася як наука і порівнювалася із арифметикою, геометрією й астрономією (особлива актуальність числа, числової пропорції, симетрії для музичної композиції) та поступово почала порівнюватися зі словом та риторичними фігурами (граматика, риторика, діалектика).

В епоху Ренесансу відбулося активне формування композиторських національних шкіл: нідерландської (Г. Дюфаї, Й. Окегем, Ж. Дебре), італійської (Дж. да Палестріна, Джезуальдо), французької (К. Жанекен), німецької (Г. Фінк, А. фон Брук), англійської (Дж. Тавернер), іспанської (К. де Моралес, Т. де Вікторія), чеської (Я. Турновський, К. Гарант) тощо, а також індивідуальних композиторських стилів.

Популярні жанри світської музики доби Відродження: **мадригал, канцона, пісня.**

Мадригал — світський музично-поетичний пісенний жанр епохи Відродження. У XVI ст. набуває рис багатоголосної вокальної поеми ліричного змісту.

Канцона — жанр ліричної поезії особливої форми, що набув значного поширення в Італії та Північній Франції в епоху Ренесансу та походить від провансальської поезії доби Середньовіччя.

Пісня (в супроводі музичних інструментів) — словесно-музичний твір, призначений для вокального виконання, жанр лірики, що має строфічну будову (заспів, приспів (рефрен)), виразну ритмізацію, музичність звучання, синтаксичний паралелізм, просту синтаксичну будову.

Послухайте мадригал нідерландського композитора О. ді Лассо та розгляньте зображення собору Святого Петра у Ватикані. Надайте характеристику цьому вокальному твору та спробуйте співвіднести музику з архітектурою.

Собор Св. Петра, Ватикан

ТЕАТРАЛЬНЕ МИСТЕЦТВО

На межі XV-XVI ст. почався новий період розвитку європейського театру. Це мистецтво багато в чому відрізнялося від середньовічного — перш за все, світським характером. Інтерес до культури Давньої Греції та Риму, що був характерний для цієї епохи загалом, призвів до відродження форм античного театру, зокрема таких жанрів, як комедія і трагедія.

А. Ватто.
«Італійські комедіанти»

Однією з популярних в Італії була так звана **наукова комедія**, п'єси до якої писали вчені-гуманісти, художники, політичні діячі та поети. Перша така комедія була написана Лудовіко Аріосто, для неї були характерні яскраві і живі сцени та колоритні деталі. Найкращими зразками наукової комедії є твори відомого політичного діяча і письменника Ніколо Макіавеллі, зокрема сатирична комедія «Мандрагора», побудована на сюжеті сімейних колізій.

Із зростанням феодально-католицької реакції в Італії з'явилися **комедії дель арте** — комедії масок з елементами фарсу та пародії. Кожен персонаж мав свою маску-характер і справжню маску, частину костюма. Остання вказувала на особливі якості героя: професійну приналежність, соціальний тип тощо. Одна і та ж маска закріплювалася за актором раз і назавжди. Кількість масок, які були присутні в цій комедії, досягала сотні.

Спектаклі цього театру представляли акторські імпровізації на основі короткого, схематичного сценарію зі вставними музичними і танцювальними номерами.

П'єстро Аретіно став одним з авторів комедії масок, які критикували у своїх п'єсах папство, а персонажі для творів брали з реального життя.

Панталоне Доктор Брігелла Арлекін

У XVI ст. сформувався театр в Іспанії, засновником якого був **Лопе де Вега** (серед його п'єс — «Учитель танців», «Собака на сіні», «Овече джерело», «Дівчина з глечиком» та інші). Його життєрадісні поетичні комедії вселяли віру й оптимізм, утверджували — в дусі ідей Відродження — здатність людини до героїзму та самопожертви незалежно від її походження. Над створенням іспанського театру цього періоду

працювали також Хуан дель Енсіна, Лопе де Рueda, Мігель Сервантеса де Сааведра та інші.

Вершиною театру Відродження став *англійський театр*. Саме в Англії почали відкриватися публічні драматичні театри: «Глобус», «Троянда», «Лебідь», «Фортуна» тощо.

У світову літературу увійшло ім'я англійського поета і драматурга **Вільяма Шекспіра**. У його п'єсах перед глядачем розігрувались історії боротьби за владу та зради («Король Лір»), всепереможного кохання і справжньої ненависті («Ромео і Джульєтта»), кривавих злочинів, безумства і покайння («Макбет»). Його перу також належать життєстверджуючі комедії («Приборкання норовливої», «Багато шуму з нічого») і філософські п'єси («Гамлет») тощо.

У Шекспірівському театрі не було декорацій, на сцені розміщували лише найнеобхідніші предмети (столи, крісла тощо). Велике значення в цьому театрі відігравала музика: актори грали на різноманітних інструментах, наприклад, гобоях, скрипках, барабанах, лютнях. В дію входили також спів і танці, які прикрашали спектаклі, надавали їм свосвідної святковості.

Театр епохи Ренесансу став невід'ємною частиною національної англійської культури.

Перегляньте уривок із театральної вистави «Ромео і Джульєтта». Які особливості драматургії Ренесансу в ній втілено?

ДЕКОРАТИВНІ САДИ ВІДРОДЖЕННЯ

У XV столітті в Італії виникають сади доби Відродження. Їх засновники намагалися показати владу людини над рослинами в межах саду. Тому сади італійського Ренесансу відокремлені мурами, вони невеликі і замкнені. У таких садах були тераси, партери, водні ресурси. Природу підкоряли геометричним фігурам (наприклад, стригли кущі під конус, кулю, стіну), ставки були у вигляді дзеркал, а русла річок — у вигляді прямих каналів тощо. Нові римські палаци та замські помешкання князів були перетворені на палацово-паркові ансамблі (Вілла Мадама, вілла Каstellо та інші).

*Сад вілли Ланте,
фонтан «Чотири маври»*

ДЕКОРАТИВНЕ МИСТЕЦТВО

Медальєрне мистецтво Італії — ушавлена галузь, в якій була за-
діяна велика кількість ювелірів, художників-дизайнерів і скульпторів
упродовж декількох століть. У добу італійського Ренесансу сформува-
лось декілька медальєрних центрів, зазвичай навколо князівських дво-
рів — у папському Римі, в Неаполі, Пармі, Мантуї, Венеції тощо. Ме-
дальєрне мистецтво цього періоду носить аристократичний характер і
обслуговує потреби світських та церковних князів.

Уважно перегляньте медалі епохи Ренесансу. Розкажіть про свої
враження від цього виду декоративного мистецтва.

*Анонім, Флоренція.
«Козімо Медічі»*

*Медальєр Н. Фьорентіно.
«Джованна Торнабуоні»*

*Медальєр Г. Монделла.
«Бог війни
Марс-переможець»*

Італійські керамічні центри

Горщик з музикою

В. Паліссі. «Поліхромний горщик»

Протягом багатьох століть важливою художньою галуззю італійців було декоративно-ужиткове мистецтво. Нового розквіту воно набуло в епоху Ренесансу, де стали популярними керамічні центри, вироби яких мали індивідуальні форми і риси. Серед них Флоренція, Сісна, Урбіно, Дерута, Савона та інші, у котрих виготовляли побутовий і парадний посуд, вази, весільний посуд з умовними портретами наречених тощо.

Майоліка — різновид кераміки, що виготовляється з випаленої глини з використанням розписної глазурі.

МОДА РЕНЕСАНСУ

Мода Ренесансу, пов'язана з подальшим розвитком людини і усвідомленням нею своєї індивідуальності, зародилася в Італії. Жінки носили сукні двох видів — спідня з довгими рукавами і верхня, схожа на халат з широкими рукавами, — гамурра. Жіноче плаття цього періоду мало широкі, симетричні фалди та було об'ємним. В елементах одягу були присутні зашнуровування, дорогі тканини, узорі на рукавах, вишивка, коштовності та ланцюги.

В. Тіціан. «Портрет дочки Лавінії Тіціан»

У перукарському мистецтві домінували витонченість і вишуканість, поширеними були чубчики та завивка. Стрижки різних видів поєднувалися з крутою завивкою на папільйотки. В якості прикрас слугували перли, вуалі, стрічки, квіти тощо.

У чоловічій моді епохи Ренесансу панували короткі костюми з античною тунікою та облягаючі штани, зшиті з тканини різного кольору. Сорочка найчастіше була з тонкого білого полотна довжиною до середини стегон. Її носили заправленою у штани. Чоловічий плащ, спадаючи з плечей до самої землі, був із вшитими рукавами і широким коміром.

О. Бонавітіно.
«Портрет джентельмена»

Уважно розгляньте маски театру Відродження з комедії дель арте. Спробуйте створити ескіз власної маски до відповідного образу. Вдома за допомогою техніки пап'с-маше ви можете продовжити роботу над маскою.

- Поділіться своїми враженнями від уроку.
- Які особливості були притаманні музичному мистецтву Ренесансу?
- Що характерно для театрального мистецтва цієї епохи?
- Що вам відомо про декоративне мистецтво Ренесансу?
- Розкажіть про моду епохи Відродження.

Доповніть ваше електронне портфоліо під назвою «Мистецтво епохи Ренесансу» зразками різних видів: декоративного мистецтва, ландшафтної архітектури (у форматі jpeg). До цього портфоліо можна додати фрагменти музичних творів, створених у цю добу (у форматі mp3 або як відеофайли), ілюстрації до театральних спектаклів тощо.

§ 15. ВІТЧИЗНЯНІ АРХІТЕКТУРНІ ПАМ'ЯТКИ ЕПОХИ РЕНЕСАНСУ

Ренесанс в українській культурі став наслідком складного й тривалого процесу взаємодії вітчизняної та європейської культури. Він мав свосередний характер і як історичний етап хронологічно не збігався з європейським. Українське мистецтво цього періоду відбило в собі всю складність тогочасного суспільного життя, у ньому виразилися високі гуманістичні ідеали та віра в людину.

Вплив містобудівної та архітектурної практики європейського Відродження позначився на українських землях вже на початку XVI ст. Оскільки архітектура як вид мистецької творчості відігравала визначальну роль у розвитку мистецької культури, саме в ній найшвидше та найяскравіше проявилися нові тенденції. Вони насамперед пов'язані з діяльністю приїжджих європейських будівничих (в основному — італійців: Італієць Петро, Красовський Петро, Римлянин Павло та інші), які надавали українській архітектурі яскраво виражених рис пізньореінесансного будівництва. Кращі умови для цього були в західноукраїнських землях, де відбудовувалися старі та закладалися нові міста, основою яких часто були магнатські фортеці, такі як Броди, Жовква, Бережани, Тернопіль та інші. Регулярне планування відповідно до ренесансних вимог характерне насамперед для Львова і Кам'янця-Подільського.

Архітектурні пам'ятки України цієї доби можна поділити на такі групи: оборонні та міські споруди, споруди-замки, церковні будівлі.

Містобудівельна справа найактивніше розвивалася насамперед на території давніх історичних міст. Прикладом можуть бути фортифікації (побудова оборонно-захисних споруд) оборонних укріплень Кам'янця-Подільського, які активно оновлювалися в другій половині XVI ст.

Кам'янець-Подільська фортеця

Кругла вежа Острозького замку

Друга половина XVI — перша половина XVII ст. були періодом активного будівництва укріплених замків. Найпоширенішим напрямом тут виступає перебудова давніх фортець. До найяскравіших прикладів належить Острог, де в ансамблі замку з'явилася кругла вежа — одна з класичних пам'яток ренесансного оборонного будівництва.

У Львові в цей час були проведені значні роботи над відновленням міських фортифікацій, в ході яких збудовано Порохову вежу та Міський арсенал.

У другій половині XVI — першій половині XVII ст. значного поширення набуло світське муроване будівництво у містах. Тут на перший план виступає Львів з його ренесансною забудовою Ринкової площі. Центром ансамблю була ратуша.

Львівська ратуша

Чорна кам'яниця, Львів

Чорна кам'яниця — житловий будинок на площі Ринок у Львові, архітектурна пам'ятка, що збудована наприкінці XVI ст., на думку багатьох дослідників, Петром Красовським у стилі, характерному для архітектури епохи Ренесансу. Фасад і пілястри були вкриті тесаним білим каменем. Першим власником кам'яниці був Андрій з Києва, тому її називали Київською. Теперішню назву споруда отримала через чорний колір, що був наслідком закопченої золи білого каменю пісковика внаслідок багаторічного опалення кам'яниці. Фасад оздоблено орнаментом і сюжетною різьбою.

Розгляньте зображення Підгорецького замку, побудованого у стилі архітектурного ренесансу в селі Підгірці Львівської області. Які характерні риси, притаманні архітектурі цього часу, ви можете виділити? Обґрунтуйте свою думку.

У Львові в цей період тривали роботи над будівництвом міської Успенської церкви. Їх розпочав перший відомий у місті будівничий італійського походження Петро у 1558 р. До роботи над проектом храму були також залучені Павло Римлянин, Войцех Капінос та Амвросій Прихильний.

У цей час була збудована і каплиця трьох Святителів як частина комплексу Успенської церкви.

*Ансамбль Успенської церкви
з каплицею Трьох Святителів і вежею Корнякта, Львів*

Успенська церква наслідуює тип українського триповерхового храму, а організація фасадів, інтер'єру та їхньої декорації була вирішена у традиціях італійського ренесансного будівництва — у ній виступає ордерна система, центральний купол несуть чотири круглих колони, в наві влаштовано балкон-хори.

Церква має багато історичних пам'яток — ікони вівтаря XVII ст., срібний хрест, виконаний львівським майстром Андрієм Касяновичем, бронзові свічники роботи гданських майстрів XVII ст. тощо.

Вежа Корнякта — пам'ятка архітектури національного значення, побудована в епоху Ренесансу як дзвіниця Успенської церкви за проектом архітектора П. Барбона за участю Павла Римлянина у 1572–1578 роках на кошти львівського купця грецького походження К. Корнякта, від імені якого і походить її назва. Вежа-дзвіниця квадратна у плані, збудована з ламаного каменю. По вертикалі фасади прикрашені пілястрами з червоними видовженими арочними нішами з невеликими віконними прорізами. Висота ярусів поступово зменшується, а точно знайдені пропорційні співвідношення додають дзвіниці стрункості та витонченості. Загальна висота вежі 65 метрів.

Нова львівська костельна архітектура бере свій початок від 1600 р., коли розпочато будівництво комплексу монастиря бернардинів та костелу. Автором проекту вважають Павла Римлянина, а вели будівництво Амвросій Прихильний та Андрій Бемер.

Фасад храму прикрашають статуї святих бернардинського ордену, а в нішах другого ярусу — скульптурні зображення Богоматері й апостолів Петра та Андрія. Частина дерев'яних вівтарів, виготовлених на початку XVII ст., збереглися донині.

*Костел
і монастир бернардинів,
Львів*

Попри поширення новітніх досягнень європейського оборонного будівництва зберігалося в Україні дерев'яне будівництво.

Церква святого Юра в Дрогобичі — пам'ятка галицької дерев'яної архітектури кінця XV — початку XVI століть, одна з найкраще збережених і відноситься до числа найкращих пам'яток дерев'яної церковної архітектури. Вона кілька разів перебудовувалася, а остаточних архітектурних форм їй надав талановитий український будівничий Григорій Тесля з Дрогобича.

Церква святого Юра, Дрогобич

Декілька споруд ренесансної архітектури збереглися в провінціях — костел Святого Лаврентія в Жовкві (Львівщина), соборна церква в Крилосі коло Галича (Івано-Франківщина) тощо.

Вплив ренесансного стилю залишив свої сліди в українській різьбі XVI ст. Декоративна різьба в дереві знайшла собі широке застосування в архітектоніці українських іконостасів (у церкві св. Параскеви П'ятниці у Львові, церква Святого Духа в Рогатині, у Молчанському і Спасо-Преображенському соборах у Путивлі тощо).

Шедевром архітектурно-декоративного різьблення доби Ренесансу є портал каплиці Трьох Святителів (Львів).

Пригадайте пісню та заспівайте її усім класом під фонограмний супровід.

ГОСПОДИ, ПОМИЛУЙ НАС

Слова і музика Тараса Петриненка

Наспівано

1. На - віть на о - ста - ннім ру - бе - жі про - мінь

ві - ри в нас ще не по - гас, Бо - же, У - кра - ї - нузбе - ре -

жи, Гос-по-ди, по-ми - луй нас.

Нам сво-ю все-ми-лість по-ка - жи прав-до-ю по-всю-ди й по-всяк-

час, Бо-же, У-кра-ї-ну збе-ре - жи,

Приспів:
Гос-по-ди, по-ми-луй нас. По-ми-луй, Гос-по-ди, по-ми-луй,

Гос - по - ди, Гос - по - ди, по - ми - луй

1, 2. нас. По - ми - луй, // 3. Гос-по-ди, по-ми-луй нас.

Навіть на останнім рубежі
Промінь віри в нас ще не погас,
Боже, Україну збережи,
Господи, помилуй нас.
Нам своєю всемилістю покажи
Правдою повсюди й повсякчас,
Боже, Україну збережи,
Господи, помилуй нас.

Приспів:

Помилуй, Господи,
Помилуй, Господи,
Господи, помилуй нас.

Двічі

В наших грудях кулі і ножі,
Нас розп'ято й знищено не раз,
Боже, Україну збережи,
Господи, помилуй нас.
І з колін піднятись поможи,
І благослови у добрий час.
Боже, Україну збережи,
Господи, помилуй нас.

Приспів.

Напії душі надіють в іржі,
Але промінь віри не погас,
Боже, Україну збережи,
Господи, помилуй нас.
Грішні діти — діти не чужі,
Отче наш, почуй їх щирий глас,
Боже, Україну збережи,
Господи, помилуй нас.

Приспів.

Створіть власну замальовку українського храму епохи Ренесансу, який вам сподобався найбільше.

Виконайте свій малюнок фарбами або простим олівцем. Влаштуйте виставку ваших робіт у класі.

- Що характерне для української культури епохи Ренесансу?
- Як розвивалася архітектура цієї доби?
- На які види поділяються архітектурні пам'ятки України цієї епохи? Наведіть приклади.
- Назвіть імена зодчих, які працювали при зведенні споруд на українських землях в епоху Ренесансу.
- Розкажіть про архітектурні споруди епохи Ренесансу, які вас найбільше вразили.

Продовжте роботу над колективним проектом «Архітектура мого краю».

Завдання друге — доповніть проект ілюстраціями та інформацією про ренесансні архітектурні пам'ятки вашого краю.

§ 16. МИСТЕЦТВО В КУЛЬТУРІ МИНУЛОГО

Підсумковий урок

Сьогоднішній урок присвячено підсумку знань за перший семестр. Пригадайте, які епохи та стилі мистецтва ви вивчали впродовж цього часу. Назвіть характерні риси кожного стилю, притаманні різним видам мистецтва.

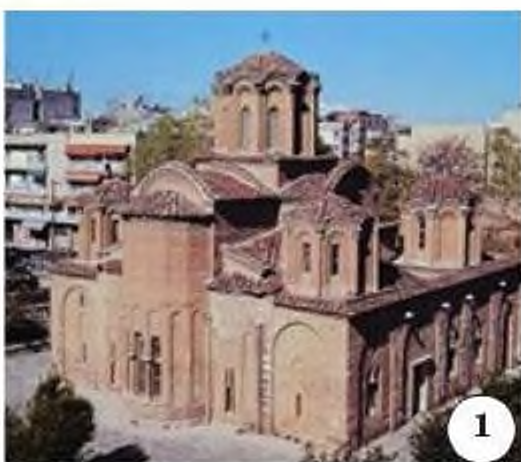

Віртуальна мандрівка до музеїв світу

Галереї Google art Project запрошують вас в онлайн-тур найбільшими музеями світу, в яких представлені сотні виставкових залів. Користуючись панорамним відео, що оснащене технологією 3D, за допомогою функції Street View ви матимете можливість «прогулятися» музейними галереями. Наша подорож відбудеться за обраним вами маршрутом — до музейних залів світу античності, Візантії, мистецтва романського та готичного стилю, а також епохи Ренесансу (за електронною адресою: <https://www.google.com/culturalinstitute/project/art-project>).

Розгляньте зображення споруд і виконайте завдання.

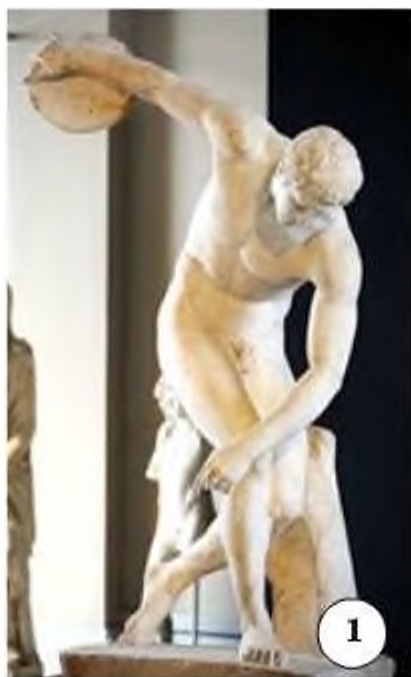

1. Назвіть кожну споруду та стиль, до якої вона належить.
2. Перелічіть засоби виразності кожної будови, які допомогли вам у цьому.
3. Коротко охарактеризуйте риси, притаманні архітектурі кожного стилю.
4. Назвіть спільні та відмінні риси в архітектурному мистецтві минулого.

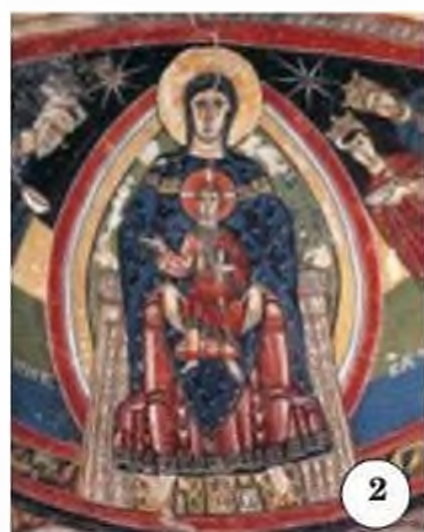
Розгляньте ілюстрації. Пригадайте назви кожної скульптури чи рельєфу та стиль, якому вони належать.

Розгляньте ілюстрації і виконайте завдання.

1. Визначте, до якого стилю належать подані витвори мистецтва.
2. Назвіть характерні риси кожної репродукції, які допомогли вам у цьому.
3. Коротко охарактеризуйте живописне мистецтво минулого, опираючись на подані зразки.
4. Виділіть спільні та відмінні риси у засобах виразності живопису кожного стилю.

Напишіть есе, коротко охарактеризувавши певний вид мистецтва тієї епохи чи стилю, який вам сподобався найбільше. Ви можете написати про розвиток мистецтва в Україні або про декоративно-прикладне, музичне, театральне мистецтво певної епохи, а також про розвиток книжкової мініатюри, вітраж, мозаїку чи моду.

Пригадайте стилі та напрями мистецтва, які ви вивчали впродовж першого семестру, а також характерні риси, притаманні мистецтву цих стилів. Перевірте ваші знання за допомогою тестів різного ступеню складності. Оберіть завдання будь-якого кольору. Кожна вірна відповідь на запитання червоного кольору оцінюється у 4 бали, зеленого кольору — у 3 бали, жовтого — у 2 бали. Максимальна кількість балів свідчить про ґрунтовні знання та свідоме засвоєння теоретичного матеріалу.

	Назва стилю, який представляє мистецтво Стародавньої Греції та Стародавнього Риму:	а) Ренесанс б) античність в) готика
	Характерними рисами якого стилю є урочистість, зовнішня пишність і внутрішня шляхетність, а також традиціоналізм, канонічність?	а) романського б) готичного в) візантійського
	Художній стиль, що панував у Європі (переважно Західній) в XI-XII ст. і найповніше виявив себе в архітектурі:	а) античний б) готичний в) романський
	Новий вид художньої творчості, який набув значного поширення наприкінці романської епохи та в готичному стилі:	а) книжкова мініатюра б) вітраж в) мозаїка
	Гостроверхі споруди зі стрілчастими склепіннями, великою кількістю кам'яного різьблення і скульптурних прикрас характерні для архітектури:	а) Ренесансу б) античності в) готики
	Мистецтво якої епохи ґрунтувалося на ідеалах гуманізму та орієнтувалося на спадщину античності	а) готики б) античність в) Ренесансу
	Ордер, який вирізнявся простими і строгими формами:	а) доричний б) іонічний в) коринфський

	Компактна, симетрична споруда, яка в плані могла бути кругла, квадратна, гранчаста, хрещата:	а) базиліка б) собор в) центрична церква
	Трубадури, які оспівували кохання до чарівної дами, земні радощі, героїку хресто-вих походів характеризують музичне мистецтво:	а) готичного стилю б) романського стилю в) ренесансу
	Техніку сфумато ввів в ужиток і використовував у своїх творах:	а) Б. Мікеланджело б) С. Рафаель в) Л. да Вінчі
	Стиль декоративного мистецтва античності, для якого характерні запозичені з Близького Сходу мотиви із зображенням грифів, сфінксів і левів:	а) чорнофігурний б) орієнталізуючий в) геометричний
	Зображення або візерунок, виконані з окремих, щільно припасованих один до одного і закріплених на цементі або мастиці різнокольорових шматочків скла, мармуру, камінців тощо:	а) мозаїка б) енкаустика в) вітраж
	Комедія масок з елементами фарсу та пародії — це:	а) наукова комедія б) комедія дель арте в) вид шекспірівського театру

Доповніть ваше мистецьке портфоліо про стилі мистецтва новими знаннями із рубрики «Теорія мистецтв».

§ 17. СТИЛЬ БАРОКО

Наприкінці XVI ст. спочатку в Італії, а потім і в інших країнах Європи формується стиль бароко, що виражає нову концепцію природи та світу, відношень між людьми і призначення мистецтва.

Бароко виникає на хвилі кризи гуманізму і народження маньєризму (стилю в мистецтві, що відзначається манірністю, примхливістю, зловживанням певними прийомами). Великого значення в цей час набули церемоніали, етикет, ушляхетнення образу життя й зовнішнього вигляду людини.

Основні риси бароко: парадність, урочистість, пишність, складність композиції, насиченість рухом, емоційна виразність, видовищність, динамічність, яскравість кольорів, прагнення до синтезу мистецтв, екстравагантність орнаменту, асиметрія конструкцій. Йому властиві прагнення до взаємозв'язку архітектури, скульптури, живопису, тобто синтез мистецтв. В епоху бароко поширеними стали архітектурні комплекси. Бароко яскраво проявилось в архітектурі (Л. Берніні, Ф. Борроміні в Італії, Ф.Б. Растреллі в Росії), скульптурі (Л. Берніні в Італії), живописі (М. да Караваджо в Італії, П.П. Рубенс, А. ван Дейк у Фландрії) і музиці (Дж. Фрескобальді в Італії, Д. Букстехуде, Й.С. Бах, Г.Ф. Гендель в Німеччині).

ДОСЯГНЕННЯ СТИЛЮ БАРОКО В МИСТЕЦТВІ

АРХІТЕКТУРА

панування сильних
контрастних об'ємів,
перебільшена пластика фасадів,
ефекти світлотіні та кольору

ЖИВОПИС І СКУЛЬПТУРА

декоративно-театральні
композиції,
ускладнена пластика,
парадність

МУЗИЧНЕ МИСТЕЦТВО

гомофонно-гармонійна,
тональна система

Бароко (буквально — перлина неправильної форми) — стиль у європейському мистецтві кінця XVI-XVIII ст., який прийшов на зміну Відродженню. Завданням барокового мистецтва було захопити глядача, створити на нього миттєвий ефект.

АРХІТЕКТУРА

Архітектура бароко відрізняється просторовим розмахом, плавністю й складним поєднанням криволінійних форм, багатством скульптурного декору. Часто зустрічаються розгорнуті колони, пілястри, колони замінюються чотиригранною опорою. Куполи набувають складних форм, стають багатоярусними. Характерні деталі бароко — використання теламона (атланта), каріатиди (статуї одягненої жінки) й маскарона (скульптурної прикраси у формі голови людини, тварини чи фантастичної істоти).

Для споруд цього стилю також характерні ефектне використання світла або контрастів світла і тіні, рівномірне освітлення за допомогою кількох вікон, використання орнаментів (фігур з дерева (часто позолочених), гіпсу або штукатурки, штучного мармуру тощо), великомасштабні стелі, вкриті фресками. Зовнішній фасад часто характеризується ефектним центральним виступом. Поширеними у цей час стають архітектурні ансамблі та садово-паркові споруди.

АРХІТЕКТУРНІ ШЕДЕВРИ БАРОКО

Площа Святого Петра, Ватикан

Лоренцо Берніні — один із найталановитіших архітекторів та скульпторів бароко. У його творах яскраво втілювалися головні принципи цього стилю: підвищена емоційність, театральність, активна протидія простору і масі.

Л. Берніні тривалий час виконував роботи для собору Святого Петра. Він створив монументальні статуї святих і папські надгробки, але найбільше творіння майстра — площа перед собором. Простір перед храмом архітектор перетворив в ансамбль із двох площ: перша, у формі трапеції, обрамлена галереями, що відходять від собору; друга, овальної форми, обернена до міста і оформлена двома колонадами. У симетричних точках цього овалу розміщені фонтани, а між ними — обеліск, який є свосереднім орієнтиром величезної площі.

***Сан Карло алле Кваттро Фонтане** — еталон химерної барокової криволінійності, спроектований і побудований у Римі одним з найекстравагантніших майстрів бароко — Франческо Борроміні. Багато вражень на тогочасних архітекторів справив хвилястий фасад церкви. Він розбитий на два яруси величним карнизом і прикрашений цілком розташованими колонами та нішами. Ніші першого ярусу прикрашені скульптурами, верхні залишені порожніми.*

*Фасад церкви
Сан Карло алле Кваттро Фонтане, Рим*

У добу бароко активно розвивалася не тільки церковна архітектура, у цей час зводяться численні палаци та замки.

Палац Шенбрун, який був в основному літньою резиденцією імператорської родини Габсбургів, розташо-

ваний у західній частині Відня. Це одна з найвизначніших архітектурних споруд австрійського бароко (архітектор — Йоган Бернгард Фішер фон Ерлах). Крім власне палацу, до комплексу Шенбрунн входить французький парк з підстриженими деревами, прикрашений численними скульптурами міфологічних персонажів і увінчаний біля підніжжя горба фонтаном Нептуна.

Розгляньте зображення споруд: палацу Німфенбург (бароковий палац, що належить до найбільших королівських палаців Європи), Валдштейнського палацу (найбільший за розмірами палац доби раннього бароко в Чехії) та національного палацу Мафра (найбільший палац Португалії доби бароко). Які характерні риси барокової архітектури їм притаманні? Поділіться своїми враженнями від цих споруд.

Палац Німфенбург, Німеччина

*Національний палац Мафра,
Португалія*

*Валдштейнський палац,
Чехія*

АРХІТЕКТУРНІ КОМПЛЕКСИ ТА АНСАМБЛІ

Пригадайте, що таке архітектурний ансамбль.

Для нього характерне просторове об'єднання в ансамбль декількох будівель, живопису та садово-паркових споруд (саду, водойм, фонтанів, клумб) у єдину просторову композицію, що являє собою гармонійну єдність.

Архітектурні комплекси характерні для барокового мистецтва.

Дрезденський Цвінгер — історичне місце в Дрездені, комплекс із чотирьох будов. Назва походить від його розташування — у середні віки «цвінгером» називали частину фортеці між зовнішньою і внутрішньою фортечними стінами.

Перший варіант Дрезденського Цвінгера був створений саме між фортечними мурами міста. Цвінгер — це парадний, майже квадратний двір розмірами 106 на 107 метрів, збагачений підковоподібними двориками з павільйонами в центрах дугоподібних галерей навпроти один одного.

Дрезденський Цвінгер

САДОВО-ПАРКОВА АРХІТЕКТУРА БАРОКО

Пригадайте, що таке садово-паркове мистецтво.

У таких комплексах використовують рельєф, рослинність та інші природні елементи як основні компоненти при створенні певних художніх образів.

Гет-Лоо — найбільший серед парково-палацових ансамблів Голландії доби бароко.

Гет-Лоо побудований у стилі стриманого голландського бароко кінця XVII ст.

Ансамбль мав чітку вісьову побудову, яку використовували ще з часів італійського Відродження. Вісь симетрії проходила крізь середину палацу і продовжувалась в регулярному парку за палацом. Друга тераса була найпарадніша. Її прикрашали три фонтани і вісім мережєвих партерів.

Мереживний партер у саду Гет-Лоо

Перегляньте презентацію «У світі архітектури. Стиль бароко». Під час перегляду зверніть увагу на особливості барокових споруд. Створіть малюнок-замальовку тієї споруди, яка вас найбільше вразила.

- Розкажіть про стиль бароко та його основні риси в мистецтві.
- Що характерне для барокових споруд?
- Чим вони відрізняються від архітектури епохи Відродження?
- Розкажіть про особливості барокових палаців.

Спробуйте із паперу створити макет замку у стилі бароко, поділившись на групи. Для цього вам знадобляться папір, ножиці, клей ПВА та картон, на якому буде розташований майбутній замок.

Уважно розгляньте зразок барокового замку, зверніть увагу на розмір центрального нефу, фасад, форму арки, даху та вікон. Зробіть частини замку окремо, а потім за допомогою клею з'єднайте деталі. Не забудьте про оформлення барокового двору, що містить клумби, фонтани, статуї. Така робота є клопіткою та може зайняти декілька тижнів.

Презентуйте свій замок на виставці робіт на уроці узагальнення знань. Озвучте показ музикою А. Вівальді або Й.С. Баха.

За бажанням практичне завдання може бути спрощено та виконано у вигляді замальовки замку кольоровими олівцями або фарбами.

Розпочніть роботу над створенням електронного портфоліо про мистецтво епохи бароко.

§ 18. МИСТЕЦТВО БАРОКО

У добу бароко нові віяння та ідеї вплинули на усі види мистецтва: архітектуру, скульптуру, живопис, музику, декоративне мистецтво.

ЖИВОПИС

Живопис бароко відзначається декоративно-театральними композиціями, тонкою розробкою колориту й ефектів освітлення, ускладненою пластикою, парадністю.

У цей час склалося декілька течій живопису Італії:

- **велична манера**, пов'язана з історичними, міфологічними, античними чи біблійними сюжетами, що прославляла католицьких святих, римських пап, давньоримських імператорів і тогочасних володарів. Герої живопису були величні, вічно молоді, повні здоров'я і бадьорості, рухались чи стояли у величних позах і з характерними жестами;
- **демократична манера** бароко, уособлена в творах М. да Караваджо і його послідовників (караваджистів);
- творчість «**художників реальності**» (цим терміном сучасні дослідники виокремили групу художників епохи бароко, які не дотримувалися величної манери та не були прихильниками караваджизму). До них відносяться Е. Кейль, П. Белотті, Дж. Черуті та інші.

До найвідоміших художників епохи бароко відносяться М. да Караваджо (Італія), Ель Греко, Хусепе Рібера, Д. Веласкес (Іспанія), П. Рубенс, А. ван Дейк (Фландрія), Ф. Халс, Рембрандт ван Рейн (Голландія) тощо.

Види та жанри живопису: стінописи (фрески) в церквах і палацах, віттарний живопис, сюжетна картина, портрет.

Мікеланджело да Караваджо — італійський живописець періоду раннього бароко, засновник європейського реалістичного живопису XVII ст. Він створив могутній стиль, використовуючи контрасти світла й тіні та фокусуючись на предметах, іноді застосовуючи драматичне наближення та наповнюючи власні картини справжніми почуттями демократичного, народного світу. На стиль Караваджо з його драматичними і точно вивіреними світловими рішеннями почала орієнтуватися ціла плеяда художників, яких називають терміном «караваджисти».

*М. да Караваджо.
«Покликання апостола Матвія»*

На картині Караваджо «Покликання апостола Матвія» (1599-1600 рр.) відображено момент раптового покликання Ісусом збирача податків і митника Матвія. Зліва в потоці світла показана група людей, зайнятих підрахунком грошей, серед яких є і Матвій. Справа в тіні появляється в супроводі апостола Петра Христос, жестом наказуючи Матвію йти за Ним. Лице Матвія повернене до Ісуса, він вказує на себе рукою, ніби запитуючи, чи справді до нього відноситься заклик Христа. Контраст цієї картини виражав думку, що людина може в будь-який час бути призвана Богом.

Рембрандт ван Рейн — нідерландський художник доби бароко. Він писав портрети родичів, близьких та друзів, перетворюючи їх на психологічні етюди та міфологічні картини. Євангельські сюжети художник часто трактував як сцени з життя народу. Улюбленим засобом моделювання образів стало застосування ефектів світлотіні, її нюансів та контрастів, за допомогою яких він досягав великої матеріальності та спрямовував увагу глядача на найголовніше в композиції. Стримана золотаво-червона гама, лаконічний малюнок і мерехтіння світла надавали живописній манері Рембрандта специфічності та емоційної виразності.

Одне з відомих полотен Рембрандта базується на сюжеті євангельської притчі про блудного сина (1668-1669 рр.). На картині зображено фінальний епізод притчі, коли блудний син повертається додому. Цим твором художник виражає всепрощаючу любов і силу покаяння, близькість двох рідних людей. До цього сюжету Рембрандт звертався неодноразово у своїх графічних роботах більш раннього періоду.

Рембрандт. «Повернення блудного сина»

Пітер Пауль Рубенс — фламандський живописець, один із найвизначніших представників доби бароко. У його творчості проявилися усі характерні риси живопису Фландрії: героїзм образів, широкий розмах композиції, оспівування сили та мужності людини, багатства і краси природи. Серед картин Рубенса — монументальні полотна, портрети, написані маслом, та гравюри, які принесли художнику світову славу.

Рубенс багато працював над великими, монументальними творами. Таким є вітаний образ «Воздвиження хреста» (1611 р.). На величезній картині зображений розп'ятий Христос. Це сильна духом людина, переможена своїми противниками. Мускулісті фігури катів, їх енергійні рухи надають всій сцені характеру напруженої боротьби. Проте не євангельська історія, а могутнє дихання життя захоплює глядача при погляді на цю картину.

П. П. Рубенс. «Воздвиження хреста»

Розгляньте репродукції картин, створених у величній манері італійського живопису, і дайте відповіді на запитання.

1. Які риси притаманні цим творам?
2. Що ви можете сказати про величну манеру живописного мистецтва?
3. Розкажіть про своє враження від творів.

О. Рослін.
«Портрет графа
З.Г. Чернишова»

К. Череза.
«Святий Нарно»

П. да Кортонна.
«Папа Урбан Восьмий»

СКУЛЬПТУРА

Художній стиль скульптури бароко характеризується підкресленою театралізацією образів, динамізмом поз, експресивністю жестів. Головна увага приділялася динамізму ансамблю завдяки втіленню сцен, що зображали певний момент якоїсь дії. Багато майстрів почали використовувати у своїх творах комбінації різних матеріалів.

«Аполлон і Дафна» — мармурова скульптура в стилі бароко італійського майстра Л. Берніні.

В основі композиції — сюжет із твору давньоримського поета Овідія «Метаморфози»: бог Аполлон переслідує німфу Дафну, яка прагне зберегти свою чистоту та цнотливість. У момент, коли Аполлон майже зловив свою жертву, сталося диво: боги перетілили Дафну в лаврове дерево.

Л. Берніні. «Аполлон і Дафна»

Перегляньте ілюстрації, на яких зображено скульптури бароко. Порівняйте засоби виразності та розкажіть про свої враження від творів.

*Л. Берніні.
«Екстаз святої Терези»*

*Б. Марсі.
«Вогненні коні Аполлона»*

Ф. Жирардон. «Аполлон і німфи»

ІНТЕР'ЄР

Інтер'єр бароко є зовнішнім проявом внутрішнього прагнення людини до просторового розмаху, величі та пишноти.

Інтер'єру цієї доби притаманні гра тіней, пишність і велич форм, вигнуті лінії, складні обриси елементів, гобелени, розписні стелі та велика кількість дзеркал.

Зал бароко Маріїнського палацу, Україна

Характерною рисою інтер'єру бароко було активне використання текстилю. Оксамит, шовк, атлас, парча використовувалися в порт'єсах і оббивці меблів. В інтер'єрі цього стилю також популярними були золото, срібло, мідь, слонова кістка, мармур, різні породи дерева, мозаїка. Як декоративні елементи застосовували дзеркала, скульптурні та живописні твори, різноманітні вази та столові сервізи, стіни затягували дорогими тканинами, прикрашали ліпниною.

У цей час в моду ввійшли різного роду шафи, бюро, комоди, які теж мали криволінійні обриси і ніжки, що оздоблювались рельєфами із позолоченої бронзи.

Фламандські гобелени — один із різновидів декоративно-ужиткового мистецтва, стінний безворсовий килим із сюжетною або орнаментною композицією, витканий вручну перехресним переплетенням ниток.

«Сім вільних мистецтв» — фламандський гобелен; типовий зразок килимарства доби фламандського бароко, картон для якого створив художник Кориеліс Схіот.

Гобелен
«Сім вільних
мистецтв»

Комод з декором, Австрія

ЮВЕЛІРНЕ МИСТЕЦТВО

Стиль бароко вплинув і на ювелірне мистецтво. У цей час популярними були келихи із золота та срібла з додаванням коштовних каменів, мінералів і коралів, згодом використовували навіть кокосові горіхи та страусині яйця.

Різноманітності досягли форми фаянсового та скляного посуду, у цей час почали застосовуватися глибокі тарілки.

К. Бетмюллер.
«Подвійний
срібний келих»

Б. Грейсман.
«Келих
з вакхічними сценами»

МОДА БАРОКО

Франція була законодавцем моди в Європі тієї доби, тому в інших країнах швидко перейняли французьку моду. Це був час, коли в Європі встановилася загальна мода, а національні особливості відійшли на задній план або збереглися в народному селянському костюмі.

Бароковому костюму були характерні манірність, пишність, велика кількість прикрас. Ідеалом чоловіка був французький король Людовик XIV.

Чоловіки носили широкі штани-кюлоти, які зав'язувалися під коліном на бант, товсті вовняні панчохи і великі черевики з квадратними носами та великими пряжками і високі ботфорти. Поверх сорочки з великим коміром одягали каптан, зверху — камзол без рукавів.

Н. де Ларжильєр.
«Портрет Людовика XIV з сім'єю»

Для жіночого одягу була характерна велика кількість рюш, бахром, вишивок, оборок, стрічок, сережок, намиста на оголеній лінії декольте. Кравці комбінували шовк, оксамит, парчу, тафту, газову тканину різних відтінків, поєднуючи квіткові мотиви зі східними включеннями. Наприкінці XVII ст. в моду увійшли несподівані тоді смужка і клітинка.

У добу бароко в моді були парасольки, муфти, віяла, тростини, парики тощо.

- Розкажіть про свої враження від живопису бароко.
- Які основні види та жанри живопису побутували в цей час?
- Перелічіть імена художників, які творили в добу бароко, та назви їхніх творів.
- Які особливості барокової скульптури вам запам'яталися найбільше?
- Що було характерним для декоративно-ужиткового мистецтва бароко?
- Розкажіть про модні тенденції стилю бароко.

Створіть ескізи костюма в стилі бароко. Доповніть ваше електронне портфоліо шедеврами живопису та скульптури цієї доби.

§ 19. МУЗИЧНЕ І ТЕАТРАЛЬНЕ МИСТЕЦТВО

БАРОКОВА МУЗИКА

Музика, як і інші види мистецтва, активно розвивалася у добу бароко. У цей час відбувався знаменний перелом у музичному мисленні — поліфонічне багатоголосся змінилося гомофонно-гармонійною системою, що призвело до розквіту культури імпровізації. Її вершинами зазвичай вважають творчість Й.С. Баха і Г.Ф. Генделя.

У добу бароко змінилися уявлення про церковну музику: композитори не стільки прагнули, щоб людина відріклася від земних пристрастей, скільки хотіли розкрити складність її душевних переживань. Появилися твори, написані на релігійні тексти, але не призначені для обов'язкового виконання в церкві: до таких духовних жанрів XVIII ст. відносяться кантата й ораторія. Зросло значення і світської музики: вона звучала при дворі, в салонах аристократів, в загальнодоступних театрах.

В інструментальній музиці теж з'явилися нові жанри, наприклад, інструментальний концерт. Скрипка, клавесин, орган поступово перетворилися в сольні інструменти. Музика, написана для них, давала можливість проявити талант не тільки композитору, але й виконавцю.

Композитори XVII-XVIII ст. зазвичай не лише писали музику, а й віртуозно грали на інструментах та займалися педагогічною діяльністю.

Розгляньте схему. Опираючись на неї, поясніть стильові особливості музичного мистецтва того часу.

Серед відомих композиторів барокової музики виділяють Й.С. Баха, Г.Ф. Генделя, А. Вівальді, А. Скарлатті, К. Монтеверді, Р. Кайзера, Ж.Б. Люллі, А. Кореллі, Г. Перселла, Д. Букстехуде та інших.

Розгляньте репродукції картин, на яких зображені музичні інструменти бароко. Які з них вам знайомі? До якого типу інструментів вони відносяться?

Н. Турньє. «Концерт»

Лоран ле Ла Гір. «Алегорія музики»

А. Боссе. «Музиканти»

*Я.В. Делфтський.
«Жінка, яка сидить за клавесином»*

Музичні інструменти бароко

Клавішно-духовий: орган.

Клавішно-ударний: клавесин.

Струнно-щипкові: лютня, барокова гітара, колісна ліра.

Струнно-смичкові: віола, барокова скрипка, віолончель, контрабас.

Дерев'яно-духові: флейта, кларнет, гобой, фагот.

Добу бароко в музиці умовно розділяють на три періоди — ранній, зрілий і пізній. Раннє бароко починається від появи жанру опери, цьому періоду властиве становлення барокових жанрів і поступовий перехід від модальної гармонії до тональної. Зріле бароко характеризується повсюдним поширенням стилю і розгалуженням музичних жанрів. Пізнє бароко характеризується остаточним ствердженням тональної системи.

ТВОРЧІСТЬ КОМПОЗИТОРІВ БАРОКО

Серед світських музичних жанрів раннього бароко провідне місце займає опера. Італійський композитор **Клаудіо Монтеверді** був автором опер та мотетів, в опері став засновником речитативного стилю. У 1607 його опера «Орфей» стала віхою в історії музики, яка продемонструвала безліч прийомів і технік, які згодом стали асоціюватися з новою композиторською школою. У цій опері, наприклад, вперше з'явилася увертюра, а оркестрова музика не просто супроводжувала твір, а сама розказувала про події, які відбувалися на сцені, і переживання персонажів.

Зріле бароко відрізняється від раннього поширенням нового стилю і музичних форм, особливо в опері. Француз **Жан Батіст Люллі** вважається творцем ліричної французької трагедії. Його музична мова характеризується ясністю гармонії, ритмічною енергією, чіткістю членування форми, чистотою фактури.

Засновником римської скрипкової школи є **Арканджело Кореллі**, який був одним із творців жанру концерто грассо — «великого концерту». У такому концерті зазвичай приймала участь група інструментів або оркестр, він будувався на чергуванні сольних епізодів зі звучанням всього оркестру.

В Англії найяскравішою фігурою зрілого бароко вважається **Генрі Перселл**, автор близько 800 творів різних жанрів, зокрема першої опери англійською мовою — «Дідона і Еней».

У своєму завершальному етапі музика бароко набула розквіту. Цей період представлено творчістю багатьох композиторів.

Особливий внесок у розвиток інструментального барокового концерту і барокових сонат зробив **Антоніо Вівальді**. Він був відомим і як чудовий скрипач-віртуоз. Продовжуючи традиції Кореллі, композитор працював у жанрі «великого концерту». Його перу належать майже 90 опер (наприклад, «Роланд Несамовитий», «Нерон, що став Цезарем»

Ф.М. де ля Каве.
«Портрет А. Вівальді»

«Олімпіада», «Гризельда», «Оракул в Мессенії») та ораторії — «Мойсей, бог фараона», «Поклоніння волхвів» тощо, а також близько 500 концертів.

Концерти А. Вівальді складаються з трьох частин, де перша і остання виконуються у швидкому темпі, а середня — у повільному. Більшість його концертів мають програму — назву або навіть літературну посвяту.

Цикл «Пори року» (1725 р.) — один із ранніх зразків програмної оркестрової музики. Чотири концерти цього циклу — «Весна», «Літо», «Осінь» і «Зима» — барвисто малюють картини природи. А. Вівальді вдалося передати в музиці спів птахів («Весна», перша частина), грозу («Літо», третя частина), дощ («Зима», друга частина). Віртуозність і технічна складність не відволікали слухача, а сприяли створенню яскравих образів.

Концертна творчість Вівальді стала яскравим втіленням інструментальної музики доби бароко.

Послухайте уривок із циклу «Пори року» А. Вівальді. Уявіть себе режисером-сценаристом. Придумайте сюжет фільму, дії якого відбуваються під музику, яка прозвучала.

Б. Деннер.
«Портрет Г.Ф. Генделя»

Георг Фрідріх Гендель — відомий композитор німецького походження доби пізнього бароко. Його стиль вважається перехідним від барокового до класичного. Композитор розвинув жанр ораторії, в його творчості вона набула драматургічної цільності. Г.Ф. Гендель започаткував інструментальні концерти на відкритому повітрі, які іноді вважають предтечею «популярної музики». За своє життя композитор написав близько 45 опер, більше 30 ораторій, безліч церковних хоралів, органних концертів, а також ряд творів розважального характеру.

Більшість ораторій Генделя написані на біблійні сюжети, найбільш відомі з них — «Із-

раїль в Єгипті», «Месія», «Самсон» тощо. Ораторії композитора вражають силою звучання хору, віртуозним використанням поліфонії, м'якими і виразними мелодіями арій.

Популярність до Генделя як оперного композитора прийшла після постановки «Агріппіни» (1709 р.) у Венеції, а опера «Рінальдо» (1711 р.), поставлена в Лондоні, зробила Генделя одним з найвідоміших оперних композиторів Європи. Він працював у жанрі опери-серія («Опера жебрака», «Орландо», «Алчіна» та інші).

*Е. Гауссманн.
«Портрет Й.С. Баха»*

Йоганн Себастьян Бах, німецький композитор, органіст і скрипаль, узагальнив досягнення музичного мистецтва перехідного періоду від бароко до класицизму. а в майстерності поліфонії не мав собі рівних серед сучасників. Протягом життя Бах був найбільше відомий як першокласний органіст, викладач та композитор органної музики.

Творча спадщина Й.С. Баха надзвичайно велика й охоплює понад тисячу вокально-драматичних та інструментальних композицій.

Вокально-драматична творчість Баха складається з близько трьохсот творів — кантат, хоралів, мотетів. Значною є органна і клавирна спадщина Баха: прелюдії, токати, фуги, хоральні обробки. Оркестрова музика — це одна грань творчості композитора. Він написав шість Бранденбурзьких концертів, клавирні, скрипкові концерти, твори для скрипки, віолончелі тощо.

Запрошую вас до органного залу, в якому звучатиме музика Й.С. Баха — органна хоральна прелюдія фа-мінор. Які риси барокової музики притаманні цій композиції?

Розгляньте архітектуру католицького собору та оздоблення органного здобу бароко. Поміркуйте про синтез мистецтв у добу бароко

Домініканський собор, Львів

ТЕАТРАЛЬНЕ МИСТЕЦТВО

У театрі бароко процвітали оперні вистави, які ввібрали в себе тісну інтеграцію різних видів мистецтва у єдине ціле. У XVIII ст. сформувалися такі жанри: *опера-серія* (серйозна опера) та *опера-буффа* (комічна опера).

Театральні вистави перш за все спрямовувалися на глядача і ставили за мету викликати емоції у тих, хто переглядає дію на сцені, використовуючи символіку, пишні костюми та ефектні декорації. Мова стала простішою, зрозумілою глядачеві, а теми — близькими для широкого загалу. Костюми барокового театру ускладнилися. Якщо раніше в театрі грали тільки чоловіки, то в театрі бароко допускали жінок, які носили пишні спідниці, яскраве пір'я та костюми з блискітками.

У багатьох країнах було побудовані оперні театри. Перший оперний театр бароко було побудовано у Венеції в 1637 році. Але іноді вистави влаштовувалися прямо на територіях розкішних барокових парків та садів. Наприклад, сади Версалю у Франції були не тільки місцем розваг придворних, але й місцем для театральних постановок.

Великим шедевром того часу стала комедійна п'єса Мольєра «Тартюф», яка була написана у 1664 році і поставлена майже всіма театрами світу.

Л. Нікола.
«Танці біля фонтана»

- Назвіть характерні особливості музичного мистецтва бароко.
- Які жанри отримали розвиток у цю добу та як вони проявлялися у творчості відомих композиторів бароко?
- Музика якого композитора, яку ви слухали на уроці, справила на вас найбільше враження?
- Що було характерним для театру бароко?

Поповніть ваше електронне портфоліо музичними шедеврами бароко. За бажанням створіть власний диск під назвою «Музика бароко».

§ 20. СТИЛЬ РОКОКО

У XVIII ст. у Франції сформувався новий художній стиль рококо. Своєму виникненню він завдячує трансформації бароко, що втрачало на той час деякі характерні риси, а також поширенню серед творчої інтелігенції віянь скептицизму та вільнодумства. Рококо, на відміну від бароко, тяжіло до мініатюрних, невибагливих форм, уникало контрастів, прагнуло гармонійної колористики та елегантної тональності. Мистецтво цього стилю визначається легкими, ніжними та химерними формами. У добу рококо набули широкого розвитку декоративні ремесла — ткацтво, ювелірство, виготовлення порцеляни, меблів, гобеленів.

Ф. Буше. «Портрет мадам де Помпадур»

Значного розвитку отримала косметика рококо — білила, пудра, рум'яна, чорна фарба (сурма) для брів, мушки, які рясно використовували як шляхетні жінки, так і чоловіки.

У темах живопису рококо переважали зображення свят і театральних вистав, закоханих пар міфологічних істот, штучних та присманих пейзажів, пристосованих лише для побачень, флірту, танців, шляхетного і легковажного дозвілля. У портретах люди підкреслено усміхнені, люб'язні, витончені, але це була маска, що приховувала численні недоліки осіб і надзвичайно складні проблеми.

Ф. Хейман. «Мінлива молодість танцює під музику каліки»

Характерні риси рококо: вишуканість, декоративне навантаження інтер'єру і композицій, грандіозний ритм орнаменту, перевага міфології.

Розгляньте схему про види мистецтва рококо, про які йтиме мова сьогодні.

Рококо (буквально — декоративна раковина, мушля, рокайль) — стиль у мистецтві XVIII століття, що обстоював культ грації, шляхетності, вишуканого естетизму.

АРХІТЕКТУРА

Архітектура стилю рококо представляє собою легкість і грайливість, втілення капризів в інтер'єрі та декоративному мистецтві.

Більшість будівель рококо — це приватні будинки аристократії: багаті міські особняки і заміські палаци з міцним муром. Кімнати часто мали криволінійні обриси і являли собою вишукані асиметричні композиції. У центрі зазвичай розміщувався парадний зал, так званий салон. Кімнати були невеликі, з низькими стелями. Натомість вікна в таких спорудах робили дуже великими. Інтер'єри будівель рококо були оформлені скульптурними й іншими декоративними прикрасами, живописними полотнами на фантастичні теми і великою кількістю дзеркал.

Характерні риси архітектури рококо: оздоблення скульптурою, ліпленням, криволінійними обрисами, асиметричними композиціями, у центрі будови обов'язковий парадний зал — салон, кімнати маленькі з дуже великими вікнами зі скульптурними і різьбленими прикрасами, дзеркалами.

Характерним зразком архітектури рококо є королівська **резиденція Сан-Сусі**, побудована архітектором Г. Кнобельсдорфом у Потсдамі (Німеччина) для короля Фрідріха II (1745-1747 рр.).

Королівська резиденція Сан-Сусі, Потсдам

Це витягнута одноповерхова будівля з вишуканою балюстрадою по карнизу. У центрі споруди — овальний зал, критий куполом. Напівкруглий парадний двір оточений колонадою. Величезні вікна-двері паркового фасаду і сходи-тераси, які плавно збігають у парк, створюють відчуття єдності природи і палацових інтер'єрів. Усі елементи — скульптура, декоративний живопис, меблі, дзеркала — утворюють цілий, ретельно продуманий ансамбль. Своєю вишуканою простотою резиденція повинна була створити відчуття гармонії, налаштувати на особливе світосприйняття — радість і безтурботність.

Китайський чайний будинок у парку Сан-Сусі, Потсдан

Китайський чайний будинок, який знаходиться у парку Сан-Сусі, являє собою мальовничу альтанку в оточенні дивовижних рослин, що побудована архітектором Й. Бьорінгом. Ідейна основа Китайського будинку — створення чайхани, яка поєднувала б частини конструкцій Східної Азії і декоративних елементів стилю рококо. До круглого залу в центрі споруди приєднано три кабінети у формі листка конюшини, між ними розташовані відкриті веранди з колонами у вигляді стовбурів пальми. Біля стін кабінетів і на відкритих верандах розміщені позолочені скульптурні групи завбільшки з людський зріст. Дах виготовлений у вигляді намету. Авторами позолочених скульптурних груп і окремих фігур є скульптори П. Бенкертон та Й. Хеймюллер.

Всередині будиночка виставлена цінна королівська колекція китайської та японської порцеляни.

Ця будова є наочним прикладом захоплення китайської модою і чайною культурою, яка поширювалася по всій Європі і досягла своєї вершини у XVIII столітті.

Перегляньте фільм «Архітектура рококо» та розкажіть про свої враження від споруд цього стилю.

СКУЛЬПТУРА РОКОКО

З початку століття скульптура значною мірою розвивалася в залежності від принципів оздоблення інтер'єру рококо, вона часто втрачала монументальність, набуваючи більш камерного і декоративного характеру. Для скульптури цього періоду характерний перехід до світської невимушеності та витонченої грації, динамічності та легкості форми, використання всіх можливостей передачі найтонших переходів світлотіні. Із середини XVIII століття з'явилося тяжіння до простоти, строгості і лаконізму. Більшість скульптур виступали як засіб декору, а не монументальні роботи.

Великого поширення в мистецтві рококо і всього XVIII століття отримали портретні бюсти і маленькі скульптурні групи або статуї купальниць, німф, амурів.

Найвідоміші скульптори: Е. Фальконе, Ж.-Б. Лемуан, Ж.П. Пігаль, Клодіон, Ж. Гудон, М. Браун.

Матеріали: мармур, теракота, бронза.

Види скульптури: рельєфи, невеликі статуї для садів, парків та приміщень, фонтанні скульптури.

Розгляньте ілюстрації, на яких зображені скульптури стилю рококо, та дайте відповіді на запитання.

1. Які характерні риси скульптури рококо притаманні цим зразкам?
2. Охарактеризуйте засоби виразності скульптур цього стилю.
3. Порівняйте скульптурні твори рококо і бароко. Назвіть їхні спільні та відмінні риси.

Ж.П. Пігаль. «Амур, який зав'язує сандалю»

Е. Фальконе. «Амур»

Клодіон. «Поезія і музика»

ДЕКОРАТИВНЕ МИСТЕЦТВО ТА ІНТЕР'ЄР

Декоративне мистецтво рококо належить до вищих досягнень мистецтва XVIII ст. по вишуканості, красі асиметричних композицій, за духом інтимності, комфорту і особистої зручності. Всередині будинок завжди прикрашався настінним живописом, гравюрою, килимами, gobеленами. Стиль рококо прагнув зовсім зруйнувати конструкцію будинку. Для цих цілей використовувалися масштабні розписи і величезні дзеркала. Замість просторих парадних залів бароко з'являються невеликі опатні салони рококо. Відмінна риса рококо — дрібний стилізований рельєфний орнамент у виді переплетень, гротесків, завитків із використанням зображень масок, квіткових гірлянд і рокаїлі — орнаментного мотиву у вигляді стилізованої асиметричної мушлі. Орнаментация використовується повсюдно — в обрамленні вікон, дверей, стінних просторів усередині будинку тощо.

Меблі стилю рококо — витончені, невеликі за розмірами, з округленими кутами, вигнутими ніжками, спинками і підлокітниками, дивани з подушечками прикрашені різьбленням і бронзовими накладками у вигляді гірлянд квітів, рослин, раковин.

Види меблів: м'які крісла, стільці, дамські секретери, кавові столики і столики для сніданку в ліжку, письмові та швейні столи.

Матеріали: липа, горіх, червоне дерево, вишня, пальмове дерево.

Кольори: золотий, пастельні тони: блакитні, зелені, рожеві, жовті, кремові, білуваті і колір слонової кістки, глянцеві коричневі, фіолетово-синій, зелений, рожевий.

А. Рінальді.

Золотий кабінет Китайського палацу
в передмісті Петербурга

Бюро. Палац Петра III
в передмісті Петербурга

ПОСУД І ДРІБНА ПЛАСТИКА

Посуд в епоху рококо використовувався не тільки для сервірування столу, але й для прикраси інтер'єру кімнати. Фарфор застосовувався для виготовлення ваз, келихів, фужерів, а також для статуеток і сюжетних мініатюр. На посуді, як і на стінах, відображали картини побуту, сцени полювання, сільські картини.

Майсенська порцеляна — перша в Європі мануфактура з вироблення європейської порцеляни за німецькими рецептами суміші та німецькою технологією.

А. Грассі.
«Родина ерцгерцога
Леопольда»,
австрійська порцеляна

Порцеляна з Майсена,
Німеччина

Італійська
порцеляна

Порцеляна — керамічна маса білого кольору, що використовується для виготовлення тонкого посуду, декоративних виробів дрібної пластики тощо, а також посуд або декоративні вироби з такої маси.

Створіть мініатюрки посуду або сюжетні картинки дрібної пластики в стилі рококо із пластиліну. Прикладом для вас можуть слугувати порцелянові вироби цієї доби. Влаштуйте конкурс на кращу роботу.

МОДА РОКОКО

Модними у цей час були вузькі плечі, дуже тонка талія, кругла лінія стегон і маленька зачіска. Костюми аристократії виготовляли з оксамиту, дорогого важкого шовку і парчі, найтоншого полотна і мережив, одяг блищав золотом і коштовностями (навіть замість гудзиків могло бути дорогоцінне каміння).

Жінка в костюмі рококо була схожа на витончену порцелянову статуетку. Модний силует жіночого плаття нагадував перевернутий бокал — затягнутий корсет з широкою спідницею знизу.

Силует костюма яскравих і світлих тонів був дуже жіночним і підкреслював ніжність тендітних плечей, тонку талію і округлість стегон.

Жінки носили нижню сорочку, корсет і «фіжми» — полегшений каркас, на якому спідниця лежала вільно, падаючи широкими складками. Фіжми, а у Франції паньс робили з вербових прутів або китового вуса.

Основним типом чоловічого одягу залишався жюстокор (тип чоловічого жупана в добу бароко і рококо), під нього надягали камзол. Носили також білосніжні сорочки, мереживні жабо і шийні хустки. Чоловічий костюм рококо виглядав дуже жіночним.

Ш.А. ван Лоо.
«Портрет Марії Лещинської
(королеви Франції)»

- Що таке рококо? Які його характерні риси ви запам'ятали?
- У чому полягає особливість архітектури цієї доби?
- Назвіть характерні риси скульптури цього стилю.
- Що вам відомо про інтер'єр рококо?
- Що таке порцеляна? Які вироби із неї вам найбільше сподобалися?
- Яка мода панувала у цей час?

Виготовте ескіз гостьової кімнати в стилі рококо, де ви б могли приймати своїх гостей. За бажанням можете створити проект «Модель одягу в стилі рококо». Порівняйте ваші проекти та виділіть характерні риси, притаманні стилю рококо.

§ 21. ЖИВОПИСНЕ, МУЗИЧНЕ ТА ТЕАТРАЛЬНЕ МИСТЕЦТВО РОКОКО

ЖИВОПИС

У живописі рококо переважали зображення свята і театральних вистав, закоханих пар міфологічних істот. У портретах люди зображалися підкреслено усміхненими, люб'язними, витонченими, але це була маска, що приховувала численні недоліки і надзвичайно складні проблеми того часу.

Живопис рококо різноманітний за жанрами, тематикою та засобами виразності.

Тематика живопису: пасторалі, буколіка, міфологія, пастушачі мотиви на тлі чудових ландшафтів, людські почуття.

Жанри живопису: портрет, пейзаж, натюрморт.

Кольори живопису: легкі пастельні тони, рожеві, блакитні, бузкові.

Види графічного мистецтва: гравюра, естамп, офорт.

Найвідоміші художники: А. Ватто, Ф. Буше, Ф. Хейман, В. Хогард та інші.

Пастораль — жанр у літературі, образотворчому мистецтві, театрі, музиці і балеті, сюжет яких пов'язаний з ідеалізованим зображенням сільського життя, відтворенням підкреслено простих, найвищих переживань на лоні природи.

Буколіка — жанр античної поезії, в якому мовилося про вільне, безтурботне, щасливе життя на селі.

Гравюра — вид графічного мистецтва, створення тиражованих зображень шляхом контрастного друку з рельєфних поверхонь або через трафарет. Кожен відбиток з друкарської форми вважається авторським твором.

Офорт — різновид гравюри на металі, який дозволяє отримувати відтиски з друкарських форм, які були попередньо оброблені кислотами.

Естамп — твір друкованої графіки (гравюра, офорт, літографія тощо), який являє собою відбиток на папері, рідко — на шовку та інших матеріалах.

Натюрморт — різновид малярства, що зображає застигли, нерухомі предмети — букети квітів, композиції овочів, фруктів, посуду, килимів, меблів тощо.

ПРЕДСТАВНИКИ ЖИВОПISY POKOKO

Антуан Ватто — французький художник, який писав переважно жанрові картини.

Відсутність сильних почуттів героїв, любов до зображення «галантних сцен», безтурботного проведення часу у тісних парках і в той же час тонке проникнення в психологію людини — ось характерні риси його картин.

Ватто дуже любив театр і посвятив йому багато творів. Актори у нього — люди зі складним внутрішнім світом. Художнику, як нікому іншому, вдасться передати роздвоєність актора між його душевною налаштованістю та роллю, яку він грає на сцені («Жіль», 1720 р.).

А. Ватто. «Жіль»

Фравсуа Буше — французький художник і гравер. Опановуючи живопис, молодий Буше звертався також до вивчення техніки гравюри. Він робив естампи з картин відомих художників і переводив у гравюру власні малюнки до нового на той час видання п'єс Мольєра.

Тонкі вишукані форми, ліричний ніжний колорит, чарівна граційність, навіть манірність рухів, миловидні обличчя та м'які посмішки персонажів у його роботах часом нагадують «галантні сцени» А. Ватто; натомість у картинах Ф. Буше відсутня мінливість ситуації. Художника більше цікавлять не самі персонажі, а гармонічне поєднання людських фігур, пейзажу та натюрморту.

Ф. Буше. «Літня пастораль»

Ф. Буше. «Осіння пастораль»

Розгляньте репродукції картин Ф. Буше і дайте відповіді на запитання.

1. Які риси, притаманні живопису рококо, ви можете виділити?
2. Розкажіть про свої враження від пасторальних картини Ф. Буше.
3. Порівняйте живописні твори рококо та бароко.

Френсіс Хейман — англійський художник та ілюстратор доби рококо, який став одним із членів-засновників Королівської академії мистецтв у Лондоні в 1768 та її викладачем. Творчість художника була різнобічною, зокрема Ф. Хейман був плідним художником-портретистом і писав пейзажі та історичні полотна. Хейман також був талановитим графіком: він працював над книжковими ілюстраціями. У 1744 році 31 картина Ф. Хеймана увійшла до збірки п'єс В. Шекспіра.

Ф. Хейман. Ілюстрація до комедії В. Шекспіра «Як вам це сподобається»

Розгляньте репродукцію натюрморту Л. Жан-Етьєна. Поміркуйте, які характерні риси живописного рококо притаманні картині. Спробуйте створити власний натюрморт.

Л. Жан-Етьєн. «Натюрморт»

МУЗИЧНЕ МИСТЕЦТВО

Музичне мистецтво рококо представлене камерними інструментальними жанрами, танцювальною і вокальною музикою. Їй властиві камерність та мініатюрність форм, буяння граціозно-кокетливих і грайливих образів, багатство вишуканої мелізматики (прикрашення мелодії) тощо.

Інструментальна музика рококо: пейзажна, пасторальна або танцювальна музика у виконанні клавесину, віоли, флейти, скрипки і гобою.

Серед композиторів цієї доби популярними були Франсуа Куперен, Жаи-Філіп Рамо, Андре Кампра, Луї Клод Дакен, Антуан Форкре та інші, у своїй творчості вони наслідували риси Ж.Б. Люлі.

Стиль рококо в музичному мистецтві проявив себе в творчості французьких клавесиністів Франсуа Куперена і Жана-Філіпа Рамо.

Пастораль — жанр у літературі, образотворчому мистецтві, театрі, музиці і балеті, сюжет яких пов'язаний з ідеалізованим зображенням сільського життя, відтворенням підкреслено простих, наївних переживань на лоні природи.

Погляньте на зображення клавесина, який оздоблений прикрасами і дрібними деталями та є справжнім витвором мистецтва рококо. Пригадайте, до якого типу типу інструментів належить клавесин, яке звучання він має.

В області інструментальної музики у Франції основні досягнення пов'язані з клавесином. Така музика представлена двома жанрами. Один з них — прості та вишукані *п'єси-мініатюри*. Французькі клавесиністи створили особливу мелодику з вишуканими прикрасами — мелізмами, які являли собою «мереживо» коротких звуків, що склалися в невелику мелодію. Меліزمми позначалися у нотному тексті спеціальними знаками. Оскільки звук у клавесина не тягнеться, мелізми часто були необхідні для того, щоб створити мелодію або фразу, яка звучить неперервно.

Послухайте твір Ф. Куперена «Метелики». Поділіться своїми враженнями від музичної композиції. Створіть малюнок до твору акварельними фарбами.

Другим жанром французької клавесинної музики була *сюїта*. Такий твір складався із кількох частин — танцювальних п'єс, контрастних за характером.

У салонах часто лунала і вокальна музика, яка складалася із пісень про кохання. На вечірках виконували не тільки пісні, але й відомі арії із опер, що найчастіше аранжували та представляли як інструментальний твір для камерного ансамблю або клавесину.

Популярним жанром також була пастораль.

Послухайте уривок із пасторальної сюїти та перегляньте репродукцію картини Ф. Буше. Порівняйте засоби музичної виразності із засобами виразності живопису цієї доби.

Ф. Буше. «Фонтан кохання»

ТЕАТРАЛЬНЕ МИСТЕЦТВО

Для театрального мистецтва рококо притаманні риси, які були характерними для театру бароко, з незначними нововведеннями. Так, у Франції та Англії починаючи з 30-х років XVIII ст. глядачам не дозволялося сидіти на сцені. В Англії відмовилися від театру відкритого типу та почали споруджувати, як і в інших європейських країнах, закриті споруди. Тут з'явилися намальовані декорації та театральні машини для ефектних польотів та раптових зникнень. На відміну від шекспірівської епохи, коли жіночі ролі виконували юнаки, в театрі рококо, як і в театрі бароко, жіночі ролі почали виконувати актриси.

А. Ватто.
«Актори французького театру»

- Які характерні риси живопису рококо вам запам'яталися?
- Розкажіть про теми і жанри живопису цього стилю.
- Що таке пастораль? Наведіть приклади пасторальних творів.
- Охарактеризуйте музичне мистецтво рококо.
- Які особливості театрального мистецтва цієї доби?

Створіть груповий буклет на тему «Мистецтво рококо», використовуючи ілюстрації цього стилю, які його найкраще репрезентують.

§ 22. БАРОКО І РОКОКО В УКРАЇНСЬКОМУ МИСТЕЦТВІ

БАРОКО В УКРАЇНСЬКОМУ МИСТЕЦТВІ

У період другої половини XVII-XVIII ст. мистецтво бароко проявило себе в усіх культурних сферах нашої країни, а у XVIII ст. воно вже відоме всьому світові як **українське бароко**, яке нерідко називають **козацьким** (хоча деякі дослідники заперечують цю назву). Козацтво було носієм нового художнього смаку і замовником багатьох творів, утворюючи власне творче середовище, й виступало як творець самобутніх художніх цінностей: козацькі думи, пісні, танці, літописи, ікони, собори.

Українське бароко розвивалося під впливом, з одного боку, європейського бароко, а з другого, — народної культури та місцевих мистецьких традицій.

Національні риси бароко в Україні виявилися у всіх видах мистецтва (живописі, графіці, скульптурі, архітектурі, музиці тощо) і сформувалися у містах Придніпров'я та Кисві, який у XVII столітті став центром художнього життя нашої країни.

Бароко в Україні найбільше представлене в церковній архітектурі, яка відігравала домінуючу роль у мистецтві того часу і залишила найбільшу кількість характерних зразків стилю в різних регіонах України.

Значно менше було зразків у скульптурі. На Лівобережній Україні різьблення вівтарів (бароковий вівтар Софії Київської, вівтар у церкві міста Глухів тощо) пов'язане з храмовим будівництвом у країні.

Скульптурне мистецтво також розвивалось у творчості скульптора Й.Г. Пізеля та усіх представників Львівської школи скульптури: І. Григоровича-Барського, С. Ковніра, І. Зарудного.

Мистецтво бароко вплинуло на живопис України — фрески, стінописи, гравюру.

Українське або Козацьке бароко — назва мистецького стилю, що був поширений на українських землях Війська Запорозького у XVII-XVIII ст. Виник унаслідок поєднання місцевих архітектурних традицій та європейського бароко.

Пригадайте характерні риси барокової архітектури: будівлі із випуклими, увігнутими, криволінійними фасадами, овальні зали, різноманітні арки, примхливі сходи, складний декор: ліпнина, різьба, карбування, інкрустування, позолота, в оздобленні приміщень — рослинні мотиви: гірлянди квітів, листя, вінки. Архітектура цього стилю нехтувала симетрією у композиції, відкривала нові просторові рішення, набуваючи пластики та динамізму.

ШЕДЕВРИ УКРАЇНСЬКОЇ БАРОКОВОЇ АРХІТЕКТУРИ

Андріївська церква, Київ

Барокова церква Св. Андрія (Андріївська церква) (Київ) — діючий храм Української автокефальної православної церкви. Цей однокупольний храм з п'ятиглавим завершенням має форму хреста, в кутах якого розміщені декоративні вежі на масивних стовпах. Зовні вони прикрашені пілястрами з трьома парами колон з капітелями коринфського ордеру.

Храм був збудований у 1747–1762 рр. за проектом архітектора Ф.Б. Растреллі на Андріївській горі.

Архикафедральний собор Св. Юра у Львові

Архикафедральний собор Св. Юра у Львові — монументальний архітектурний ансамбль бароко та рококо з виразними національними рисами, вважається однією з найбільших святинь українських греко-католиків. Храм стоїть на терасі, до якої ведуть двомаршеві сходи. Фасад храму акцентований монументальним порталом з постатями отців східної церкви Афанасія і Льва (роботи скульптора Й.Г. Пінзеля). З 1998 року собор разом із ансамблем історичного центру Львова належить до Світової спадщини ЮНЕСКО.

Свято-Успенський собор (Собор Успіння Пресвятої Богородиці) — головний соборний храм Почаївської лаври — православного чоловічого монастиря у Почасні (Тернопільщина) зі статусом лаври. Це найбільша православна святиня Волині і друга, після Києво-Печерської лаври, України.

Собор був побудований у стилі пізнього бароко спільними зусиллями архітекторів Г. Гофмана та П. Полейовського. Він піднімається над землею на 56 метрів, а вінчає його величний купол. Велика тераса-галерея з трьох сторін слугує обрамленням. Над центральним входом собору — ікона Успіння Божої Матері. Загальна композиція комплексу — терасна.

будівлі розміщені на схилах з поступовим підвищенням до головного акценту — Успенського собору, який вражає своєю величчю, гармонією, вишуканістю і неповторною красою.

Дзвіниця Михайлівського Золотоверхого монастиря (сам монастир споруджений у 1108–1113 рр. онуком Ярослава Мудрого Святополком Ізяславичем) збудована у 1716–1719 рр. на місці розібраної дерев'яної дзвіниці, в стилі українського бароко. Дзвіниця мала 3 яруси і 23 дзвони.

*Дзвіниця Михайлівського
Золотоверхого монастиря*

У роки радянської влади дзвіницю, разом із головним храмом монастиря та його господарськими частинами, розібрали. Нове життя дзвіниця отримала під час відновлення собору та інших монастирських будівель, які тривали у 1997-1998 рр. Дзвіницю відбудували за фотографіями та обмірами, зробленими перед руйнацією.

ПЕРЕБУДОВИ

Українська барокова архітектура розвивалася не тільки за рахунок нового будівництва, а й через надання давньоруським храмам епохи княжої доби рис нового художнього напрямку (як, наприклад, сталося під час реставрації Софійського собору, Михайлівського монастиря, ансамблю Києво-Печерської лаври чи Успенського собору в Чернігові). Численні будівлі та давньоруські храми XVI–XVII ст. були перебудовані у XVII–XVIII ст., отримавши нове оздоблення і новий вигляд, ставши яскравими зразками бароко.

*Ансамбль
Києво-Печерської Лаври, Київ*

*Успенський собор,
Чернігів*

Перегляньте відеофільм «У світі українського мистецтва». Розкажіть про свої враження від українського мистецтва бароко.

ОБРАЗОТВОРЧЕ ТА ДЕКОРАТИВНЕ МИСТЕЦТВО

Характерною особливістю бароко є його проникнення в усі сфери художньої діяльності. Монументальність форм, експресивність, пишна декоративність орнаментики, парадність та урочистість, що притаманні бароко, знайшли відтворення в образотворчому і декоративному мистецтві України цього періоду. Розвиткові мистецтва сприяло підне-

сення філософської думки, науки, літератури, що було пов'язане з діяльністю Києво-Могилянської академії. Особливе місце в українському мистецтві доби бароко належало художній школі та друкарні Києво-Печерської лаври.

Іконостаси.

Парадну форму барокового малярства становлять розписи іконостасу — неповторні досягнення української культури, що мають світове значення. Вони сповнені розгорнутою символікою, яка прочитується у виразних, театральних піднесених жестах, урочистих постатях, світлових ефектах, лініях драпірування тощо.

Архітектоніка і пластика нових іконостасів суттєво відрізнялася від композицій ренесансних іконостасів. Естетика бароко характеризувалася потягом до монументальності та декоративності — в опорядженні інтер'єру храму це відбилось на прагненні максимально збільшити і насичити декором особливо важливі, з точки зору сакрального значення, компоненти храму. У барокових іконостасах стиль виявився передусім у їх небаченій до цього монументальності та декоративності. У цей час іконостаси подібні до фасадів ошатних багатоярусних будівель, загальна форма яких нагадує триумфальні арки — усі їх яруси, окрім намісного, підвищуються від бокових крил до центру. При цьому вся фасадна поверхня, вільна від ікон, за винятком карнизів, повністю вкривалася пишним різьбленням.

*Іконостас
Успенського собору
Києво-Печерської лаври*

*Богородчанський іконостас
церкви Воздвиження Чесного Хреста.
Маніявський скит, Івано-Франківщина*

Живопис

Провідне місце українського живописного мистецтва доби бароко посідав жанр портрета. Художня мова відтворення портретного образу свосередно використовувала європейські барокові ідеї та національні традиції, яким також були притаманні риси театралізації, умовності, певна символічна система. Вишуканий стиль бароко якнайкраще виражав духовні інтереси української козацької старшини й вищого духовенства. Значною мірою через портрети сотників і полковників, видатних політичних і культурних діячів епохи козаччини ми маємо уявлення про військових і політичних діячів України тих часів.

*Я. Калинович.
«Портрет М. Потоцького»*

*Невідомий художник.
«Митрополит Петро Могила»*

УКРАЇНСЬКЕ МИСТЕЦТВО РОКОКО

Центром розвитку скульптури рококо був Львів. У добу раннього рококо тут працювали переважно майстри німецького походження, а згодом — французького. До авторів численних статуй, що прикрашали римо-католицькі храми, відносять Т. Гуттера, К. Кученратнера, Т. Фершера, Ю. Маркварта та інших.

Стиль рококо вніс істотні зміни як у побудову, так і в декорацію іконостасів. Іконостаси цієї доби не мають суцільної площі і не зберігають симетрії та структурної логіки. Як декоративні елементи (або замість ікон) подекуди з'являються скульптурні зображення. Тлом для орнаментики царських воріт стає решітка або штахетка, виноградну лозу замінюють мушлі або орнамент з тонких вигнутих галузок, стилізованих на зразок мушель, а також орнамент у формі вогника, гусені тощо.

*Вівтар собору Святого Юра,
Львів*

*Іконостас Андріївської церкви,
Київ*

Йоган-Георгій Пінзель (якого називають українським Мікеландже-ло) — галицький скульптор середини XVIII ст., представник пізнього бароко і рококо, започаткував Львівську школу скульпторів. Розквіт творчості Й.Г. Пінзеля пов'язаний з архітектурою у Львові та Бучачі. Найважливішими прикметними особливостями його стилю є монументальний характер величних фігур, духовна наповненість образів, активне моделювання тіл, деталізація облич, свосвідні «кристалізовані» складки одягу.

*Й.Г. Пінзель. «Юрій-Змієборець»,
собор Святого Юра,
Львів*

*Й.Г. Пінзель. Верхня частина вівтаря
Святого Юди Тадея.
Бучацький костел Успіння Матері Божої,
Тернопільщина*

Розгляньте зображення, архітектурних шедеврів рококо в українському мистецтві. Поміркуйте, які риси притаманні цим спорудам.

Покровська церква, Київ

*Собор Різдва Богородиці
в Козельці, Чернігівщина*

*Ратуша Бучача,
Тернопільщина*

*Домініканський костел
(Церква Непорочного Зачаття
Пресвятої Діви Марії), Тернопіль*

Розучіть пісню про козаків і заспівайте її під фонограмний супровід

Хай цвіте червона калина

Слова і музика М. Шапошника

ві- па-ли на гак, гля-нув-ши во- стан- ис на цей світ бі- лень- кий,
у смер-ту го- ди- ну ко-зак мо- вив так: "Хай жи- ве, хай жи- ве
віль-на У- кра- ї- на, хай жи-вуть, хай жи-вуть віч-но ко-за- ки. Хай цві-те, хай цві-те
чер-во- на ка-ли- на. Не-хай зги-нуть во- рі-жень- ки на віч- ні ві- ки.

2. Як вороги кляті нас на кіл саджали,
Як живцем палили, у смолі пекли.
Козаки у ката життя не благали,
Про долю України думи їх були.

Приспів:

Хай живе, хай живе вільна Україна,
Хай живуть, хай живуть вічно козаки.
Хай цвіте, хай цвіте червона калина,
Нехай згинуть воріженьки на вічні віки.

Далі:

3. Хто живе на світі і хто жити буде,
Хто шляхи козацькі буде ще топтати.
Щоб буяла воля, щоб раділи люди,
Дай Бог не в останнє ці слова скажуть.

Приспів.

- Розкажіть про мистецтво бароко і рококо в українській архітектурі.
- Які риси поєднані в архітектурних шедеврах України цього часу?
- Назвіть шедеври вітчизняних споруд цих стилів, які вам сподобалися найбільше.
- У чому, на вашу думку, унікальність українського бароко?

Доповніть ваш проект, присвячений архітектурі вашого краю, ілюстраціями споруд у стилі бароко і рококо.

§ 23. СТИЛЬ КЛАСИЦИЗМ

Класицизм уперше заявив про себе в італійській культурі XVI ст., а найбільшого розквіту досяг у XVII ст. у Франції, у деяких країнах він зберігав свої позиції аж до першої чверті XIX ст. Розпочинався стиль з ідеї повернення в архітектуру античних форм і ордерів. Теоретичні основи руху заклали дослідники, що вважали античну культуру вершиною досконалості в будівельному мистецтві, зразком абсолютної і вічної краси.

Представники класицизму прагнули втілити уявлення про розумну закономірність світобудови, про гармонічний устрій природи і суспільства, піднесені героїчні та моральні ідеали, підкорення особистості інтересам держави. Художнім формам цього стилю характерні строгість і чіткість, логічність і ясність, гармонічність та врівноваженість.

Визначальні риси класицизму: **раціоналізм**, який виражався у прагненні будувати художні твори на засадах розуму, наслідувати зразки античного мистецтва; **нормативність**, що допомагало встановлювати вічні та непорушні правила і закони; **дотримання канонічних правил** написання творів (суворе дотримання пропорційності всіх частин твору, стрункість композиції); **ясність та чистота мови**; **аристократизм**, що орієнтувався на вимоги та смаки вищої суспільної верстви; **встановлення ієрархії жанрів** тощо.

Класицизм (буквально — зразковий) — стиль в мистецтві XVII — початку XIX ст., суть якого полягала в наслідуванні мистецтва стародавньої Греції, Риму й у дотриманні системи суворих правил відтворення дійсності.

АРХІТЕКТУРА

Одним із засновників архітектурного класицизму називають венеціанського майстра **Андреа Палладіо**. Зразком заміської споруди стала вілла Ротонда (північ Італії, середина XVI ст.), заміська споруда архітектора А. Палладіо, що вважається зразком вілли в стилі класицизму. Вілла мала високий подіум, портик, ротонду і фронтовий, що надавали будівлі величі та благородства. Згодом у честь архітектора

палладіанством було названо архітектурний напрямок XVII-XVIII ст., який наслідував принципи італійського зодчого.

Вілла Ротонда

Найбільшого розвитку архітектура класицизму зазнала у Франції періоду Наполеона, а згодом цей стиль поширився у Німеччину, Англію, Росію та інші країни. Рим був одним із головних теоретичних центрів класицизму.

Архітектурі класицизму властиві: правильні геометричні форми, підкреслено статичні та організовані в логічно вибудовані ансамблі, суворі симетрично-осьові композиції, стриманість декоративного оздоблення, високий подіум, портик, ротонда і фронтон, розташування колонних портиків із фронтонами на кожному з фасадів, що додавало композиції закінченої симетрії.

Основою архітектурної мови класицизму стає ордер, у пропорціях більш близький до античного, ніж до архітектури попередніх епох. Стіни мають гладенькі поверхні. Класицизм заперечує пишність і витонченість, багатство декору бароко.

Види архітектури: палаци, церкви, арки, колони, вілли.

В англійській архітектурі переважає палладіанство, тісно пов'язане з розвитком паркового мистецтва (архітектори К. Кемпбелл, У. Кент, Р. Адам, У. Чемберс, Р.Б. Бьюрлінгтон). У кінці XVIII — на початку XIX ст. класицизм розвивається також в Італії (архітектор Дж. Пермаріні), Німеччині (К.Г. Лангхаус), Іспанії (архітектор Х. де Вільянуева), країнах Східної Європи, Скандинавії, США (архітектори Т. Джефферсон, Дж. Хобан).

ШЕДЕВРИ АРХІТЕКТУРИ КЛАСИЦИЗМУ

Східний фасад Лувру

Паризький Лувр є середньовічним замком, побудованим на початку XIII ст. у Парижі. Згодом він був королівською резиденцією. У середині XVI ст. на місці колишньої фортеці, яка була зруйнована, почалося будівництво нового палацу, що тривало кілька століть. У наш час Лувр являє собою складний комплекс споруд різних стилів та епох — від Відродження до сьогодення.

Колонаду Лувру (загальною протяжність 170 м) — східний фасад королівського палацу Парижа — було зведено у 1667–1673 рр. архітектором Клодом Перро, братом відомого казкаря. Колонада являється одним із шедеврів французького класицизму.

Церква Св. Женев'єви, Париж

Церква Святої Женев'єви (архітектор Жак Жермен Суфло, 1757–1790 рр.) — одна з найбільших та найхарактерніших споруд французького класицизму.

За проектом Суфло, будівля мала нагадувати античний храм, а портик — являти собою портик давньоримського Пантеону. Майбутня церква у плані становила грецький (рівноконечний) хрест. Головний фасад мав шестиколонний коринфський портик і фронтон.

У роки Великої французької революції церкву Святої Женеви назвали французьким Пантеоном: тут мали бути поховані видатні люди країни. У наш час Пантеон є усипальницею видатних особистостей Франції (тут були поховані зокрема сам Суфло, Вольтер, Ж.-Ж. Руссо, В. Гюго, Е. Золя та інші).

Якщо у Франції класицизм знайшов своє вираження головним чином у проектах громадських будівель, то в Англії архітектори споруджували у цьому стилі приватні садиби та міські будинки. Саме англійські архітектори стають вірними послідовниками Палладіо, величність і простота проектів якого дають змогу дотримуватися класичних архітектурних прототипів.

Одним із палладіанців був архітектор Колін Кемпбелл, який побудував віллу Меруорт (1722-1723 рр.) в південно-східній Англії. Комплекс заміського палацу з великою центральною будівлею, що майже точно скопійована з Ротонди Палладіо, вирізняється незвичною вишуканістю.

Вілла Меруорт, Англія

Театри, зокрема оперні, теж зазнали змін в епоху класицизму. В Європі у цей час були зведені театр Ла Скала (1776-1778 рр., архітектор Дж. Пермаріні, 2800 місць) та Великий театр (1825–1833 рр., проект А. Корацці, понад 1800 місць), які входять у десятку найбільших оперних театрів світу за кількістю місць у глядацьких залах.

Розгляньте ілюстрації, на яких зображено оперні театри Європи. Визначте характерні риси, притаманні архітектурі класицизму, слухаючи при цьому уривок з увертюри до опери В.А. Моцарта «Чарівна флейта». Порівняйте архітектуру та музику класицизму.

Оперний театр Ла Скала, Мілан

Великий театр, Варшава

В архітектурі та скульптурі за часів імперії Наполеона був розповсюджений термін **ампір**.

Ампір — термін, що застосовується в мистецтві західноєвропейського класицизму часів імперії Наполеона I, переважно в архітектурі, портретному живописі та декоративно-ужитковому мистецтві. Ампіром називають стиль у мистецтві першої третини XIX ст., пізню стадію класицизму.

Для ампіру характерним було звернення до мистецьких традицій імператорського Риму: строга велич, помпезність, холодна елегантність, прагнення звеличити абсолютну владу військових монархій. У декоративному оформленні архітектурних споруд, меблів тощо застосовуються арки, військові емблеми, зброя часів Стародавнього Риму, лаврові вінці, крилаті грифони, сфінкси, леви та інші.

Розгляньте ілюстрації та визначте, які характерні риси ампіру при-
таманні монументам класицизму.

*Триумфальна арка, площа Каррузель
у Парижі*

*Вандомська колона,
Париж*

САДОВО-ПАРКОВЕ МИСТЕЦТВО

Принципи архітектури класицизму поширилися і на садово-пар-
кове мистецтво. Французький класицизм розробляє так званий **регу-
лярний парк**. Це парк, що має геометрично правильне планування,
зазвичай з вираженою симетричністю і регулярністю композиції. Він
характеризується прямими алеями, які є осями симетрії, квітниками,
партерами і басейнами правильної форми, стрижкою дерев і кущів із
наданням їм різноманітних геометричних форм.

*Версальський парк приблизно
в 1668 р. на картині П. Пателя*

Версальський парк (ландшаф-
тний архітектор А. Ленотр) —
це класичний французький парк
зі строгою геометрією доріжок,
прагненням до симетрії, підстри-
женими деревами та кущами.
У цьому парку можна побачити
величні еспланади (просторі площі
перед замком), луки і шматочки
лісу, фонтани і скульптуру, пар-
тери і квітники, оранжерею для
екзотичних рослин. Парк повинен
був задовольнити будь-який смак і,
в першу чергу, королівський.

На відміну від регулярного (французького) парку, в якому стежки та алеї прокладалися по строгой, геометрично правильній схемі, у **пейзажному парку** створювалася ілюзія реальної, незайманої природи. Придумали пейзажний парк саме англіїці, тому його часто називають ще англійським парком. Він має звивисті доріжки з низьким щільним трав'яним покривом, природне водоймище, живописні струмки із зарослими берегами, в оформленні саду перевага віддається рослинам. Будинок в саду пейзажного стилю схований серед зелені дерев.

Перший пейзажний парк був влаштований у палладінську добу в садибі поета О. Попа в Твікнемі коло Лондона. Кращі пейзажні парки Англії цієї епохи були створені Уільямом Кентом, одним із головних представників палладіанства. Він працював над парком на віллі Р.Б. Бьорлінгтона (околиця Лондона) і парком «Єлисейські поля» в Стоу (Центральна Англія).

Розгляньте ілюстрації, на яких зображено церковні споруди різних стилів, і дайте відповіді на запитання.

1. Визначте, до якого стилю відноситься кожна архітектурна пам'ятка (романський, готичний стилі, бароко, класицизм). Розкажіть, що допомогло вам виконати це завдання.
2. Порівняйте споруди, знайдіть спільні та відмінні риси в їхній архітектурі.
3. Охарактеризуйте засоби виразності споруд кожного стилю.

Йоркський собор, Англія

Церква дельї Скальці у Венеції

Собор Св. Павла, Лондон

*Церква Лаахського абатства
Св. Марії, Німеччина*

СКУЛЬПТУРА

Скульптура класицизму продовжує традиції античності. Вона повинна була прикрашати інтер'єр будинку, служити ідеальним зразком і насолодою для погляду.

Публічні пам'ятники, які були в епоху класицизму досить поширеними, давали скульптурам можливість ідеалізації військової доблесті та мудрості державних діячів.

Сюжети скульптури повторюють грецьку і римську міфологію, але зміст багатьох скульптур носить цивільний, патріотичний характер, властивий всьому напрямку класицизму: оспівування військової доблесті, відваги, патріотизму, відданості обов'язку.

Види скульптури: статуя, скульптурний портрет, рельєф.

Серед найвідоміших майстрів класицизму в скульптурі — А. Канова, І. Мартос, Б. Торвальдсен, П. Феді та інші.

Вірність античному зразку вимагала від скульпторів зображувати моделі голими, що вступало в протиріччя з новими нормами моралі. Щоб розв'язати цю суперечність, скульптори зображували діячів у вигляді оголених античних богів, а згодом — в античних тогах (верхньому чоловічому одязі Давнього Риму).

Розгляньте ілюстрації. Проаналізуйте основні характерні засоби виразності скульптур класицизму.

*Б. Торвальдсен.
«Пам'ятник М. Копернику»*

*Б. Торвальдсен.
«Хрестильна купіль»*

*П. Феді.
«Вільна Поезія»*

*А. Канова.
«Марія Магдалина, що кавться»*

КЛАСИЦИСТИЧНИЙ СТИЛЬ В ІНТЕР'ЄРІ

Класицизм в інтер'єрі — це мінімум зайвих деталей, чіткість ліній, стримані кольори, використання дорогих натуральних матеріалів. Пластичні елементи підбирали з огляду на їхню відповідність античним мотивам і загальній структурі стін і стелі. Основні атрибути стилю — колони з арками, каміни, ліпнина в античному стилі, гобелени і настінний розпис, драпірування з якісних матеріалів, багаті масивні люстри, раритетні картини, квіткові гірлянди, фестони, розетки та інше. Однак розташовуються вони у строгих пропорціях із загальною обстановкою, не перевантажуючи інтер'єр.

Гостьова зала, маєток Кедельстон, Англія

- Що таке класицизм?
- Які характерні ознаки цього стилю у різних видах мистецтва ви знаєте?
- Які риси та особливості притаманні архітектурі класицизму?
- Які елементи споруд було запозичено з епохи античності?
- Що означає термін ампір?
- Назвіть імена видатних архітекторів та скульпторів класицизму.
- Поділіться вашими враженнями від мистецтва цього стилю.

Розпочиніть роботу над створенням портфоліо під назвою «Мистецтво класицизму», додавши до нього зразки архітектурних і скульптурних споруд цього стилю.

§ 24. ЖИВОПИС І МОДА КЛАСИЦИЗМУ

Характерні риси живопису класицизму: цілісні композиції, яким підпорядковані виразні засоби та система кольорів, величні та ліричні пейзажі.

Теми картин: античні герої, історичні персонажі, міфологічні сюжети.

Жанри живопису: історичний живопис, портрет, пейзаж.

Художники: Н. Пуссен, К. Лоррен, А. Менгс, Ж.Л. Давід, Ш. Лебрен, М. Кауфман та інші.

Основоположником класицизму в живописі Франції називають **Нікола Пуссена**. У своїх картинах він прагнув до врівноваженості композиції, вивіряючи розміщення персонажів на полотні, як геометр розраховує своє креслення. Але його твори не перетворилися в розсудливі схеми завдяки радісним, світлим фарбам, чіткості та вишуканості малюнка, багатству зображуваних почуттів.

У живописі Н. Пуссена переважала антична тематика. Він уявляв Давню Грецію як ідеально-прекрасний світ, населений мудrimi і досконалими людьми.

Однією з тем живопису митця була міфологія («Нарцис і Ехо», «Царство Флори», «Аркадські пастухи» тощо).

У пізніх роботах художник звертався до сюжетів з Біблії та античної історії.

Н. Пуссен. «Нарцис і Ехо»

Н. Пуссен. «Святе сімейство на сходах»

Важливе місце у творчості Н. Пуссена займав пейзаж (цикл картин «Пори року» тощо). Він часто населений міфологічними героями, що відображено навіть у назвах творів: «Пейзаж з Поліфемом», «Пейзаж з Геркулесом».

Н. Пуссен. «Танкред і Ермінія»

Багато сюжетів картин Н. Пуссена мають літературну основу. Деякі з них написані по мотивах твору поета італійського Відродження Т. Тассо «Звільнений Єрусалим», в якому розповідається про походи лицарів-хрестоносців у Палестину. Художника цікавили не воєнні, а ліричні епізоди, наприклад, історія кохання Ермінії до лицаря Танкреда. Він був поранений у бою, і Ермінія мечем обрізала собі волосся, щоб перев'язати ними рани коханого.

На полотні (1629-1630 рр.) панує гармонія і колір. Фігури Танкреда і схиленої над ним Ермінії створюють щось на зразок круга, що привносить у композицію рівновагу і спокій. Колорит картини побудований на гармонійному поєднанні чистих фарб — синьої, червоної, жовтої та оранжевої. Відчуття простору виникає завдяки пустому передньому плану.

Піднесена, епічно монументальна картина зображує любов головних героїв (вони належать до ворогуючих сторін) як найбільшу цінність, що є важливішою за всі війни та релігійні конфлікти.

Клод Лоррен був сучасником Н. Пуссена. Свою творчість він посвятив пейзажу, що у Франції XVII ст. було рідкістю. Його полотна втілюють ті ж ідеї та композиційні принципи, що і пейзажі Н. Пуссена,

але відрізняються більшою тонкістю колориту і віртуозно побудованою перспективою.

Художник тяжів до м'якої світлотіні та рівної розсіяної освітленості, що дозволяло передати ефект «розчинення» обрисів предметів вдалині. Фігури персонажів на передньому плані видаються майже непомітними у порівнянні з епічними величними деревами, гірськими схилами, морською гладінню, на якій ніжними відблисками грає світло.

К. Лоррен. «Ранок в гавані»

К. Лоррен. «Пейзаж зі сценою відпочинку на шляху в Єгипет (Полудень)»

Одним із видатних представників французького живописного класицизму був **Жак Луї Давід**. Його картини, написані під впливом античної культури, утверджують строгу мораль, стриманість почуттів, від них віс духом суворості.

Ж.Л. Давід. «Перехід Бонапарта через перевал Сен-Бернар»

Ж.Л. Давід. «Клятва Гораційів»

Дія картини «Клятва Гораційів» (1784 р.) відбувається на внутрішньому дворіку давньоримського будинку: зверху на героїв картини ллється потік світла, навколо них оливково-сірі сутінки. На другому плані — арка, в кожену із трьох частин якої вписана одна або декілька фігур. Посередині стоїть батько сімейства, зліва від нього — готові до бою сини, справа — оціпенілі від горя і страху жінки з дітьми. Плавні контури жіночої групи протиставлені чітким лініям фігур воїнів. В основі всієї композиції число три: три арки і групи персонажів, стільки ж мечів і рук, з готовністю протягнутих до зброї. Ці трикратні повторення наповнюють усю сцену настроєм бадьорої зібраності. Картина не призиває до боротьби, але утверджує такі загальнолюдські якості, як мужність, достоїнство, обов'язок, патріотизм.

З 1804 р. Давід стає «першим художником» імператора Наполеона. Живописець створив багато портретів діячів цього періоду, зокрема самого імператора («Коронація Наполеона I та імператриці Жозефіни в соборі Паризької Богоматері», «Перехід Бонапарта через перевал Сен-Бервар», «Портрет Наполеона. 1812 р.» тощо).

У Німеччині в другій половині XVIII ст. ідеї класицизму втілювалися у живописі **Антоні Рафаеля Менгса**. Менгс писав алегоричні та міфологічні картини, портрети, займався монументальними розписами. Його живопису характерні теми благородства і природної

А.Р. Менгс.
«Карл IV, принц Астурійський»

А.Р. Менгс.
«Персей і Андромеда»

простоти стародавніх греків, відтворення краси пластичного об'єму античних статуй, строгість їх композиційного рішення. Найбільш характерною роботою Менгса є розпис плафона «Парнас» на віллі Альбані в Римі. Яскравими прикладами класицизму у живописі є його картини «Суд Париса» та «Персей і Андромеда». Значний добробок художника і в жанрі портрета.

Однією з перших відомих жінок-художниць була представниця німецького класицизму **Ангеліка Кауфман**. У творах художниці багато емоцій, штучності у поведінці; прагнення до античної простоти і гармонії поєднувалося зі своєрідним колоритом і різноманітними кольоровими ефектами. Кауфман працювала з гравюрами, в галузі розробки меблів та інтер'єрів, створювала складні графічні візерунки для розпису посуду. Вона створила також серію портретів сучасників.

А. Кауфман. «Жіночий портрет у вигляді весталки»

А. Кауфман. «Портрет Е. Сміта-Стенлі, графа Дербі, з жінкою та сином»

Розгляньте репродукції картин Томаса Гейнсборо, англійського живописця, а також репродукції картин інших художників і дайте відповіді на запитання.

1. Опишіть засоби виразності полотен Т. Гейнсборо.
2. Які риси живопису класицизму притаманні для його портретів?
3. Охарактеризуйте модні тенденції епохи класицизму, опираючись на портретні картини Т. Гейнсборо, А.Р. Менгса, А. Кауфман.

*Т. Гейнсборо.
«Хлопець в голубому»*

*Т. Гейнсборо.
«Портрет Анни, графині Честерфілд»*

*Т. Гейнсборо.
«Софія Шарлотта Шеффілд»*

Т. Гейнсборо. «Портрет містера і місіс Халлетт (Ранкова прогулянка)»

МОДА

Одяг в епоху класицизму зазнав істотних змін, найбільше це стосувалося жителів Франції та Англії. Так, в жіночих костюмах удосконалювалися каркасні форми, що дозволяло виділяти фігуру в більш

природних пропорціях. У моду входить простота, а з образу поступово зникають перуки, пудра і фарбоване волосся.

У цей період в моду повертається античність. Тепер жіночі сукні мають завищену талію без корсета, обробки і прикрас. Шовк виходить з моди, а на його зміну приходять муслінові тканини і батист. Плаття мають ліф з глибоким вирізом, а на ногах красуються античні сандалі. Доповнюється образ короткими зачісками. В якості верхнього одягу застосовувалися індійські шалі, що покривали шию і плечі.

Популярними були бірюзові, світло-коричневі і блакитні кольори. Для суконь найчастіше використовують легкі тканини світлих тонів. Плаття також починають підперізувати поясом вище талії. Завищена талія була характерною для стилю ампір.

Серед головних уборів перевага віддавалася діадемам, обручам і пишним пов'язкам із пір'ям. Зачіски спочатку ще залишалися високими і напудреними, та надалі волосся перестають припудрювати і починають завивати в локони. У моду увійшли великі капелюхи з оксамиту та шовку.

Поступово класицизм у жіночому одязі витісняє античність, роблячи наряди більш пристосованими до європейського клімату. У моду входять кашмірові шалі та картаті тканини. Для їзди верхи дами одягають плаття-амазонки зі спідниці та жакета, що нагадує чоловічий фрак.

Англійський чоловічий сукняний фрак витісняє шовковий французький каптан. Фрак має стоячий виложистий комір і відігнуті від талії поли. Модним також стає редингот — щось середнє між пальтом і сюртуком — з прямими полами і шалевим коміром. Жабі і манжети на сорочках вужчають, кюлоти також залишаються вузькими, а панчохи білими.

Взуттям слугують черевики з великою пряжкою. Парики поступово відходять, натомість волосся зачісують назад і зав'язують чорною стрічкою. Саме у добу класицизму в чоловічу моду входять краватки й хусточки.

- Які характерні риси живопису класицизму?
- Які жанри отримали розвиток у цей час?
- Назвіть імена відомих художників цієї доби та назви їхніх картин.
- Розкажіть про модні тенденції в одязі класицизму.

Доповніть ваше портфоліо прикладами живопису класицизму.
За бажанням створіть портрет свого друга в цьому стилі.

§ 25. МУЗИКА І ТЕАТР ЕПОХИ КЛАСИЦИЗМУ

Музичне життя Європи в епоху класицизму — це поява перших публічних концертів, створення у столицях і великих містах музичних товариств і оркестрів. Оркестри при цьому розширюються за складом, з них вилучають орган і клавесин, але збільшують групи духових інструментів, у склад яких вводять кларнет з його м'яким тембром звучання.

У придворному ритуалі значне місце займає музика для дозвілля: касациї (інструментальний ансамблевий твір типу сюїти для виконання просто неба), дивертисменти, серенади звучать під час трапез, прогулянок парком, катання на воді. Інтенсивно розвивається *любительське камерне музикування*: вельможі й аристократи, отримавши модну на цей час музичну освіту, багато грають в різних невеликих інструментальних колективах. Саме з цього середовища формується один із найважливіших жанрів класицизму — *струнний квартет*, який за глибиною і актуальністю образів, розвиненою технікою музичної канви та побудовою форми спроможний змагатися з симфонією.

(інструментальну музику класицизму просто неможливо зрозуміти поза контекстом цього жанру). Вони пов'язані передусім з іменами К.В. Глюка і В.А. Моцарта. Перший створив з концертної вистави, якою була опера-seria, справжню музичну драму, другий зробив комедію з неоригінальними поворотами сюжету динамічною виставою з психологічно різноманітними живими персонажами.

Крістоф Вільбальд Глюк — німецький представник музичного класицизму, автор 107 опер. Різнобічно обдарований музикант: грав на багатьох інструментах, співав, добре знав особливості балетного мистецтва, був видатним оперним диригентом. Опера «Орфей та Еврідіка» стала маніфестом нового театру. В ній композитор відмовився від арій da capo і підвищив роль оркестру. Характер музики тут залежить від змісту, в той час як хор та балет інтегровані в план дій.

Ж. Дюплессі «Портрет Глюка»

Прослухайте мелодію з опери «**Орфей та Еврідіка**» (соло флейти). Розкажіть про свої враження від музики композитора

Оперна реформа Глюка вплинула на подальший розвиток даного жанру. Класичним зразком цього нового типу комічної опери є «Служниця-пані» **Дж. Б. Перголезі**, композитора, який прожив всього 26 років, але прославив неаполітанську оперну школу. Естафету Перголезі в останній третині сторіччя підхопив ще один знаменитий неаполітанець **Д. Чімароза** — автор понад 70 опер. Його найкраще творіння — опера «Тасмний шлюб» — витримала понад 100 постановок і сьогодні є окрасою сцен багатьох театрів світу.

Центром розвитку класичного напрямку в європейському музичному мистецтві стала столиця Австрії — Відень. Із ним пов'язана творчість найвидатніших композиторів

того часу, здобутки яких були названі «віденською класичною школою». Твори представників цієї школи відрізняються чіткою лаконічною формою, пропорційністю елементів музичної структури, виразністю тем і багатством художніх прийомів. Симфонії, сонати, концерти віденських класиків є взірцями чистої музики, яка не потребує обов'язкового театралізованого або хореографічного супроводу. Це вишукана музика для слухання, сповнена гармонії та підвищеної емоційності.

Творчість композиторів віденської школи — Й. Гайдна, В.А. Моцарта, Л. ван Бетховена — належить до вершин світової художньої культури. Вона мала значний вплив на подальший розвиток музики.

*Б. Крафт.
«Портрет В.А. Моцарта»*

Вольфганг Амадей Моцарт особливу увагу приділяв опері. Його творчість — ціла епоха в розвитку цього виду музичного мистецтва. За своє коротке життя він створив понад 600 творів, серед яких більш як 50 симфоній і 40 інструментальних концертів. Але саме опера визначає його стиль.

Свою першу оперу «Аполлон і Гіацинт» Моцарт створює ще в 11 років, а в 14 уже дирижує в театрі Мілана на прем'єрі власної опери «Мітрідат, цар Понтійський». Далі народжуються комічні опери «Удавана прощачка», «Бастьєн і Бастьєнна», опера-seria «Луцій Сулла». Постановки в Мюнхені «Удаваної садівниці» та «Ідоменея» принесли мо-

*В.А. Моцарт
за інструментом*

*Фрагмент з опери
«Весілля Фігаро»*

лодому композитору справжній великий успіх. Всі свої оперні шедеври Моцарт пише в останнє десятиліття життя: «Викрадення із Сераля», «Весілля Фігаро», «Дон Жуан», «Так чинять усі», «Чарівна флейта» (філософська казка-притча у жанрі зінгшпіль). У всіх операх автора проявляється нестримна фантазія, виразність почуттів героїв, психологічна достовірність музичних характеристик. Тут немає однозначно позитивних чи негативних героїв, характери живі й багатогранні, не пов'язані рамками амплуа. Найвідоміша опера Моцарта — «Весілля Фігаро». Її новаторство — в музичному окресленні персонажів і комічній колізії сюжету. Головний герой комедії Фігаро — енергійний і розумний, дотепний і хитрий, витончений і наполегливий. Знаменита арія «Хлопчик жвавий, кучерявий, закоханий» стала ще за життя Моцарта шлягером.

Прослухайте уривок з арії Фігаро (опера «Весілля Фігаро») В.А. Моцарта. Охарактеризуйте головного героя опери за його популярною арією. Спробуйте за допомогою простого олівця створити невеликий шарж на образ Фігаро.

ІНСТРУМЕНТАЛЬНА МУЗИКА СТИЛЮ

Т. Гарді.
«Портрет Гайдна»

Франц Йозеф Гайдн — австрійський композитор, автор понад 1000 творів у всіх жанрах і формах, що існували в музиці того часу. В Німеччині й Австрії він став відомим завдяки своїм ораторіям «Створення світу» і «Пори року». Натомість у США, Англії та Франції найпопулярнішими були його симфонічні твори. Гайдна часто називають «батьком» симфонії (104 симфонії) та засновником жанру струнного квартету (83 квартети), написаного для постійного складу виконавців (дві скрипки, альт і віолончель), що мав чотиричастинну або п'ятичастинну форму. Відкриттям цього автора вважається також форма рондо-сонати.

Склад найпоширенішого струнного класичного квартету: *дві скрипки, віолончель, альт*. Інструменти, які використовують у квартеті: *струнні* — скрипка, альт, віолончель, контрабас; *дерев'яні духові інструменти* — басовий кларнет, басетгорн, кларнет д'амур, шалюмо; *клавійні* — клавикорд, фортепіано, клавесин; *мідні духові інструменти* — офіклейд, валторна.

Автором шедеврів інструментальної музики стилю класицизм вважають Л. ван Бетховена.

Людвіг ван Бетховен — німецький композитор, який не лише зберіг основні риси класицизму (ясність, монументальність, стрункість композиції), а й значно розширив сферу образів. Музиці Бетховена притаманна неабияка енергетична напруга, збудженість почуттів, драматизм. Його творчість підсумувала здобутки епохи класицизму. Він був останнім композитором ХІХ ст., для якого природною формою музичного вислову був жанр «сонати».

Й. Штилер.

«Портрет Людвіга ван Бетховена»

К. Шльоссер. «Бетховен за роботою»

Фортепіанна соната, разом зі струнним квартетом, була головною творчою лабораторією Бетховена. Кожен його твір — це новий крок уперед в освоєнні виразних ресурсів фортепіано. Він ніколи не звертався до клавесина, був концертним віртуозом, новатором, автором піанізму нового героїчного стилю. Гру Бетховена сучасники порівнювали з промовою оратора, яка вражала нечуваним динамічним натиском і технічною досконалістю. У нього фортепіано вперше звучало як цілий оркестр.

Послухайте уривок із першої частини *«Аппассіонати»* (сонати для фортепіано № 23) Л. ван Бетховена.

Розкажіть про свої враження від музики композитора. Пригадайте відомих вам твори композитора.

Перегляньте уривок із кінострічки «Амадей», створеної в 1984 році режисером Мілошем Форманом за мотивами драми Пітера Шеффера. В цьому уривку звучать відомі твори композитора. Спробуйте упізнати їх на слух. Проаналізуйте гру акторів, уважно розгляньте костюми. Чи відповідають вони моді даного стилю? Які твори інших видів мистецтва ви побачили у фільмі? Розкажіть про них.

Кадр із кінострічки «Амадей» режисера Мілоша Формана

ТЕАТРАЛЬНЕ МИСТЕЦТВО

Головні вимоги стилю класицизм у театральному мистецтві:

- єдність місця: загальний простір для всіх подій п'єси із зміною декорацій;
- єдність часу: всі події повинні розгортатися в приблизно однаковому часовому проміжку, не виходити за рамки доби;
- єдність дії: одна сюжетна лінія без побічних епізодів від зав'язки до розв'язки.

Для *сценічного мистецтва класицизму характерні*: урочистий, статичний лад спектаклів і розмірене читання величних і благозвучних віршів. З'являється нова манера гри — психологічно-виразна, барвиста й темпераментна декламація із спеціально розробленою системою пластичної виразності. Новий стиль дуже часто називали «мистецтвом декламації».

Від епохи античності театр класицизму взяв суворий порядок і гармонію. Класицизм — мистецтво розуму, правил і логіки, де центральне місце посідає категорія краси, яка не залежить від людини та її внутрішнього світу, а розум — головний критерій художньої правди.

У *трагедіях* зображували представників знаті — королів, вельмож, героїв, а сюжети брали з античних трагедій, Старого Заповіту або героїчного епосу. Твори «високого» жанру писали величавою, урочистою мовою.

У комедіях героями були простолюдини — городяни, селяни, слуги, а сюжети автори брали цілком життєві, прославляючи ідеї монархії та громадського служіння. Твори «низького» жанру писали мовою, близькою до розмовного стилю, викривали вади суспільства і характерів.

Головний конфлікт — між пристрастю і здоровим глуздом: людина у своїх учинках та переживаннях мусить керуватися розумним началом.

Правила класицизму — кожний твір повинен бути цілісним з точки зору задуму й форми, тематики й мови, жанру й композиції.

Театральне мистецтво класицизму побудоване на основних принципах стилю. XVIII ст. часто називають «золотим століттям» театру. Класицизм прагнув все розкласти по полицях, а естетичні принципи стилю встановлювали неухильну ієрархію жанрів (серед «високих» — трагедія, епічна поема, ода, історична, міфологічна, релігійна картина, а серед «низьких» — комедія, сатира, байка, жанрова картина). На сценах театру ставили трагедії П. Корнеля, Ж. Расіна і Вольтера, комедії Мольєра, сатиру Н. Буало, байки Ж. Лафонтена, прозу Ф. Ларошфуко, твори Й. Гете і Ф. Шіллера.

Засновником європейської класичної комедії є французький комедіограф, актор і театральний діяч, реформатор сценічного мистецтва **Жан-Батист Мольєр**, який, спираючись на традиції народного театру і досягнення класицизму, створив жанр соціально-побутової комедії. Мольєр писав життєво достовірні образи, висміював станові забо-

П. Міньяр/
«Портрет Мольєра»

бони аристократів, обмеженість буржуа, священництво дворян, викривав лицемірство.

Найбільш зрілим втіленням комедії моралі визнані «Севільський цирульник» і «Одруження Фігаро» великого французького драматурга **П'єра Бомарше**, що стали основою опер В.А. Моцарта і Дж. Россіні. У своїх творах автор продемонстрував майстерність побудови діалогів, розвиток інтриги та соціальної сатири.

Серйозні зміни відбулися в драматургії. Виникли нові жанри, зокрема — драма. Цей жанр зародився в Англії, а теоретичне обґрунтування отримав у Франції (теоретичні роботи Д. Дідро).

Італійська класична комедія розвивалася у XVIII ст. У Венеції, яка була столицею карнавалів, театрів і безтурботних веселощів, працювало сім театрів. Велику роль в оновленні італійської сцени відіграли драматурги К. Гольдоні і К. Гоцці. **Карло Гольдоні** — автор 267 п'єс, творець національної італійської комедії, здійснив реформу драматургії і театру, увів в театральні постановки реалістичну драматургію з живими характерами, дотепною критикою вад суспільства. **Карло Гоцці** — автор жанру казки-ф'яби для театру з мотивами фольклору та елементами комедії дель арте: «Любов до трьох апельсинів», «Турандот».

Видатний англійський драматург XVIII ст. — **Річард Брінслі Шерідан**, автор комедії «Школа лихослів'я». В ній виразно окреслено об'єкт сатири — конкретне суспільство і конкретне соціальне явище — лихослів'я.

Засновниками класичної трагедії вважають П'єра Корнеля та Жана Расіна, які втілили золоте правило класичної драми — єдність місця, часу та дії.

Французький театр, керуючись смаком придворної публіки, переніс на сцену ідеали *абсолютизму*, створив тип героя, який підпорядковує свої почуття інтересам держави, бореться за честь і славу.

Цікаво знати, що актори епохи класицизму діяли, грали, переживали на сцені, але не перевтілювалися — залишалися собою у всіх ролях, тому

їх підбирали під окремого героя спектаклю. Героїв поділяли на позитивних — як приклад для наслідування і негативних — моральний урок читачам.

Спробуйте з друзями протягом тижня підготувати уривок з тексту комедії Мольєра. Не забудьте про головні правила театру того часу. Оберіть головних героїв, які спробують передати настрої та зміст п'єси.

- Чим характерне музичне мистецтво стилю класицизм?
- Яку школу називають «віденською» та хто входив до її складу? Які музичні жанри сформувалися у творчості композиторів-класиків?
- Назвіть найяскравіші твори композиторів стилю класицизм. У чому заслуга кожного представника «віденської школи»?
- Розкажіть про закони і принципи театрального мистецтва стилю класицизм. Які відмінності між трагедією і комедією у мистецтві даної епохи?
- Назвіть імена видатних драматургів того часу.
- Розкажіть про свої враження від уроку.

Виконайте протягом місяця невеликий проект на тему «Шедеври стилю класицизм». Для цього об'єднайтеся у декілька груп. Перша група — «Мистецтвознавці»: проведіть аналіз великих досягнень стилю у всіх видах мистецтва. Друга група — «Художники»: доберіть приклади шедеврів стилю у кожному з видів мистецтва, знаходячи відповідні ілюстрації, та оформіть презентацію разом із мистецтвознавцями. Третя група — «Сценаристи»: створіть сценарій шкільного вечора за темою проекту, в якому будуть звучати шедеври музики стилю, а ведучі розказуватимуть про основні досягнення епохи.

Підготуйте рекламу театральної вистави за мотивами драматургів стилю класицизм.

За бажанням створіть свій диск із музикою під назвою «Шедеври класицизму».

§ 26. УКРАЇНСЬКІ ПАМ'ЯТКИ КЛАСИЦИЗМУ

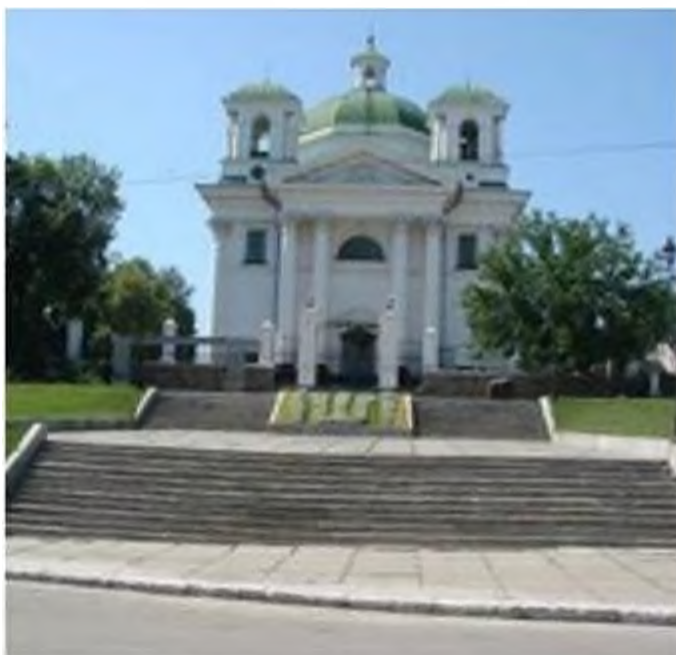
Урок узагальнення знань

Класицизм в архітектурі України зароджується в 70-х рр. XVIII ст. Характеризується світлими барвами, стриманими й чіткими архітектурними формами, відмовою від пишного оздоблення. Ознаками нової архітектури були імпозантність та офіційна сухість. Будівлі цього часу несуть відбиток античності і Відродження. Зразками є храми (Спасо-Преображенський собор у Новгороді-Сіверському, дзвіниця Успенського собору в Харкові), палаци козацької старшини (Палац К. Розумовського в Батурині, Почепі, Яготині, Глухові, Палац графа Завадовського в Ляличах, Палац і церква Кочубеїв у Диканьці), будівля Київського університету. На початку 19 ст. розповсюджується класицистичний стиль ампір — Контрактовий дім у Києві, театр в Одесі, Собор Різдва на Подолі. В класицистичному стилі побудована Набережно-Микільська церква на Подолі та ротонда фонтана «Самсон» в Києві, багато будівель Львова, Чернівців, інших українських міст.

ШЕДЕВРИ КЛАСИЦИЗМУ В АРХІТЕКТУРІ УКРАЇНИ

*Спасо-Преображенський
кафедральний собор
Дніпропетровська*

*Костел Іоана Предтечі
в Білій Церкві*

*Миколаївська церква,
с. Диканька Полтавської обл.*

*Преображенський собор
в Білій Церкві*

Скульптура класицизму представлена в пам'ятнику Рішельє в Одесі та надгробку К. Розумовському в Батурині (скульптор І. Мартос). *Іван Мартос* належить до числа кращих представників світової культури і по праву вважається творцем стилю класицизм в цьому виді мистецтва. Роботам притаманні антична врівноваженість і спокій. У Львові класицистичні зразки представлені у надгробках Личаківського цвинтаря роботами Б.Торвальдсена. Автором чотирьох фонтанів на площі Ринок є австрієць Г. Вітвер, представник віденського класицизму.

*Пам'ятник Рішельє
в Одесі*

*Пам'ятник «Молитва за Україну»
(або «Гетьмани») в Батурині*

Г. Вітвер. Чотири фонтани на пл. Ринок

В. Ніколаєв. Пам'ятник гетьману Богдану Хмельницькому в Києві.

Пам'ятник Богдану Хмельницькому є найвідомішим пам'ятником Києва, своєрідною візитівкою міста. Скульптура є символом мужності полководця, який неначе зупиняє стрімкий рух, аби вказати народові, що зібрався на площі, на північний схід (саме на Софійському майдані в 1648 році кияни зустрічали Хмельницького та козацькі полки після перемоги під Пилявцями). У владному приборканні коня, рішуче піднятої правій руці з булавою, зверненому до народу обличчі відчувається незламна воля сильної особистості.

Український класицизм залишив високі зразки в музиці, яка, будучи українською за своїм духом, служила інтересам російської імперії. Серед найяскравіших композиторів цієї епохи — Максим Березовський, Артем Ведель і особливо Дмитро Бортнянський, які створили і розвинули новий жанр духовного хорового циклічного концерту.

Послухайте твір А. Веделя *«Богородице Діво, радуйся»*.

У зв'язку з тим, що давньоруський київський церковний спів бере початок з візантійської та південнослов'янської співочої традиції та збагачений українською пісенністю, спробуйте дослідити, як у творі поєднано риси української та візантійської культур.

Перед вами — ікона Святого Миколая роботи художника Луки Долинського та зображення київського собору Різдва на Подолі, що відносяться до різних видів мистецтва епохи класицизму. Перегляньте ілюстрації під звучання твору Дмитра Бортнянського *«Херувимська пісня № 7»*. Спробуйте об'єднати ці види у вашій розповіді про українське мистецтво стилю класицизм в Україні.

*Л. Долинський.
Ікона Святого Миколая*

*Собор Різдва
на Подолі*

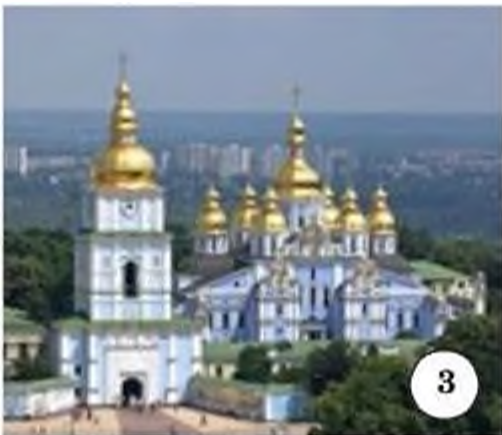
Назвіть характерні риси українського класицизму.

- Чим особливий стиль класицизм в мистецтві України?
- Порівняйте риси європейського та українського мистецтва цієї доби. Які видатні імена українців доби класицизму вам відомі?

Виконайте завдання та оцініть свій рівень знань

Розгляньте ілюстрації та визначте стиль кожної із зображених архітектурних споруд.

Розгляньте полотна видатних живописців. Спробуйте визначити, до якого стилю належить кожне з них. Назвіть авторів картин та визначте жанр живопису.

За наведеною характеристикою досягнень музичного мистецтва спробуйте визначити назву стилю.

1. Активний розвиток жанрів опери, ораторії, кантати, концерту, сюїти, сонати та ін., перехід від модальної до тональної гармонії, введення і поширення рівномірної темпації.
2. Визначена форма сонати, сонатно-симфонічного циклу, симфонії, рондо, квартету, новий тип опери, склад квартету, оркестру.
3. Характерними є камерні інструментальні жанри, танцювальна і вокальна музика, опера — фесрічна сюїта.

- Розкажіть про досягнення театрального мистецтва стилів бароко та класицизм.
- Наведіть приклади видатних імен театрального мистецтва того часу.
- Які постановки отримали успіх і були визнаними в названій епосі?

Поповніть свої електронні портфоліо ілюстраціями та музичними творами епохи класицизму. Спробуйте скласти розповідь або написати міні-твір про розвиток мистецтва від бароко до класицизму.

§ 27. СТИЛЬ РОМАНТИЗМ

Романтизм (фр. *romantisme*) — ідейний рух у літературі й мистецтві, що виник наприкінці 18 століття у Німеччині, Великій Британії та Франції. Згодом поширився в Російській імперії, Польщі й Австрії, а з середини 19 століття охопив інші країни Європи, Північної та Південної Америки.

Характерними ознаками романтизму є відмова від суворої нормативності в художній творчості, заперечення раціоналізму, що панував у добу Просвітництва, акцент на почуттях та внутрішніх переживаннях людини; увага до особистості, її індивідуальних рис; неприйняття буденності й звеличення «життя духу», наявність провідних мотивів самотійності, світової скорботи (національної туги) та романтичного бунту, нескореності; історизм творів і захоплення фольклором.

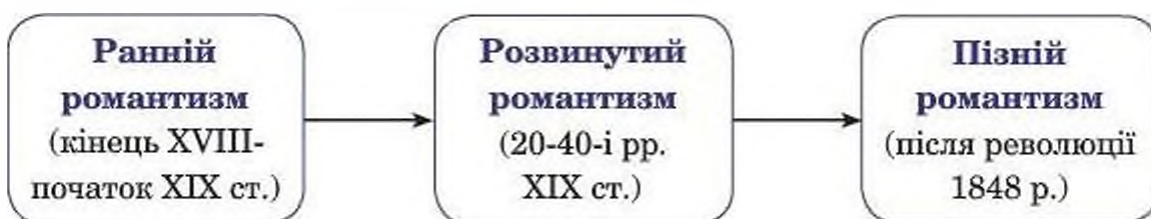
Філософську базу романтизму заклав німецький філософ Фрідріх Шеллінг. Романтизм призвів до вироблення романтичного світогляду та романтичного стилю і виникнення нових літературних жанрів — балади, ліричної пісні, романсової лірики, історичних романів і драм.

Романтизм вплинув на: історичний живопис, портрет, гравюру, архітектуру, музику і літературу.

*К. Фрідріх.
«Мандрівник над морем туману»*

ЕТАПИ РОЗВИТКУ СТИЛЮ РОМАНТИЗМ:

Заслуги романтизму: послужив переходом до реалізму; звільнив літературу від обов'язкових правил трьох єдностей, став поштовхом для прояву творчості, надав можливість для розвитку історичної і філологічної наук, вплинув на інші види мистецтва і літературу реалізму.

АРХІТЕКТУРА

В архітектурі романтизм не виробив єдиного стилю, а представляв собою сукупність «романтичних» рис і появу нових напрямів архітектури: в Британії — це неоготика, в інших країнах — романтичний історизм, неогрецький, неовізантійський та інші стилі.

Неоготика, або псевдоготика — напрям в архітектурі, який сполучає елементи готики з виразними композиціями, що йдуть від класицизму. Виник він на новому етапі розвитку архітектури кінця XVIII — середини XIX ст. і є складовою частиною так званих історичних стилів.

ШЕДЕВРИ НЕОГОТИКИ

Церква в Катовіце, Польща

Будівля парламенту в Оттаві

Бібліотека Академії наук у Гданську

Бостонський коледж

Історизм — архітектурний напрям, заснований на змішуванні елементів раніше домінуючих архітектурних стилів, що виник наприкінці XIX століття.

ШЕДЕВРИ РОМАНТИЧНОГО ІСТОРИЗМУ

Неовізантійський стиль (або стиль Візантійського Відродження) — архітектурний напрям, характерною для якого була орієнтація на візантійське мистецтво VI–VIII століть. Найчастіше використовувався для зведення релігійних і громадських будівель. Зародився у 1840-х роках у Західній Європі і досяг свого піку в останній чверті XIX-го століття в Російській імперії.

ШЕДЕВРИ НЕОВІЗАНТІЙСЬКОГО НАПРЯМУ

Храм-пам'ятник Олександра Невського — кафедральний собор патріарха Болгарської православної церкви.

Собор зведений за проектом учня італійських скульпторів Олександра Помаранцева. Побудований у неовізантійському стилі і розташований у центрі Софії на площі св. Олександра Невського.

Морський Никольський собор у Кронштадті архітектора Василя Косякова — останній та найбільший з морських соборів Російської імперії, побудований в 1903-13 рр.

Розгляньте будову собору та спробуйте порівняти неовізантійський собор із візантійськими храмовими спорудами.

В архітектурі романтизму, у зв'язку із появою нових будівельних матеріалів та винаходом металевих конструкцій (Англія, Франція), замість простоти та замкнутості архітектурних форм виникає складний силует, збагачуються форми й композиції, основою для яких стала готика.

ТИПИ НОВІТНІХ БУДІВЕЛЬ

Перший чавунний міст через річку Северн, зведений в Англії 1779 р., мав лише 30 м довжини, а вже наприкінці століття з'являються мости завдовжки понад 70 м. Чавун почали використовувати і для будівництва споруд у каркасах, а в 80-х роках XVIII ст. виникають чавунні конструкції соборів.

У садово-парковій архітектурі часів романтизму домінують штучні водойми і водоспади. Будівлі оточують альтанки, арки, імітація старовинних веж з перевагою пастельних тонів. Романтизм заперечує кано́ни і табу, головними досягненнями є вільність і творчість.

В інтер'єрах увага приділяється фольклорним формам і природним матеріалам — ди́кому каменю, необтесаному дереву.

Романтизм — напрям у європейській літературі й мистецтві, який виник наприкінці XVIII – на початку XIX ст. Його представники боролися проти канонів класицизму, висували на перший план інтереси особи та її почуття і використовували у своїй творчості історичні та народно-поетичні теми.

Характерні риси стилю: послужив переходом до реалізму; звільнив літературу від обов'язкових правил трьох єдностей, надав можливість для прояву творчості, став поштовхом для розвитку історичної і філологічної наук, вплинув на інші види мистецтва і літературу реалізму.

Особливості архітектури епохи романтизму: немає єдиного стилю, панує сукупність «романтичних» рис, з'являються нові напрями: в Британії — неоготика, в інших країнах — романтичний історизм, неогрецький, неовізантійський та інші стилі.

Неоготика, або псевдоготика — напрям в архітектурі, який сполучає елементи готики з виразними композиціями, що йдуть від класицизму.

Неовізантійський напрям (або стиль Візантійського Відродження) — архітектурний напрям, для якого була характерна орієнтація на візантійське мистецтво VI–VIII століть.

Історизм — архітектурний напрям, заснований на змішуванні елементів раніше домінуючих архітектурних стилів, що виник наприкінці XIX століття.

СКУЛЬПТУРА РОМАНТИЧНОГО СТИЛЮ

Для скульптури доби романтизму характерними є емоційна напруженість, пошуки нових засобів виразності. Найбільш значного розвитку вона досягла у Франції. Поштовхом для цього були кампанія з будівництва тріумфальних і суспільно значущих споруд, бурхливий розвиток торгівлі попри війни і революції, практика всесвітніх виставок, на які зважилась буржуазія, переконана у власній могутності. Так скульптор Ежен Гійом у 1867 році виконав замовлення на сім погрудь

Наполеона Бонапарта у різні періоди його життя — від юності до поразки в політичній кар'єрі. Скульптура Франції 19 ст. носила відчутний цензурний і політичний тиск.

Характерні риси скульптури: емоційна напруженість, пошуки нових засобів виразності, реалістичні картини.

Наполеонівський ампір — напрям у скульптурі, для якого характерними є жорсткий, пафосний, холодний, офіційний, більш символічний тип зображення.

Різновиди скульптури романтизму: скульптурний портрет, статуя (пам'ятник), рельєфи (барельєф, контррельєф), скульптурне оформлення будівель та замків.

ШЕДЕВРИ СКУЛЬПТУРИ ФРАНЦУЗЬКОГО РОМАНТИЗМУ

Ж. Шинар.
«Карабінер»

А.-Д. Шодє.
«Наполеон-законодавець»

А.-Д. Шодє.
«Гомер»

Ф. Рюд.
«Марсельєза»

Ж. Мерсьє.
«Слава переможеним»

Ф. Рюд.
«Жанна д'Арк чує голос Бога»

У перелік видатних скульптур потрапила і «Марсельсза» Франсуа Рюда. Опинившись у центрі аристократичного району Парижа, вона витримала іспит і парадним місцем французької столиці, і часом. Рельєф став головним твором як самого скульптора, так і значним монументальним твором французької пластики всього XIX століття.

Розгляньте скульптурні портрети доби романтизму. Дайте їм характеристику.

На зламі XVIII ст. особливе місце посідав скульптор Жан-Антуан Гудон, який працював на замовлення і аристократів, і деяких діячів революції та нової військової аристократії Наполеона I. На початку XIX ст. в скульптурі запроваджено наполеонівський ампір — жорсткий, пафосний і холодний, офіційний і більш символічний стиль, в якому працюють Антуан-Дені Шоде, П'єр Картельєс, Жозеф Шинар. Скульптори отримують замовлення на створення тріумфальних арок, бюстів військової аристократії і численних офіційних портретів диктатора Наполеона.

Д. д'Анже. «Фронтон паризького Пантеону»

У 2-й половині XVIII — 1-й половині XIX ст. зароджується академічна школа російської скульптури, яку представляє плеяда видатних майстрів. Патріотичний пафос, велич і класична ясність образів характеризують творчість Ф. Шубіна, І. Мартоса, С. Піменова та інших.

Російський скульптор П. Клодт став відомим завдяки своїм композиціям із зображенням коней.

Нарвські тріумфальні ворота

*Четверта композиція
із серії «Приборкувачі коней»*

Розгляньте відому скульптуру Фальконе із зображенням Петра І. Порівняйте її з відомими вам шедеврами інших стилів. Знайдіть спільні та відмінні риси між засобами виразності.

Відшукайте аналоги серед скульптур України іншого стилю.

- Розкажіть про свої враження від мистецтва романтизму. Які характерні відмінності архітектури цього стилю вам запам'яталися найбільше і чому?
- Які напрями архітектури романтизму інтегрували у собі засоби виразності інших століть? Розкажіть про свої враження від архітектури неоготики, неовізантійського напрямку та романтичного історизму.
- У чому проявилась новизна архітектури даного стилю? Які характерні особливості скульптури? Які шедеври стилю в архітектурі та скульптурі вам запам'яталися найбільше і чому?

Поповніть свою електронну скриньку шедеврів зразками ілюстрацій архітектури та скульптури епохи романтизму.

§ 28. СТИЛЬ РОМАНТИЗМ У ЖИВОПИСІ

Назва течії «романтизм» виникла від співзвучних слів різних мов: *romantisme* (Франція), *romance* (Іспанія), *romantic* (Англія). Художники стилю зображали дійсність по-різному: вибілені тіла та вигадані чудовиська в І. Фюслі, оголені жіночі тіла на тлі диму й уламків у Е. Делакруа, магичні полотна в Ф. Гойї, свіжість штилю і похмурість шторму в І. Айвазовського.

І. Фюслі. «Фантазії»

Е. Делакруа. «Гамлет і Горацио на кладовищі»

Задля передачі почуттів живописці використовували соковиті фарби, яскраві мазки та спецефекти. Представники французької школи живопису об'єднували сюжети в єдиний динамічний клубок: А-Ж. Гро, Т. Жеріко, Е. Делакруа.

Німецька школа наповнювала картини меланхолічністю, чуттєвістю у розмитих фарбах: К. Фрідріх, К. Блехен, Ф. Рунге, К. Лессінг, К. Шпіцвег.

Англійський та американський живопис вирізнялися надуманістю пейзажних сюжетів: Дж. Констебл, Р. Бонінгтон, В. Блейк, Т. Коул, В. Маунт, Ф. Черч, А. Бірштадт.

Морська тематика І. Айвазовського насичена морем, а В. Тропінін, О. Кіпренський, В. Орловський, С. Щедрін прославилися серед романтистів живописними портретами. У портреті головним стало зображення яскравих характерів, а в пейзажі — замилування могутністю природи.

В образотворчому мистецтві для романтизму було характерним розкріпачення від академічних канонів: ліризм, героїчна піднесеність, емоційність, прагнення до кульмінаційних, драматичних моментів.

Жанри живопису романтизму: історичні полотна, баталії, фантастичні картини, марина, портрет, пейзаж.

Імена титанів живопису романтизму: Ф. Гойя, Е. Делакруа, І. Айвазовський.

Французька школа живопису романтизму — найбільш послідовна і прогресивна. Її засновником став Теодор Жеріко — новатор у живописі, а визнаним главою — Ежен Делакруа. Заслуги школи: відкриття вільної динамічної композиції та яскравого насиченого колориту. Вони зображали героїчних людей, які протистояли природним чи соціальним стихіям.

ШЕДЕВРИ ЖИВОПИСУ

Т. Жеріко.
«Біг звільнених коней»

Е. Делакруа.
«Покарання Івана Мазепи на коні»

Е. Делакруа.
«Свобода веде народ на барикади»

Бурхливі події революції в Парижі відгукнулися в творчості Е. Делакруа картиною «Свобода веде народ на барикади». В картині дивним чином поєднані фігури міфологічні (алегорія Свободи з прапором Франції) з фігурами брутальної дійсності (Гаврош, мсьє в капелюсі болівар, трупи розстріляних). «Свобода» стала сенсацією на всі віки, а звістка про придбання полотна у Лувр — офіційним визнанням митця.

Ж. Мішель. «Пейзаж з вітряком»

Е. Делакруа. «Полювання на левів»

Відомим живописцем, який працював у жанрі марина, став *Іван Айвазовський* (Ованес Айвазян) — українсько-російський художник. Він створив понад 6 тисяч полотен, найвідоміші з котрих — морські пейзажі та сцени морських баталій.

*І. Айвазовський
«Бриг «Меркурій» атакований двома
турецькими кораблями».*

*І. Айвазовський.
«Чумаки на відпочинку»*

«Дев'ятий вал» — одна з найвідоміших картин великого мариніста. Він зображає море після жахливого нічного шторму й людей, які зазнали корабельної аварії. Промені сонця освітлюють величезні хвилі, найбільша з яких — дев'ятий вал. Люди намагаються врятуватися на уламках щогли. Все говорить про велич і могутність морської стихії і безпорадність перед нею людини. Теплі тони картини роблять море не таким суворим і дають глядачеві надію, що потерпілі будуть врятовані. Картина стала символом сили та волі у літературі й мистецтві.

І. Айвазовський. «Дев'ятий вал»

Розгляньте картину художника «Морський берег».

І. Айвазовський. «Морський берег»

Які ознаки романтизму ви помітили? Розкажіть про сюжет картини. Які засоби виразності живопису допомагають створити образи?

Які враження від картини? Розкажіть про них. Спробуйте створити власну замальовку морського пейзажу за допомогою акварельних фарб.

Німецька школа романтизму відома реалістичними пошуками в області пейзажу, портрета.

*К. Фрідріх.
«Двоє, що вдивляються у Місяць»*

*Ф. Рунге.
«Святе сімейство під час втечі»*

Для німецького романтизму характерні також сентиментально-ідилічні зображення середньовіччя і патріархального побуту.

*Ф. Овербек.
«Марія і Єлизавета
з Ісусом та Іоаном»*

*Ф. Пфорт.
«Фрідріх Овербек»*

Англійський романтизм представлено містичними картинами Вільяма Блейка, фантастичними пейзажами Вільяма Тернера та інших.

В. Тернер. «Золота гілка»

В. Блейк. «Жалість»

Франсіско-Хосе де Гойя — іспанський живописець і гравер. Цікаво знати, що у 1786 р. митця було призначено художником при дворі Карлоса III, а у 1789 р. — при дворі Карлоса IV. Гойя отримував замовлення від багатьох своїх друзів з числа іспанської знаті. Теми його робіт надзвичайно різноманітні — від зображення веселих святкувань для голеленів та ескізів карикатур — до змалювання сцен війни та трупів.

Розгляньте картини художника, написані у різних жанрах.

«Родина короля Карлоса IV»

«Маріонетка»

*«Св. сімейство зі св. Іоакимом і Анною
перед Господом в його славі»*

«Венера і Адоніс»

Відома також серія офортів художника «Капрічос», що складається з 83 творів. Їх загальний дух сам Гойя чудово висловив у коментарі до одного з листів: «Світ — це маскарад ... Всі хочуть здаватися не тими, ким вони є насправді, всі обманюють, і ніхто себе не знає».

Сюжет картини «Розстріл повстанців у ніч на третє травня 1808 року» історичний — страта французами без суду всіх іспанців, які, на їхню думку, брали участь у повстанні.

*«Розстріл повстанців у ніч на третє
травня 1808 року»*

Мистецтво романтизму пов'язують з Великою французькою революцією XVIII ст. Він виникає як реакція загального піднесення з приводу її початку і як глибоке розчарування у можливостях людини внаслідок її поразки.

Характерні риси живопису романтизму: розкріпачення від академічних канонів, ліризм, героїчна піднесеність, емоційність картин, прагнення до кульмінаційних, драматичних моментів у композиції та змісті.

Жанри живопису романтизму: історичні полотна, баталії, фантастичні картини, марина, портрет, пейзаж.

Імена титанів живопису романтизму: Ф. Гойя, Е. Делакруа, І. Айвазовський.

Школи живопису: німецька, французька, англійська.

Романтики зробили більш масовим і демократичним мистецтво графіки, створивши нові гнучкі форми в літографії і книжковій гравюрі на дереві.

Е. Делакруа. «Гамлет бачить привид свого батька»

Ф. Гойя. «Передчуття небачених катастроф» (№ 1)

Види графіки романтизму: літографія і книжкова гравюра на дереві. **Літографія** (від грец. *λίθος* — камінь та грец. *γράφω* — писати) — один із видів друкованої графіки, заснований (на відміну від гравюри) на техніці плоского друку, коли поверхню спеціального літографського каменю обробляють літографським олівцем та тушшю.

Ритина (від укр. «різати»), або **гравюра** (фр. *gravure*) — вид графічного мистецтва, створення тиражованих зображень шляхом контрастного друку з рельєфних поверхонь або через трафарет.

Ксилографія, або **дереворит** — техніка гравюри на дошці з дерева, розрізаного впоперек шарів.

МОДА СТИЛЮ РОМАНТИЗМ

Після 1815 року чоловічий одяг звільнився від вимог придворного церемоніалу! Зникла перука, напудрене волосся, трикутний капелюх, мережане жабо і манжети. У моду увійшли довгі панчохи, універсальною формою одягу став фрак, необхідною частиною нового костюма — цилиндр. Чоловічий одяг шили з простих шерстяних тканин. Єдиною прикрасою були булавка у краватці і годинник у кишені. Формувався тип «лондонського денді» (Дж. Байрон). У 1820-1840 роках чоловічий костюм тяжів до помірно-яскравих тонів. Виділялися комір та манжети. Романтична доба ввела в закон вільно зав'язану чорну краватку. Разом із цилиндром, у моді був м'який фетровий капелюх.

У жіночому одязі з'явилася блуза. Лінії талії підкреслювали корсетом і широкими рукавами. Збільшилося декольте, відкрилися і оголилися плечі. Складні зачіски прикрашали стрічками, квітами, бантами, спостерігалося захоплення коштовностями. Мода доби романтизму прямо підкреслила індивідуальність «недержавної людини», звільненої від умовностей.

Розгляньте репродукції картин живопису. Спробуйте визначити їх стиль за жанром і тематикою. Пригадайте особливості живопису різних стилів. Поясніть свій вибір.

- Які особливості живопису доби романтизму? Назвіть жанри і теми окремих картин.
- Які школи живопису існували в даній епосі?
- Назвіть імена відомих художників стилю романтизм.
- Які види гравюри були розповсюдженими?
- У чому новизна стилю в живописі? Назвіть основні відмінності стилю у творчості живописців.
- Розкажіть про свої враження від уроку.

Створіть разом із друзями протягом місяця груповий проект «Романтизм у мистецтві».

Оберіть вид мистецтва стилю, знайдіть його характерні ознаки, доберіть відповідні ілюстрації та музичний супровід. Результати своєї проєктної діяльності продемонструйте у вигляді презентації або буклета на уроці узагальнення знань.

§ 29. СТИЛЬ РОМАНТИЗМ В МУЗИЦІ І ТЕАТРІ

Услід за класичним періодом в розвитку музичного мистецтва прийшов романтичний. Музика цього стилю відрізняється енергією, інтенсивністю і пристрасністю. Строгі музичні форми набули експресії та виразності. Музика романтизму — це звернення до людської душі, народної музики, історії народу.

Цікаво знати, що композитори інших епох ніби передчували наближення романтизму. Приклади цього знаходимо в клавірній музиці Й. Баха, в опері «Дон Жуан» В. Моцарта, в деяких творах Л. ван Бетховена тощо.

Мистецтво романтизму

Розвиток музичного романтизму (2-а чверть 19 ст.) пов'язаний із творчістю таких композиторів: Ф. Шопен (Польща), Ф. Шуберт, Ф. Мендельсон-Бартольдї, Р. Шуман, Р. Вагнер (Німеччина), Ф. Ліст (Угорщина), Г. Берліоз, Д. Обер, Дж. Мейсрбер, Л. Герольд (Франція), В. Белліні, ранній Дж. Верді (Італія), О. Аляб'єв, О. Верстовський, ранній М. Глінка (Росія) та інші.

Характерні риси музичного романтизму: протиставлення ідеального світу та повсякденності; відображення проблем людини, її конфлікту із зовнішнім світом, самотності; звернення до народної творчості, національної культури, історичного минулого; переважання національно-патріотичних і демократичних тем, любові до природи.

Цікаво знати, що в епоху романтизму отримали розквіт **новітні жанри**: народно-побутова, фантастична і романтико-героїчна опери, балада, пісня, романс, танець, програмна симфонія, програмна концертна увертюра, симфонічна поема, концертні музично-драматичні твори, характеристичні фортепіанні п'єси, лірична фортепіанна мініатюра, камерні жанри.

Особлива увага романтиків була прикута до *душевного світу людини*, що підсилило роль лірики у їхніх творах. Розпочався пошук нових засобів емоційної виразності, щоб глибоко і проникливо розкрити багатий світ людських переживань, надати перевагу почуттям над розумом, підсилити інтерес до життя простих людей, перенісши акцент на народне мистецтво, музику побуту.

ТВОРЧІСТЬ КОМПОЗИТОРІВ ЕПОХИ РОМАНТИЗМУ

В. Рідер.
«Портрет Франца Шуберта»

Франц Шуберт — австрійський композитор, один із основоположників романтизму в музиці. Його музика щира і задушевна, безпосередня та відверта. Найважливіше місце в його творчості зайняла пісня для голосу та фортепіано, що стала новою художньою формою у концертній вокальній музиці. Його експромти, сонати, фантазії є доказом надзвичайно багатотональної і надзвичайної гармонійної ерудиції. Двадцять опер та численні церковні твори композитора (7 мес, оферторіїв, гімнів, магніфікатів, кантат) за життя були не досить популярними. Він здобув визнання як пісняр, а майже всі його великі інструментальні твори вперше було виконано через кілька десятиліть після смерті. Справжню ж оцінку та масове визнання музика композитора отримала тільки у ХХ ст.

Послухайте *прелюдію до Сонати до-мінор* та спробуйте дібрати сюжет із творів живопису романтиків. Які характерні риси музики співзвучні з образами картин? Розкажіть про свої враження від музичного образу та поясніть свій вибір полотна. Що, на вашу думку, є спільним між ними?

Фредерік Шопен — польський композитор і піаніст. Музикою почав займатися досить рано, у вісім років вже концертував і мав неабияку популярність у Варшаві. Хлопчик з дитинства звик грати в темряві. Сідаючи за фортепіано, він неодмінно гасив свічки, тільки так він міг налаштуватися на потрібний лад. Цю звичку проніс через усе життя. Улюбленим інструментом стало фортепіано, з яким він не розлучався ніколи.

*Е. Делакруа.
«Портрет Фредеріка Шопена»*

Більшу частину свого життя композитор провів у Франції і дуже сумував за Батьківщиною. На запитання, яким словом визначається головний настрій усіх його музичних творів, Шопен відповів, що в його рідній мові є таке слово — «жаль» (żal), в якому прихована ціла гама почуттів. Такий багатогранний «жаль» забарвлює всі твори композитора. Шопен-виконавець неодноразово дивував Париж. За словами Ф. Ліста, музика й гра Шопена викликали «почуття замилювання, трепету, боязкості, що охоплює серце від споглядання надприродних істот, тих, кого не можеш розгадати, зрозуміти, обійняти». На батьківщині друзі композитора дивилися на нього як на генія, покликаного розкрити світу красу душі польського народу, через мистецтво прославити його історію. За роки

творчості він створив численні фортепіанні твори, серед яких: маурки, полонези, вальси, сонати, прелюдії, експромти, скерцо, балади. Та найулюбленішими творами Шопена серед багатьох поціновувачів його таланту є вальси.

Послухайте вальс № 10 Ф. Шопена та розгляньте картину. Спробуйте за допомогою олівців створити ілюстрацію до цього твору, в якій передати образ світу музики композитора.

*В. Первунінський.
«Віденський бал»*

Фелікс Мендельсон — німецький композитор єврейського походження, піаніст, органіст, диригент, голова художнього напрямку «Лейпцизька школа». Музика Мендельсона відрізняється прагненням до ясності й урівноваженості, їй властиві елегійність тону, опора на побутові форми музикування й інтонації німецької народної пісні, витончена фантастична «скерцозність» (увертюра до п'єси «Сон у літню ніч»). Він став творцем романтичного симфонізму, збагатив його жанром програмної концертної увертюри («Морська тиша й щасливе плавання»). У творчому доробку «Портрет Ф. Мендельсона» композитора — опери, кантати, ораторії, концерти, камерні твори, твори для органа, симфонічного оркестру. Він був одним із творців романтичної симфонії та концерту, програмної концертної увертюри, жанру «пісня без слів».

Е. Магнус.

Послухайте уривок із концертної увертюри до комедії В. Шекспіра «Сон у літню ніч» (зміст цієї увертюри налічує 11 номерів, один із них — весільний марш, відомий усьому світу) та розгляньте картину художника Дж. Ноеля Патона «Оберон і Титанія».

Спробуйте створити власний малюнок під назвою «Сон у літню ніч». Презентуйте його своїм друзям і розкажіть про свої враження від музики Мендельсона.

Незважаючи на суперечливість романтичної естетики в цілому, представники романтизму зробили великий внесок у питання теорії музичного мистецтва: зміст і форма в музиці, народність, програмність, зв'язок з іншими мистецтвами, оновлення засобів музичної виразності тощо.

Ференц Ліст — угорський композитор, піаніст, педагог, диригент, публіцист, представник музичного романтизму, засновник угорської композиторської школи. Ф. Ліст — перший піаніст, який виступав із сольними концертами, котрими заслужив визнання як професіоналів, так і загальної публіки. Запису гри піаніста, на жаль, не збереглося. Одночасно композитор був відомий своєю благодійністю: допомагав жертвам стихійних лих, сиротам, учив безкоштовно талановитих студентів, сприяв фонду пам'яті Бетховена, пожертвувавши значні кошти на відкриття консерваторії в Будапешті.

В. фон Кульбах.

«Портрет Ференца Ліста»

Зробив численні фортепіанні транскрипції сцен із опер, симфоній, каприсів Паганіні та пісень Шуберта. Був автором хорової, вокальної та симфонічної музики, а його органні твори посіли чільне місце в репертуарі органістів. Основний принцип творчості Ф. Ліста — програмність. В основі більшої частини його творів лежить постично-сюжетний задум. За допомогою програми Ліст намагався надати мистецтву більшої доступності для слухача. А його фортепіанний стиль відкрив нову еру в історії фортепіанного мистецтва.

Послухайте твір Ф. Ліста *«Кампанелла»* та зробіть замальовку головного образу твору. Яким ви його уявляєте, слухаючи цю музику?

Ріхард Вагнер — німецький композитор, диригент, теоретик музики, письменник-публіцист. Особливу увагу в своїй творчості приділяв опері, в якій став реформатором: відмовився від арій, дуєтів, ансамблів з хорами і замість них увів великі наскрізні вокально-симфонічні сцени, драматичні монологи й діалоги. Увертюри Вагнер замінив прелюдіями — короткими музичними вступами до кожного акту. Починаючи з

опери «Лоенгрін», такі прелюдії виконували не до відкриття завіси, а вже на відкритій сцені. Цікаво знати, що Вагнер реформував і склад симфонічного оркестру: створив свій власний квартет туб, ввів басову тубу, контрабасовий тромбон, розширив струнну групу, застосувавши шість арф, а в опері «Кільце нібелунга» використав четверний склад духової групи з вісьмома валторнами. В операх Вагнера є складна система лейтмотивів, кожен з яких виступає як стисла музична характеристика чого-небудь: конкретного персонажа чи живої істоти.

П. Ренуар.
«Портрет Р. Вагнера»

Послухайте «Політ валькірій» — уривок з опери «Валькірія» (однієї з чотирьох опер, що складають цикл «Кільце нібелунга») та розгляньте картину. Розкажіть про свої враження від симфонізму Вагнера та твору художника. Що між ними спільного? Які інструменти виконують головну партію? Простежте за розвитком лейтмотиву опери.

П. Арбо. «Дике полювання»

Театральне мистецтво романтизму: головним предметом сценічного мистецтва є людина, її душевний світ, правда почуттів, продиктована протестом проти дійсності. Набули поширення жива розмовна мова замість декламації та наспівів, стрімкий емоційний жест акторів, позбавлений навмисної балетної округлості й благородної величі. Театр романтизму відмовився від єдності події, часу й місця. Велике значення мав і потяг до національної самобутності, інтерес до національних традицій, історії.

Романтизм в театрі пов'язаний з іменами поетів Д. Байрона, П. Шеллі, драматургів В. Гюго, А. де Мюссе, Г. Гейне та письменників А. Міцкевича, О. Пушкіна, М. Лермонтова.

ТЕАТР

Театральне мистецтво романтизму формувалося під впливом визвольного руху (10 - 30-х рр. IX ст.), тому головним його змістом став протест проти несправедливості існуючого ладу. Театр романтизму народив плеяду видатних акторів: П. Мочалов (Росія), Е. Кін (Англія), Л. Деврієнт (Німеччина), Г. Модена, А. Рісторі (Італія), П. Бокаж, М. Дорваль, А. Леметра (Франція), Г. Егрешші (Угорщина). Їх творчість принесла в театральне мистецтво героїчний пафос, культ сильної, вільної особистості, революційно-де-

мократичні, національно-визвольні ідеї. Новий тип героя живе мрією про свободу і справедливість. Людина у мистецтві романтизму завжди трагічна: вона не сприймає дійсність, перебуває у дисгармонії з собою, вона — бунтар і жертва. Герой театру несе мотиви «світової скорботи», меланхолії, гіркої іронії стосовно власних мрій та поривів.

У 20-і роки XIX ст. у Франції розробляють теорію літератури та романтичної драми. Найвідомішим драматургом і теоретиком театру того часу був **Віктор Гюго**. Основні риси його світогляду: боротьба за справедливість, захист усіх принижених і проповідь гуманізму.

Л.Бонн.
«Портрет Віктора Гюго»

Численні його твори (романи, памфлети, драми, п'єси) були насичені новими героями, які живуть в атмосфері боротьби. Передмова до його твору «Кромвель» містить у собі правила нового театру. В ній Гюго прагнув пов'язати розвиток літератури з розвитком історії людства. Він одним із перших зображував у своїх п'єсах нетипового героя, робив акцент на подіях, а місце подій змінював по актах.

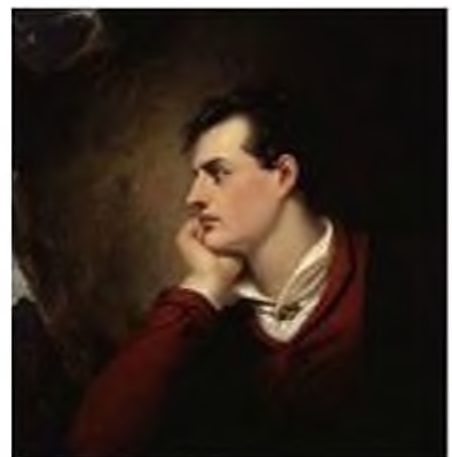
Авторами багатьох п'єс є Олександр Дюма (батько) та Огюстен Ежен Скріб. Реалістичні тенденції французької драматургії виражені в творчості П. Меріме, А. де Віньї, А. де Мюссе та інших.

Однією із характерних рис театального життя Франції було існування двох груп театрів: *привілейованих*, які користувалися підтримкою уряду (серед них — провідний драматичний театр «Комеді Франсез», що був аристократичний за складом свого глядача і консервативний) і *бульварних* — група театрів на бульварі Тампль («Порт Сеи-Мартен», «Амбігю-Комік», «Гете»), не пов'язаних ніякими традиціями, канонами, з орієнтацією на найширшого глядача.

Бульварні театри були творцями нової драми, де грали Аятуан Леметра, Марі Дорваль, П'єр Бокаж. Вони не переймалися зовнішнім виглядом чи костюмом, головним мистецтвом вважали емоційну гру і старалися донести до глядача живу душу своїх героїв, вразити силою пристрасті, заставити співчувати, зробити його співучасником духовного життя, що розверталось на сцені.

Англійський театр виник наприкінці XVIII ст., коли в країні панували репресії, політичні протести. Романтизм в Англії, як і в інших країнах, складався з двох течій: революційного романтизму (Дж. Байрон, П. Шеллі) та консервативного (поети «Озерної школи»).

Найвидатніший драматург цього часу — **Джордж Гордон Байрон**, чия творчість наповнена войовничим гуманізмом, спрямована на захист людини та її прав, проти всіх форм гніту і на-

Т. Філіпс
«Портрет Д. Байрона»

сильства. Він — творець філософсько-романтичної драми. Досягненням театру даної епохи став гуманізм. У той час значну увагу приділяли творчості В. Шекспіра. Романтизм в акторському мистецтві був представлений грою легендарного Едмунда Кіна — бунтаря і безкомпромісного митця.

Німецький романтизм був значною мірою підготовлений рухом «Бурі і натиску». Німецькі романтики боролися проти впливу французького класицизму, прагнули до створення національного німецького театру, який виражав би дух німецького народу, сприяв зростанню національної свідомості і патріотичних почуттів.

Німецький театр представляють Август Вільгельм Шлегель (теоретик, творець «шекспірівського культу», автор праці «Читання про драматичне мистецтво і літературу»), Генріх фон Клейст, Ернст Теодор Амадей Гофман та Людвіг Йоганн Тік (автор п'єс, режисер та історик театру, основна риса творчості якого — відхід від прози і повсякденного життя). Талановитим актором часу був Людвіг Деврісінт — типовий актор епохи романтизму.

Перегляньте уривок з відео про п'єсу В. Гюго «Знедолені». Ви почувсте цікаві факти про життя і творчість поета та побачите гру акторів нашого часу, які спробували відродити епоху романтизму.

- Розкажіть про свої враження від мистецтва стилю романтизму.
- Які особливості музики цього стилю вам запам'яталися?
- Назвіть видатних композиторів та їх заслуги.
- Які нові музичні жанри з'явилися в цю епоху? Назвіть їх.
- Музика якого композитора вразила вас найбільше і чому?
- Що ви знаєте про театр стилю романтизму?
- Розкажіть про нового героя театру.
- Які драматурги заклали основу мистецтва театру того часу? Назвіть їх.

Поповніть свої електронні портфоліо музичними треками із творів композиторів-романтиків. Знайдіть ілюстрації до твору, який вам найбільше сподобався, та змонтуйте ролик на тему «Музика стилю романтизму».

§ 30. СТИЛЬ РЕАЛІЗМ

Реалізм (від лат. *realis* — «суттєвий», «дійсний») — стиль і напрям у літературі та мистецтві, який сповідував необхідність правдивого відображення дійсності в її типових рисах. Основною для реалізму стає проблема взаємин людини і середовища, впливу соціально-історичних обставин на формування духовного світу (характеру) особистості.

Залежно від історико-конкретного розуміння суті художньої правди та засобів її втілення у мистецтві простежуються історичні різновиди реалізму, а саме: *ренесансний* (XVI–XVII ст.), *просвітницький* (XVIII ст.), *критичний* (XIX ст.) і *соціалістичний* (XX ст.). У кожен період розвитку реалізм набуває нових рис, поглиблюючи художній аналіз духовного світу особистості та характер її відносин зі світом.

Характерні риси реалізму: раціоналізм, правдивість, історична конкретність, а відтак — художня переконливість зображення типових подій і характерів у типових обставинах, точна відповідність реальній дійсності, конфліктність (драматизація) як сюжетно-композиційний спосіб формування художньої правди, вільна побудова творів, розв'язання проблем на основі загальнолюдських цінностей.

АРХІТЕКТУРА

Реалізм в архітектурі був виразним, нескладним, без вигадливих форм і зайвих деталей, з опорою на природну красу і натуральність. Застосовувався загалом у будівлях міського призначення: заводських, фабричних, житлових. У напрямі будівництва нових типів споруд і житлових комплексів розвивається архітектура Франції, де починають використовувати нові матеріали: скло, сталь, залізо, пізніше — залізобетон.

В архітектурі того часу міцно переплелися споруди різних стилів, серед яких: неороманський, єгипетський, грецький, неогрецький, чиказька школа, американський ренесанс. Приклади застосування декількох стилів в одній споруді зустрічалися досить часто.

Найбільшого поширення реалізм набув в радянській архітектурі. Видатні архітектори радянського часу, які працювали у декількох стилях: К. Алабян, В. Гельфрейх, Г. Гольц, О. Душкін, Й. Лангбард, М. Мінкус, Л. Поляков, Л. Рудис, П. Федоровський, І. Фомін, О. Щусев та інші.

ШЕДЕВРИ АРХІТЕКТУРИ

Й. Лангбард. Театр опери і балету в Мінську

Л. Руднєв та ін. Палац культури і науки у Варшаві

Неороманський стиль використовується в архітектурі, починаючи з середини XIX-го століття. На відміну від романської архітектури, споруди мають більш спрощені арки та вікна. В Німеччині стиль існував з 1830-х років. Найбільш відомим американським архітектором був Генрі Річардсон.

Єгипетський та неоегипетський стилі з'являються у XVIII — на початку XIX ст. Єгипетські мотиви стали елементом стилю ампір. *Грецький та неогрецький стилі* як рух були поширені переважно в Північній Європі та Сполучених Штатах і були останнім етапом у розвитку неокласичної архітектури.

Представники *чиказької школи* працювали на рубежі XX-го століття. Відзначалися прагненням до багатоповерховості і вертикальності ліній споруд, одними з перших розробили просторову естетику, відкрили нові будівельні технології та структурні системи.

Боз-ар — стиль архітектури, який з'явився в середині XIX ст. і продовжував традиції італійського ренесансу та французького бароко. Для будівель характерними є симетрія, багатий декор, фігурні скульптури, поліхромні вставки. В Америці багатоповерхові будівлі доповнювали ратушами, офісами.

Перегляньте зображення архітектурної споруди та назвіть характерні риси стилю, помітні у ній.

Характерні риси стилю реалізм у мистецтві: раціоналізм, правдивість, історична конкретність, а відтак — художня переконливість зображення типових подій і характерів у типових обставинах.

Архітектура реалізму має нескладні риси, без вигадливих форм і зайвих деталей, природну красу і натуральність, виражається в будівлях міського призначення.

Нові матеріали скло, сталь, залізо, залізобетон.

Персважають споруди різних стилів: норманського, єгипетського, грецького, неогрецького, чиказької школи, американського ренесансу.

Скульптура характеризується гуманістичними, героїчними рисами, драматичністю та динамічністю, увагою до реалістичності в образах.

Жанри скульптури: портрет, скульптурні монументи, рельєфи.

СКУЛЬПТУРА

До числа скульпторів, які працювали в стилі реалізм, відносять французьких майстрів Е. Бурделя, А. Майоля, Ш. Деспю, котрі розпочали новий етап розвитку французької скульптури, вносили гуманістичний зміст у сурові закони пластики.

Еміль Антуан Бурдель — французький скульптор, який творив на зламі XIX-XX століть, учень Огюста Родена. Створював пастелі, ескізи для фресок, скульптурні монументи, рельєфи.

Кращі твори Бурделя пройняті духом героїчної боротьби. В центрі уваги скульптора — могутні характери, активні та цілеспрямовані люди. Він тяжів до динаміки крупних пластичних мас, що мали внутрішній рух. Звертався до мистецтва Древнього Сходу, античної архаїки, готики, створював пам'ятники та монументальні ансамблі.

Е. Бурдель. «Монумент мешканцям Монтобана, які загинули у війні 1870 року»

Розгляньте створені скульптором образи. Про що розповідас образ поетеси Сафо? Поміркуйте.

Е. Бурдель. «Геракл, що стріляє з лука»

Е. Бурдель. «Поетеса Сафо»

Скульптура «Геракл, що стріляє з лука» принесла Бурделю перше визнання і була високо оцінена його наставником Роденом. В образі античного героя простежується втілення сили, могутності, зібраної в клубок енергії, готової вирватися назовні.

Бурдель створив яскраві емоційні та психологічні образи, до яких відносимо і відомий образ композитора Л. ван Бетховена.

Розгляньте скульптуру Е. Бурделя «Л. ван Бетховен» під музику композитора (Соната № 23, I ч.). Порівняйте експресивний музичний образ, створений в сонаті під назвою «Аппассіоната», та суворий образ у скульптурі, виконаний із бронзи. Чим, на вашу думку, схожі ці образи? Яку роль виконує експресія у творах? Поміркуйте.

Е. Бурдель. «Л. ван Бетховен»

Чудові образи створені ще одним відомим французьким скульптором **Аристидом Майолем** — гравером, портретистом і літографом, який намагався повернути скульптуру до античних витоків.

А. Майоль. «Ніч»

А. Майоль. «Ріка»

Скульптор вірив у людину, в її благородну красу й відмовлявся від складних сюжетів і розмаїття тем. Його улюбленим образом стала жінка, яка втілює вічні сили природи.

Шарль Деспіо — скульптор, один із відомих портретистів ХХ століття, який тяжів до камерності і відображення складного внутрішнього світу людини, вмів бачити неповторність кожної форми обличчя. Жіночі та дитячі образи він ліпив тільки з моделей.

Ш. Деспіо. «Ася»

Порівняйте жіночі образи скульптури реалізму та античності. В чому їх спільні та відмінні риси? Поміркуйте та доведіть свою думку.

Реалістична скульптура часто зображає відомих митців. Перегляньте зображені скульптурні твори та спробуйте узагальнити образи відомих літераторів, створені у камені.

*П. Клодт.
«Пам'ятник І. Крилову»*

*М. Андреев.
«Пам'ятник М. Гоголю»*

- Розкажіть про свої враження від архітектури та скульптури епохи реалізму.
- Які особливості архітектури вам запам'яталися?
- Розкажіть про використання об'єднаних стилів в архітектурі. В чому їх особливості?
- Творчість яких скульпторів припадає на епоху реалізму в мистецтві?
- Наведіть приклади скульптур реалізму.
- В чому, на вашу думку, відмінність стилю реалізм в архітектурі і пластиці від інших відомих вам стилів? Обґрунтуйте свою думку.
- Розкажіть про свої враження від уроку.

Поповніть свої електронні портфоліо шедеврами архітектури та зразками скульптур епохи реалізму. Напишіть міні-твір на тему «Мої враження від архітектури та пластики епохи реалізму».

§ 31. СТИЛЬ РЕАЛІЗМ (продовження)

ЖИВОПИС

Найбільш повне розкриття рис реалізму вбачається в живописі критичного реалізму XIX ст. і в подальшому соціалістичному реалізмі XX ст. Реалізм розкривав особистість людини та її зв'язки з сучасним йому суспільством і соціальним становищем у ньому.

Реалістичне зображення проявляється по-різному, у різних видах і жанрах мистецтва. Художній образ не залежить від ступеня подібності, наслідування реального об'єкта, натуралістичності зображення, а проявляється в індивідуальному стилі митців.

Вперше термін «реалізм» у галузі образотворчого мистецтва з'явився в середині XIX ст. Його народження пов'язують із творчістю художника Г. Курбе. Критичний реалізм, що існував у мистецтві європейських країн і Америки, був орієнтований на зображення життя знедолених верств суспільства, протиставлення його становищу багатіїв, співчуття людській нещасливій долі.

В різних країнах реалізм у живописі мав свою назву: в Росії — передвижництво, в Італії — веризм, в Австрії — гейдельберзька школа, в Америці — школа сміттєвого відра. Французькі живописці належали до барбізонської школи: Т. Руссо, Ж. Мілле, Ж. Бретон.

Живопис 2-ї половини XX ст. має цікаві сюжети і новітні тенденції у західноєвропейському мистецтві. Риси національного реалізму простежуються в творчості неаполітанських художників Дж. Джиганте, Ф. Паліцці, Дж. Болдіні, Дж. Сегантіні та інших.

Розгляньте сюжети картин Джованні Сегантіні. Що ви можете сказати про реалістичні риси цих творів?

Дж. Сегантіні. «На водопої»

Дж. Сегантіні. «Дві матері»

Товариство пересувних художніх виставок (скорочено **передвижники**) — творче об'єднання російських та українських художників в останній третині ХІХ століття. Свою діяльність передвижники будували на засадах кооперації. Передвижництво несло неабияку просвітницьку роль, мало велику кількість послідовників і в цілому здійснило значний вплив на розвиток мистецтва Росії та України.

Художники-передвижники

Передвижники своєю творчістю остаточно затвердили позиції реалізму в побутовому та історичному жанрах, портреті та пейзажі.

Товариство утворилося в 1870 в Петербурзі за ініціативи І. Крамського, Г. М'ясоєдова, М. Ге і В. Перова з метою боротьби за демократичні ідеали. З 1871 року вони влаштовували 48 пересувних виставок в Петербурзі і Москві, а після чого — в Києві, Харкові, Казані, Орлові, Ризі, Одесі та ін.

До складу товариства входили: І. Рєпін, В. Суріков, В. Маковський, І. Прянішников, О. Саврасов, І. Шишкін, В. Максимов, К. Савицький, брати Васнецови, А. Куїнджі, В. Полєнов, М. Ярошенко, І. Левітан, В. Серов і ін. (учасниками виставок були М. Антокольський, В. Верещагін, А. Рябушкін, П. Третьяков і критик-демократ В. Стасов).

ТВОРЧІСТЬ ХУДОЖНИКІВ-ПЕРЕДВИЖНИКІВ

«Запорожці пишуть листа турецькому султанові» — відома картина російського та українського художника **Іллі Рєпіна**, яку він створив у двох екземплярах. Етюди до картини художник писав в кубанській станції Пашківській, Катеринославі та у мастку Качанівка Чернігівської

губернії. Сюжетом для цієї картини став відомий Лист запорожців турецькому султанові, написаний у 1676 році як відповідь запорозьких козаків на вимогу турецького султана Мехмеда IV.

І. Рєпін. «Запорозжці пишуть листа турецькому султанові»

Розгляньте роботи художників-передвижників, які стали шедеврами живопису. Всі вони написані в різних жанрах. Визначте жанр кожної картини і розкажіть про характерні риси живопису стилю реалізм.

*І. Рєпін.
«Вечорниці»*

*І. Рєпін.
«Маніфестація 17 жовтня 1905 року»*

*В. Суріков.
«Ранок стрілецької страти»*

*В. Васнецов.
«Богатирі»*

*І. Шишкін.
«Корабельний гай»*

*І. Шишкін.
«Ранок у сосновому лісі»*

В. Васнецов. «Оленка»

В. Серов. «Дівчинка з персиками»

Критичний реалізм отримав найбільш широке поширення в середині і другій половині XIX ст. і знайшов втілення в жанрових сценах П. Федотова, в мистецтві В. Перова, в творчості художників-передвижників В. Крамського, В. Маковського, М. Ярошенка, І. Рєпіна та ін.

В. Перов. «Мисливці на привалі»

П. Федотов. «Сватання майора»

Особливості живопису стилю реалізм: достовірність, уважне дослідження навколишнього світу, відтворення дійсності у часовому вимірі, критичність і максимум правдивості.

Течії та товариства реалізму в живопису: передвижники (Росія), веризм (Італія), гейдельберзька школа (Австрія), школа сміт-тсового відра (Америка), барбізонська школа (Франція).

Жанри живопису: побутовий живопис, історичні сюжети, портрет, пейзаж.

МУЗИЧНЕ МИСТЕЦТВО

Головними представниками реалізму в музиці стали Дж. Верді, Р. Леонкавалло, Дж. Пуччіні, Л. Деліб, Ж. Бізе, Й. Штраус, композитори «Могутньої купки» та інші.

Цікаво знати, що в Італії XIX століття найбільшого розвитку отримав масовий і демократичний жанр опери. Творчість італійського композитора Джузеппе Верді є вершиною реалізму в оперній музиці. В своїх творах композитор виражав протест проти насилля та пригноблення, ідеї боротьби за звільнення та об'єднання Італії («Ернані», «Макбет», «Битва під Леньяно»). В операх «Луїза Міллер», «Ріголетто», «Трубадур», «Травіата» автор порушував проблеми соціальної нерівності. Геройко-історичні оперні полотна композитора втілено у творах «Сицилійська вечірня», «Бал-маскарад», «Сила долі», «Дон Карлос» та інших.

Сцена з опери «Аїда»

Шедеври оперного реалізму найяскравіше виражені в операх «Аїда», «Отелло» та «Фальстаф». Вони являють собою драми із неперервним розвитком дії, вільно побудованими сценами, переходами від речитативу до монологу, від сольних номерів до ансамблів. Найважливішою

рисою творчості композитора є злиття музики та драматичної дії, демократичність та людяність творів, в яких досить важливу роль відіграє не тільки гра акторів, але й оркестр. Видатними вокалістами того часу стали А. Патті, Дж. Паста, І. Кольбран, М. Баттістіні, Л. Лаблаш та ін.

Італійські опери стилю реалізм започаткували нові принципи вокального та сценічного виконавства: драматичну виразність співу, яскраву акторську майстерність співака, історичну точність декорацій і костюмів.

Цікаво знати, що саме в оперній Італії виникає новий напрям — **веризм** (від італ. *vero* — істинний, правдивий). Представниками його стали композитори Р. Леонкавалло, П. Масканьї, У. Джордано, Дж. Пуччіні. В основі їх творів — правдиві сюжети, реальне зображення душевного стану світу простих людей, емоційно виразна музика, відсутність високої суспільної ідеї. Стиль виконавства — перебільшена експресія, сентиментальний надрич, гострий драматизм. Кращі твори напряму — «Сільська честь» П. Масканьї, «Паяци» Р. Леонкавалло, «Богема», «Тоска», «Чіо-чіо-сан» Дж. Пуччіні та інші.

Сцена з опери
«Ромео і Джульєтта»

Р. Леонкавалло. «Паяци»
Афіша

У Франції за часів реалізму значного розвитку отримала лірична опера, що відрізняється інтимними темами та сюжетами класичної літератури, в яких втілено людські переживання, поетичність, демократична мова, близька до міського фольклору. До шедеврів французької опери належать «Манон», «Вертер» Ж. Массне, «Фауст», «Ромео і Джульєтта» Ш. Гуно, «Гамлет» А. Тома та інші. Цікаві екзотичні сюжети Сходу простежуються в «Лакме» Л. Деліба, «Шукачі перлів», «Джаміле» Ж. Бізе, «Самсон і Даліла» К. Сен-Санса.

Вершиною реалізму в оперному мистецтві стала опера Ж. Бізе «Кармен». Її герої — прості люди із сильними та суперечливими характерами. Твір наповнений іспанським колоритом, драматичним сюжетом та різноманітними народними сценами.

Сцена з опери «Кармен»

Цікаво знати, що саме Франція стала колыскою нового музичного жанру оперети.

Оперета (італ. *operetta* — маленька опера) — музично-сценічна вистава переважно розважального характеру, що поєднує монологічне і діалогічне мовлення з вокальною та інструментальною музикою, танцювальне мистецтво й естрадні прийоми.

Оперети пишуть на комічний сюжет, музичні номери в них коротші, ніж в оперних, музика носить легкий, розважальний характер із традиціями академічної музики. Родоначальники жанру — французькі композитори Ф. Ерве та Ж. Оффенбах.

ФРАНЦУЗЬКІ АВТОРИ ЖАНРУ ОПЕРЕТИ

Французький композитор **Флоримон Ерве** — органіст, співак, лібретист, автор жанру «оперета-буф». В його творах висміюються традиційні оперні форми. Найбільш відомою оперетою стала «Мадемузель Нігуш».

Флоримон Ерве

Жак Оффенбах — французький композитор, один із засновників класичної оперети. Світову славу принесли «Орфей у пеклі», «Прекрасна Єлена», «Паризьке життя», «Перікола», «Казки Гофмана» та інші. Твори композитора — це пародія на буржуазно-аристократичне суспільство. Вони наповнені грайливою мелодикою та танцювальними ритмами.

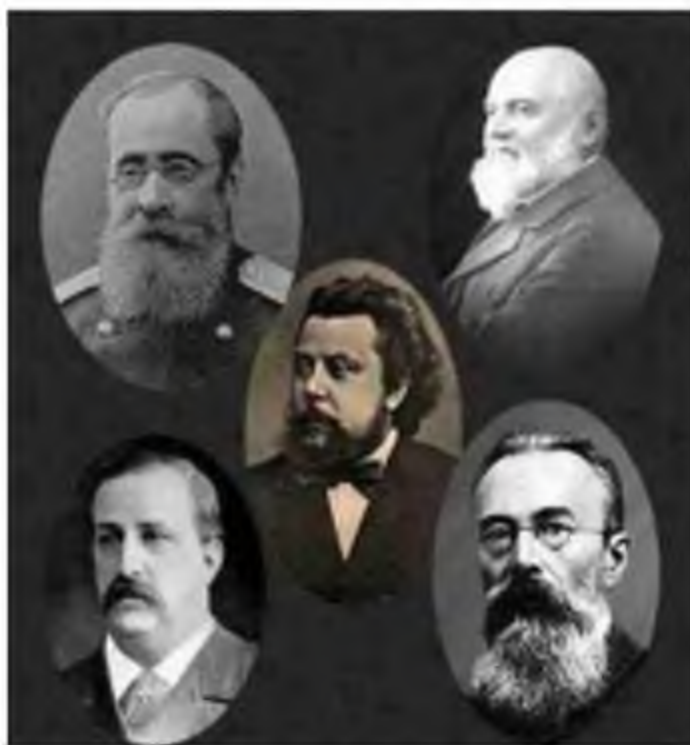
Жак Оффенбах

В Австрії XIX ст. розвивається Віденська придворна опера та оперета. Засновниками жанру оперети стали Ф. Зуппе («Прекрасна Галатея», «Бокаччо», «Донья Жуаніта»), Й. Штраус (син) («Циганський барон», «Летюча миша»), К. Мілльокер («Бідний студент», «Гаспарон», «Бідний Іонафан»), К. Целлер («Продавець птахів», «Мартін-рудок»).

Оперна культура *англійських композиторів* даної епохи цікава появою англійського музичного театру «Ковент-Гарден», що став найважливішим оперним центром. Творцем англійської оперети був композитор А. Салліван («Фартух», «Пензанські пірати», «Мікадо», «Терпіння»).

«МОГУТНЯ КУПКА»

Реалізм приніс у музичну спадщину і творчість представників «Могутньої купки» — товариства російських композиторів, що склалося наприкінці 1850-х і початку 1860-х років. До нього входило п'ятеро композиторів: Милій Балакирев (керівник), Микола Римський-Корсаков, Олександр Бородин, Модест Мусоргський і Цезар Кюї. «Могутня купка» виникла на фоні революційних ідей та філософії матеріалізму, що проникли у всі види мистецтва. Бунти і повстання селян стали головними соціальними подіями того часу, навернувши діячів мистецтва до народної теми. Композитори даного товариства шукали нові форми для втілення тем і образів з вітчизняної історії та сучасності. Видатними творіннями стали «Борис Годунов» і «Хованщина» М. Мусоргського, «Князь Ігор» О. Бородіна, «Псковитянка» М. Римського-Корсакова. Більшість композиторів «Могутньої купки» записували і вивчали фольклор, використовували народні мелодії як в симфонічній, так і в оперній творчості.

Хоча провідними сферами творчості російського композитора Петра Чайковського стали опера та симфонія, він писав музику майже у всіх жанрах. В його творах відображені глибокі соціально-етичні конфлікти, прагнення до повноти життя та зустріч із жорстокою дійсністю, тому у багатьох із них — трагічний фінал. Композитора вважають митцем-психологом, який розкривав внутрішній світ людини — від м'якої ліричної задушевності до захоплюючого трагізму.

Жанри музики стилю реалізм: опера, симфонія, оперета, балет, увертюри, сюїти, поеми, камерні жанри п'єси, романси, пісні тощо.

Видатні композитори: Дж. Верді, Р. Леонкавалло, Дж. Пуччіні, Л. Деліб, Ж. Бізе, Й. Штраус, П. Чайковський, композитори «Могутньої купки»: М. Балакирєв, М. Римський-Корсаков, О. Бородин, М. Мусоргський, Ц. Кюї та інші.

ТЕАТРАЛЬНЕ МИСТЕЦТВО

Театр стилю реалізм зображує сценічних персонажів близькими до реального життя, з реалістичною режисурою і постановкою.

Основи реалістичного театру були розвинуті ще античними греками та середньовіччям, головна їх філософська сутність — предмети видимого світу існують незалежно від людського відчуття і пізнання. Найбільший розквіт театру реалізму припадає на IX і XX століття.

В Німеччині театральне мистецтво розвивалося стрімкими темпами. На сцені відомого Мейнінгенського театру ставили п'єси Г. Ібсена, Г. Гауптмана та інших.

Театральне життя **Австрії** славилось розквітом театрів передмість, що пов'язано із творчістю драматурга Ф. Раймунда. У другій половині XIX ст. значний вплив на театральне мистецтво країни здійснив «Бург-театр» (керівник Г. Лаубе).

Італія прославилася розквітом жанру балету, що був заснований на традиціях античної пантоміми і культури народного танцю. Відомим став театр «Ла Скала» із своєю балетною школою. Її випускники — К. Бріанца, П. Леньяні, В. Цуккі славилися високою технікою.

- Розкажіть про свої враження від живопису, музичного та театраль-ного мистецтва епохи реалізму.
- Які теми були провідними у творчості митців часу? Що відрізняє творчість митців-реалістів? Назвіть характерні риси живопису реалізму та відомих авторів.
- Які твори стали шедеврами мистецтва реалізму? Назвіть їх. У чому особливості музики реалізму? Назвіть композиторів стилю та їх твори. Розкажіть про враження від уроку.

Підготуйте з друзями протягом двох тижнів проект на тему «Мистецтво реалізму». який ви зможете представити на уроці узагальнення знань, та презентацію за темою. Спробуйте її озвучити музикою стилю та доберіть цікаві ілюстрації. .

§ 32. УКРАЇНСЬКЕ МИСТЕЦТВО

Простежимо разом розвиток стилів романтизм і реалізм в українському мистецтві.

Український романтизм виник під впливом поглибленого вивчення фольклору та творчості російських і польських митців-романтиків.

У мистецтві архітектури України зустрічаються неоготика, романтичний історизм та неовізантійський стилі.

ШЕДЕВРИ УКРАЇНСЬКОЇ НЕОГОТИКИ

*Собор Успіння Пресвятої Діви Марії
у Харкові*

*Костел Пречистого Серця Ісуса
в Чернівцях*

Собор Успіння Пресвятої Діви Марії у Харкові

ШЕДЕВРИ УКРАЇНСЬКОГО РОМАНТИЧНОГО ІСТОРИЗМУ

*Іванівська церква
у с. Розкопанці
на Київщині*

*Національний університет
ім. Ю. Федьковича
в Чернівцях*

ШЕДЕВРИ НЕОВІЗАНТІЙСЬКОГО СТИЛЮ

*Володимирський собор
у Києві*

*Кафедральний собор
Олександра Невського
у Кам'янці-Подільському*

В архітектурі українського романтизму досить часто застосовували ротонду із колонами (або без них) з яскравими ампіровими формами.

Ротонда (лат. *rotundus* — круглий) — кругла в плані споруда, зазвичай увінчана куполом. По периметру ротонди нерідко розташовуються колони.

Прикладами будівель з ротондами є церкви в с. Кукавці та в м. Шатові на Поділлі, храм Різдва на Подолі й Аскольдова могила в Києві, церква Гощівського монастиря та ін.

*«Аскольдова могила»
в Києві*

*Церква
Гощівського монастиря*

У другій половині XIX ст. з'являється псевдовізантійсько-руський стиль, що насильно впроваджувався в церковному будівництві.

Розгляньте архівні фото театрів в Україні. Спробуйте дослідити, які елементи стилів простежуються у спорудах.

*Ф. Фельнер.
Оперний театр у Чернівцях*

Ф. Фельнер.

Одеський національний академічний театр опери та балету

На західноукраїнських землях, що були під Австро-Угорщиною, течія романтизму використовувала переважно форми романського та готичного стилів. Деякі українські архітектори пробували додавати свої мотиви — візантійські, але ці спроби були невдалі.

РОМАНТИЗМ В ІНШИХ ВИДАХ МИСТЕЦТВА УКРАЇНИ

У період романтизму в мистецтві України зростає зацікавленість митців до народних тем. В живописі з'явилися теми світського та релігійного мистецтва. В українській музиці вплив романтизму майже не позначився, елементи помітні лише у творах українських композиторів другої половини XIX ст.: С. Гулака-Артемовського («Запорожець за Дунаєм»), М. Лисенка («Різдвяна ніч», «Утоплена», «Тарас Бульба»), В. Матюка, П. Воробкевича, А. Вахнянина й інших, зокрема у їхніх композиціях на слова поетів-романтиків.

Послухайте уривок із опери «Запорожець за Дунаєм» і розгляньте картину сучасного художника О. Кулакова «Січковий гопак». Поясніть, у чому єдність музики та живопису.

Романтизм в театрі мало досліджений, історичні п'єси письменників-романтиків в театральному репертуарі майже не виражені. Романтичне забарвлення мала режисерська діяльність М. Старицького, М. Кропивницького й інших діячів українського театру.

МИСТЕЦТВО СТИЛЮ РЕАЛІЗМ В УКРАЇНІ

В архітектурі реалізму переважав еклектизм — суміш елементів різних стилів. У другій половині XIX ст. у Києві було споруджено будинок міської думи (арх. О.Шіле), готель «Континенталь», політехнічний інститут, першу гімназію (арх. О. Беретті), театр «Соловцов» та ін. На західноукраїнських землях: у Львові — будинки політехнічного інституту (арх. Ю.Захаревич), Галицького крайового сейму (арх. Ю. Гохбергер), у Чернівцях — будинок резиденції митрополита Буковини (арх. Й. Главка), на Закарпатті — мисливський палац графів Шенборнів, будинок ужгородської синагоги, комітетський будинок у Береговому.

Ю. Захаревич. Будинок Львівської політехніки

Й. Главка. Будинок резиденції митрополита Буковини

Розгляньте споруди стилю реалізм в українському мистецтві. Знайдіть спільні та відмінні риси.

*З. Грессерсон.
Мисливський палац графів
Шенборнів на Закарпатті*

Реалізм в українській скульптурі поширено в тематично-жанровій скульптурі, малих формах і жанрі портрета: *Леонід Позен* — «Кобзар», «Переселенці», «Жебрак», «Оранка в Малоросії», «Запорожець у розвідці»; *Пармен Забіла* — бюст М.В. Гоголя, мармуровий портрет Т.Г. Шевченка; *Борис Едуардс* — «Катерина», «Життя невеселе», скульптурний портрет Луї Пастера; *Михайло Микешин* — пам'ятник Б. Хмельницькому. На західноукраїнських землях працювали скульптори Т. Баронч, К. Островський, О. Северин, С. Яжимовський, С. Левандовський, Т. Рігер та ін.

П. Забіла. «Бюст М. Гоголя»

Л. Позен. «Запорожець у розвідці»

ЖИВОПИС

Під впливом ідей народників художники-реалісти створили Товариство пересувних художніх виставок, яке поширювало мистецтво в масах. Багато художників-передвижників і прихильників інших мистецьких течій були захоплені Україною і в своїй творчості прагнули відтворити красви, побут, національний характер українців. Одним із найяскравіших митців був українець за походженням **Ілля Рєпін** — автор полотен на українську тематику «Запорожці пишуть листа турецькому султанові», «Вечорниці». Любов до України простежується у творчості **Володимира Маковського**: «Ярмарок у Полтаві», «Святковий день на Україні», у славленого мариніста **Івана Айвазовського** «Чумацький шлях», «Весілля на Україні» та ін.

Серед митців склалася група, яка започаткувала самостійний розвиток українського мистецтва: **Сергій Васильківський**, **Микола Пимоненко**, **Микола Самокиш**, **Костянтин Трутовський**, **Олександр Мурашко**,

Опанас Сластіон, Іван Їжакевич. Вони створили Київське товариство художніх виставок, а в Одесі — Товариство південноросійських художників.

Поступово формувалися українські мистецькі центри — Харківський, Одеський, Київський. Темами картин стали побут, історія, героїчні події козацької доби.

ШЕДЕВРИ УКРАЇНСЬКОГО ЖИВОПИСУ

С. Васильківський. «Козаки в степу»

С. Васильківський. «Весна на Україні»

О. Мурашко. «Селянська родина»

О. Мурашко. «Праля»

*М. Пимоненко.
«Великдень»*

Характерним для українського образотворчого мистецтва другої половини ХІХст. є поява українського побутового жанру. Продовжувачі демократичних традицій Т.Г. Шевченка — Л. Жемчужников, І. Соколов, К. Трутовський.

Л. Жемчужников. «Кобзар на дорозі»

К. Трутовський. «Сцена біля колодязя»

Історичний жанр в українському мистецтві відзначився широтою тематики: «Сторожа запорозьких вольностей», «Козачий пікет» С. Васильківського, «Проводи на Січ» О. Сластіона, «Запорожці викликають ворога на герць» А. Кандаурова, «Тривога» Г. Крушевського, «Похорон кошового» О. Мурашка та ін.

О. Сластіон. «Проводи на Січ»

Пейзажний жанр представлений у творчості видатного українського художника-реаліста Костянтина Крижицького. У творчості західно-українських художників живопис набуває демократичного характеру (К. Устиянович, Т. Копистинський).

К. Крижицький. «Рання весна»

С. Васильківський. «Український пейзаж»

МУЗИЧНЕ МИСТЕЦТВО

Завдяки зусиллям передових діячів культури відбулися значні зрушення і в галузі розвитку музичної культури. Українські драматичні професійні трупи пропагували українські народні мелодії, здобутки професійної музики, самотужки ставили оперні спектаклі.

Видатний театральний діяч М. Кропивницький набув широкої популярності ще й як співак і композитор. Українська музична культура

поширювалася завдяки концертно-виконавській діяльності М. Лисенка та створених ним хорових колективів, що гастролювали в Україні.

КОМПОЗИТОРСЬКА ШКОЛА

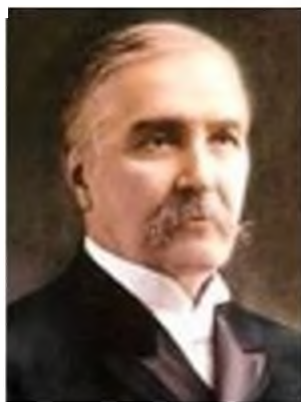

Семен Гулак-Артемівський — перша українська опера «Запорожець за Дунаєм», яка стала міцним підґрунтям національного оперного мистецтва.

Петро Ніщинський — перлина української класики, виразна музична картина з народного життя «Вечорниці».

Петро Сокальський — опери «Мазепа», «Майська ніч», «Облога Дубна», фантазії «Українські вечори», «На берегах Дунаю».

Михайло Калачевський — відома «Українська симфонія».

Цілу епоху в музичному житті України становить творчість **Миколи Лисенка** — основоположника української класичної музики. Він — автор понад 600 зразків українського музичного фольклору, циклу «Музика до "Кобзаря" Т.Г. Шевченка». Зразком національної героїко-патріотичної опери стала монументальна народна музична драма «Тарас Бульба». На сюжети повістей М.В. Гоголя написані також опери «Різдвяна ніч», «Утоплена», музика до п'єси І.П. Котляревського «Наталка Полтавка», оперета «Чорноморці», дитячі опери «Коза-дереза», «Пан Коцький», «Зима і Весна».

На зламі XVIII і XIX ст. почалося становлення українського світського театру, який на кінець XIX ст. став справжнім професійним театром. Йому передували «шкільний» та «кріпацький» театри. Нову українську драматургію започаткував І. Котляревський з п'єсами «Наталка Полтавка» і «Москаль-чарівник». Найпопулярнішими стали «Сватання на Гончарівці» Г. Квітки-Основ'яненка і «Назар Стодоля»

Сцена з опери М. Лисенка
«Тарас Бульба»

Т. Шевченка. Значною постаттю в українській драматургії другої половини ХІХ ст. є І. Карпенко-Карий — його відомі п'єси «Наймичка», «Безталанна», сатирична комедія «Мартин Боруля», «Сто тисяч», «Хазяїн». Драматичні твори писали І. Нечуй-Лєвицький («Маруся Богуславка», «На Кожум'яках»), Панас Мирний («Лимерівна», «Перемудрив»), Б. Грінченко («Степовий гість», «Ясні зорі») та ін.

Український драматичний театр був під забороною, не допускалися «різні сценічні вистави на малоруському наріччі». Цензура обмежувала тематику українських п'єс мотивами нобуту або ж кохання. М. Кропивницький створив першу українську професійну трупу, акторами в якій були: К. Стоян-Максимович, І. Бурлака, М. Садовський, Н. Жаркова, О. Маркова, М. Заньковецька, Л. Маїшко, О. Вірина, Л. Максимович. До репертуару театру увійшли «Наталка Полтавка», «Назар Стодоля», «Сватання на Гончарівці», «Шельменко-денщик» та інші. У Львові було засновано український професійний театр «Руська бесіда», який очолив О. Бачинський.

Український театр другої половини ХІХ ст. досяг глибокої народності, національної своєрідності, змістовності, великої критично-викривальної сили і високої художньої довершеності.

- Розкажіть про особливості романтизму в українському мистецтві. Які стилі поєднувалися в архітектурі цього часу? Які риси були притаманні еклектизму в архітектурі?
- Назвіть відомі імена скульпторів та живописців епохи реалізму.
- В яких жанрах працювали живописці України? Назвіть відомі картини того часу.
- В чому особливості музичного мистецтва доби реалізму? Хто входив до складу композиторської школи? Які їх досягнення?

Поповніть свої електронні портфоліо шедеврами українського мистецтва. Детальніше дослідіть той вид мистецтва, який вас зацікавив найбільше. Підготуйте проекти до презентації.

§ 33. РОМАНТИЗМ ТА РЕАЛІЗМ У МИСТЕЦТВІ.

Урок узагальнення знань

Виконайте запропоновані завдання та оцініть свій рівень знань.

Перегляньмо разом уривок із фільму «Стилі архітектури» (на ваш вибір). Розкажіть про свої враження від мистецтва минулого. Назвіть шедеври архітектури, які вас найбільше вразили.

Розгляньте ілюстрації та визначте стиль архітектури зображених будівель.

За наведеною характеристикою визначте стиль скульптури.

- Переважають гуманістичні, героїчні риси, драматичність та динамічність образів, увага до їх реалістичності.
- Характерний жорсткий, пафосний, холодний, офіційний, більш символічний тип зображення.
- Внесено гуманістичний зміст у сурові закони пластики.
- Характерними є емоційна напруженість, пошук нових засобів виразності.

Розгляньте полотна видатних живописців. Спробуйте визначити, до якого стилю вони належать. Назвіть авторів картин та визначте жанр живопису.

За характеристикою досягнень музичного та театрального мистецтва спробуйте визначити назву стилю.

1. Звернення до тем протесту проти насилля та пригноблення, ідеї боротьби за звільнення, увага до людських почуттів, переживань, внутрішнього світу людини; найпоширеніші жанри: опера, симфонія, оперета, балет, увертюри, сюїти, поеми, камерні п'єси, романси, пісні тощо.

2. Камерна музика: народження нових жанрів фортепіанної мініатюри (експромт, фантазія, транскрипція); симфонічна музика: поява нових програмних симфонічних творів (програмна увертюра), розширення груп оркестру (духові, арфа); реформація опери: відмова від арій, дуетів, ансамблів з хорами, поява великих наскрізних вокально-симфонічних сцен, драматичних монологів, діалогів; вокальна музика: вокальні цикли пісень, романси, балади.
3. Зображення сценічних персонажів близькими до реального життя, з реалістичною режисурою і постановкою; основи театру закладені ще античними греками та середньовіччям, головна їх філософська сутність — предмети видимого світу існують незалежно від людського пізнання.
4. Головним предметом сценічного мистецтва є людина, її душевний світ; набули поширення жива розмовна мова, стрімкий емоційний жест акторів, позбавлений навмисної балетної округлості і благородної величі; відмова від єдності події, часу й місця, пишних декорацій, декламації та наспівів.

Пропоную вам створити власні шедеври живопису в стилях романтизм та реалізм. Для цього пригадайте жанри та характерні образи цих стилів. За допомогою певних засобів виразності спробуйте у своїх малюнках відтворити побут і життя людей тих епох. Прототипами образів ваших робіт можуть стати і ваші однолітки.

Віртуальна мандрівка до музеїв світу

Галерея Google art Project запрошує нас в онлайн-тур до найбільших музеїв світу, під час якого ми ознайомимось із шедеврами стилів романтизм та реалізм у мистецтві.

- Розкажіть про особливості стилю романтизм в українському мистецтві. Які риси були притаманні еклектизму в архітектурі?
- Назвіть відомі імена скульпторів епохи реалізму.
- В яких жанрах працювали живописці України? Назвіть відомі картини того часу.
- В чому особливості музичного мистецтва реалізму?
- Назвіть досягнення українських театрів.

Поповніть свій проект «Українське мистецтво» найяскравішими шедеврами і підготуйте його до презентації.

§ 34. ЗУСТРІЛИСЯ СТИЛІ В МИСТЕЦТВІ

Урок-подорож

На нас чекає цікава подорож, в якій ми зустрінемося з різними видами мистецтва. Перевірити ваші знання з різних стилів та проявити творчі здібності допоможуть запропоновані завдання.

ПЕРША ЗУПИНКА — АРХІТЕКТУРА

Пригадайте стилі та напрями мистецтва, які ми вивчали упродовж навчального року, а також характерні риси їм притаманні.

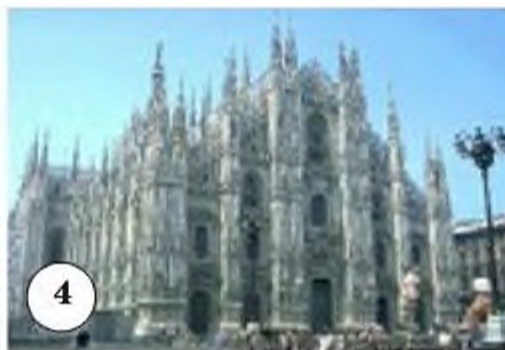
Знайдіть відповідність між характерними особливостями архітектурних споруд і їх стилем. Оберіть завдання за різними ступенями складності та оцініть свої знання: за кожне завдання червоного кольору — 4 бали, зеленого кольору — 3 бали, жовтого кольору — 2 бали. Максимальна кількість набраних балів — 12.

	Споруди, які відрізняються просторовим розмахом, плавністю і складним поєднанням криволінійних форм з розгорнутими колонадами й пілястрами, були популярними в стилі...	а) рококо б) бароко в) ренесанс
	З'явився у другій половині V ст. до н. е., характерною особливістю є капітель у вигляді кошика, покрита стилізованим листям аканта, мав назву...	а) доричний ордер б) іонічний ордер в) коринфський ордер
	Компактна, симетрична, невелика споруда, що мала низку варіантів у плані (кругла, квадратна, гранчаста, хрещата), називалася...	а) хрестово-купольний храм б) центричний храм в) базилікальний храм
	Термін, що застосовується у мистецтві західноєвропейського класицизму часів імперії Наполеона I носить назву...	а) неоготика б) сфумато в) ампір
	Звернення до форм античної архітектури, використання симетрії, повернення до системи ордерів — характерні ознаки...	а) античного стилю б) стилю ренесанс в) класичного стилю

	Простота, природна краса і натуральність, нові матеріали (скло, сталь, залізо, пізніше залізобетон) — це архітектура...	а) стилю романтизм б) стилю реалізм в) стилю рококо
	Споруди, представлені приватними будинками французької аристократії, церквами, що мають фігурне оздоблення, кокетливі капітелі, високі пілястри були популярними в стилі...	а) реалізм б) класицизм в) рококо
	Хрестово-купольний, центричний, базилікальний храми та імператорські палаци будували в епоху...	а) античного стилю б) романського стилю в) візантійського стилю
	Споруджено у Константинополі в 362 році за наказом імператора Юстиніана ...	а) Парфенон б) Софійський собор в) Шпасьрський собор
	Художній стиль, що був завершальним етапом у розвитку середньовічної культури країн Західної Європи (між серединами XII і XVI століть), мав назву...	а) готичний б) романський в) візантійський
	Сукупність в архітектурі неоготики, романтичного історизму, неогрецького й неовізантійського напрямів притаманні...	а) стилю романтизм б) стилю бароко в) стилю реалізм
	Міста, оточені могутніми стінами з багато прикрашеними в'їзними вежами, замки — складні комплекси фортечних, палацових і культових споруд, притаманні...	а) стилю готика б) стилю рококо в) стилю реалізм
	Архітектурний прийом античного мистецтва, що мав декілька різновидів, — це...	а) ампір б) ордер в) пілястр

Знайдіть серед запропонованих ілюстрацій споруди в романському стилі та стилі бароко. Охарактеризуйте споруди, які мають ознаки інших, уже знайомих вам стилів.

Розгляньте ілюстрації замків різних стилів. Доберіть до кожного відповідну назву: романський замок, готичний замок, замок у стилі романтизм. Обґрунтуйте свій вибір. Знайдіть спільні та відмінні риси.

1

2

3

ДРУГА ЗУПИНКА — СКУЛЬПТУРА.

Розгляньте запропоновані зображення скульптур. Визначте і назвіть стилі, до яких вони належать.

1

2

3

4

5

6

ТРЕТЯ ЗУПИНКА — МУЗИЧНЕ МИСТЕЦТВО.

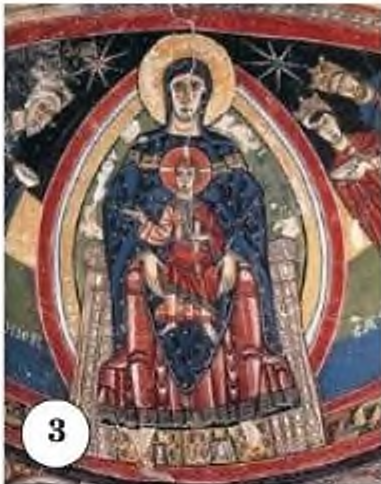
Знайдіть серед наведених ілюстрацій музичні інструменти, які були популярними в стилі романтизм та стилі бароко. Розкажіть про Віденську школу класицизму та її досягнення для музичного мистецтва в цілому.

ЧЕТВЕРТА ЗУПИНКА — ЖИВОПИС

Розгляньте запропоновані ілюстрації живописних картин та назвіть стилі, до яких вони належать.

П'ЯТА ЗУПИНКА — ТЕАТРАЛЬНЕ МИСТЕЦТВО

За назвою або ключовим словосполученням, що стосується театру, назвіть стиль та коротко охарактеризуйте театральне мистецтво відповідної епохи.

Театр епохи В. Шекспіра	Трагедії Евріпіда	Комедія дель арте	Мейнінген- ський театр	Театр «Комеді Франсез»
----------------------------	----------------------	----------------------	---------------------------	------------------------------

Розгляньте запропоновані ілюстрації. Назвіть відповідні епохи та стилі. Пригадайте видатні імена театального мистецтва.

За кожною з ілюстрацій назвіть вид декоративного мистецтва та стиль, в якому вони виготовлені.

Підготуйте свої електронні портфоліо до презентацій.

§ 35. СТИЛІ В МИСТЕЦТВІ. ПІДСУМКОВИЙ УРОК

Ось і закінчилася наша подорож до мистецтва минулого. На нас чекає презентація творчих проєктів, які ми готували протягом навчального року. Розпочинаємо урок з цікавої подорожі.

ВІРТУАЛЬНА МАНДРІВКА ДО МУЗЕЇВ СВІТУ

Разом із галереєю Google art Project ми вирушасмо в онлайн-тур до найбільших музеїв світу (Метрополітен, Британський музей, Музей д'Орсе, Галерея Тейт, Національний музей у Берліні, Букінгемський палац та ін.), в яких переглянемо шедеври мистецтва різних напрямів і стилів.

Метрополітен-музей (США) покаже нам скульптури Давньої Греції, живопис Італії, Іспанії (картини Рембрандта та Ель Греко).

Британський музей продемонструє мистецтво Стародавнього Риму та Греції, ознайомить із шедеврами графіки та гравюри (Мікеланджело, Рафаель, Леонардо да Вінчі, Альбрехт Дюрер, Рембрандт та ін).

Національна галерея Берліна розкриє епоху класицизму і романтизму, ознайомить нас із шедеврами цих стилів.

Завдяки Академії культури Google, ми побуваємо в концертних залах світу. Саме зі сцен видатних театрів ми послухасмо уривки музичних творів у різних стилях.

Архівні записи допоможуть переглянути уривки постановок із історії театрів світу.

Залишилося тільки разом створити план нашого онлайн-туру.

Сьогодні до вашої уваги — виставка підготовлених моделей одягу, виготовлених у різних стилях (у вигляді малюнків).

Розгляньте зображення костюмів різних епох. Назвіть стилі до яких вони належать.

Увесь навчальний рік ми займалися створенням цікавих проектів. Настав час їх презентувати та визначити найкращі.

У номінації «*Індивідуальний проект*» беруть участь учні, які набрали найбільшу кількість голосів після проведеного голосування.

У номінації «*Груповий проект*» беруть участь проекти, підготовлені вашими творчими групами.

У номінації «*Колективний проект*» під назвою «Архітектура мого краю» бере участь увесь клас.

Наступною подією нашого підсумкового уроку стануть цікаві презентації учнівських електронних портфоліо.

Розучіть пісню про Україну та проспівайте її разом під фонограмний супровід.

УКРАЇНА — ЦЕ ТИ

Слова Тіни Кароль, М. Бровченка,

Музика Тіни Кароль

Наспівно

Мос ім'я — Батьківщина,
лелеки легке крило.
Мос ім'я — Україна
і сонечка тепло.
Мос ім'я — вишиванка.
Я — хрестик на полотні.
Мос ім'я — синє небо.
Я — сонях малий під ним.

Приспів:

Татові слова:
Україна — це я!
Мамині пісні:
Україна — це ти!

Мос ім'я — степ широкий.
Мос ім'я — хліба смак,
останній шкільний дзвіночок,
над сивим Дніпром туман.
Мос ім'я — то надія.
Мос ім'я — то любов.
Мос ім'я — чиста мрія
і віра, що з нами Бог!

Приспів. (2)

Мос ім'я — колискова...
Мос ім'я — то є Воля...
Мос ім'я — то Родина...
Мос ім'я — добре слово,
що збереже цей світ!

Приспів.

Презентація електронних портфоліо «Стили мистецтва»

Наша подорож до мистецтва минулого завершується. Наступного року на нас чекають зустрічі з мистецтвом сучасності.

МИСТЕЦТВО

Коли усе в тумані життєвому
загубиться і не лишить слідів,
не хочеться ні з дому, ні додому,
бо й там, і там огонь давно згорів.

В тобі, мистецтво, у тобі одному
є захист: у красі незнаних слів,
у музиці, що вроду, всім знайому,
втіляє у небесний перелив.

В тобі, мистецтво, — у малій картині,
що більша за увесь безмежний світ!
Тобі, мистецтво, у твоїй країні
я шлю поклін і дружній свій привіт.

Твої діла — вони одні нетлінні.
І ти між квітів — найясніший квіт!

М. Рильський

СЛОВНИК МИСТЕЦЬКИХ ТЕРМІНІВ

Ампір — термін, що застосовується в мистецтві західноєвропейського класицизму часів імперії Наполеона I, переважно в архітектурі, портретному живописі та декоративно-ужитковому мистецтві. Ампіром називають стиль у мистецтві першої третини XIX ст., пізню стадію класицизму.

Архітектура, або зодчество — мистецтво проектування, зведення та художнього оздоблення споруд, що формують просторове середовище для життя й діяльності людини. Архітектурою називають також окремі будівлі та їх ансамблі, площі й проспекти, парки і стадіони, селища й цілі міста.

Архітектура об'ємних споруд включає житлові будинки, громадські будівлі, промислові споруди.

Базиліка — це прямокутна в плані споруда, розділена всередині рядом колон або стовпів на 3—5 частин — нав.

Бароко (буквально — перлина неправильної форми) — стиль у європейському мистецтві кінця XVI — XVIII ст., який прийшов на зміну Відродженню. Для барокового мистецтва характерні масштабність, пишність, складність композиції, насиченість рухом, емоційна виразність, видовищність.

Види мистецтва — це форми творчої діяльності, що склалися історично як відображення багатогранності реального світу і проявляються в різноманітності способів та засобів художньо-образного відтворення й естетичного сприйняття.

Відродження, або Ренесанс — доба в історії культури та мистецтва XIV — XVI ст., започаткована в Італії в період Передвідродження, та культурно-філософський рух, що ґрунтувався на ідеалах гуманізму й орієнтувався на культурну спадщину античності.

Візантійський стиль — стиль у мистецтві, що сформувався в V — XI ст. у Візантійській імперії на основі традицій елліністичної культури та християнської релігії. Характерними рисами стилю є урочистість, зовнішня пишність і внутрішня шляхетність, традиціоналізм, канонічність. Він вирізняється надмірною стилізацією, надзвичайною виразністю ліній, використанням сталих художніх стереотипів і багатства кольорів.

Вітраж — це сюжетна або орнаментальна композиція, виконана зі шматочків прозорого кольорового скла, яку скріплювали свинцевим обрамленням.

Готика (від назви германського племені готів) — художній стиль, що був завершальним етапом у розвитку культури середньовічної Західної та Центральної Європи (між серединами XII і XVI століть). Виник на основі досягнень романської культури, народних традицій німців та християнського світогляду.

Григоріанський спів, або григоріанський хорал — традиційний спів католицької церкви, що виконувався чоловічим хором в унісон.

Енкаустика — живопис восковими фарбами, що виконується гарячим і холодним способами.

Іконопис — вид живопису, релігійного за темами сюжетів, культового за призначенням; мистецтво написання ікон. Виконані на дошці, полотні або металі зображення святих та подій, описаних у Біблії або церковній історії, мали відповідати чітким правилам, розробленим церквою.

Індивідуальний стиль митця віддзеркалює його характерну авторську манеру, в основі якої — особливості сприймання навколишнього світу, творча фантазія, талант і майстерність.

Історизм — архітектурний напрям, заснований на поєднанні елементів раніше домінуючих архітектурних стилів, що виник наприкінці XIX століття.

Італійські опери стилю реалізм започаткували нові принципи вокального та сценічного виконавства: драматичну виразність співу, яскраву акторську майстерність співака, історичну точність декорацій і костюмів.

Канцона — жанр ліричної поезії особливої форми, що виник у Провансі в XII — XIII ст. і набув значного поширення в Італії та Північній Франції в епоху Ренесансу.

Класицизм (буквально — зразковий) — стиль у мистецтві XVII — початку XIX ст., суть якого полягала в наслідуванні мистецтва античності й дотриманні системи суворих правил відтворення дійсності.

Комедії дель арте — комедії масок з елементами фарсу та пародії.

Ландшафтна архітектура пов'язана з організацією садово-паркового простору (парки, альтанки, містки тощо).

Мадригал — світський музично-поетичний пісенний жанр епохи Відродження. У XVI ст. набуває рис багатоголосної вокальної поеми ліричного змісту.

Майоліка — різновид кераміки, що виготовляється з кольорової випаленої глини з використанням розписаної глазури.

Мистецтво — це естетичне пізнання світу в процесі художньої творчості як особливого виду людської діяльності, що відображує дійсність у конкретно-чуттєвих образах відповідно до певних ідеалів прекрасного.

Містобудування охоплює створення нових міст і селищ та реконструкцію старих міських районів.

Мозаїка — зображення або візерунок, виконані з окремих, щільно припасованих один до одного і закріплених на цементі або мастиці різнокольорових шматочків скла, мармуру, камінців тощо.

Неовізантійський напрям, або стиль Візантійського Відродження — архітектурний напрям, для якого була характерна орієнтація на візантійське мистецтво VI — VIII ст.

Неоготика, або псевдоготика — напрям в архітектурі, який поєднує елементи готики з виразними композиціями, що йдуть від класицизму.

Пастораль — жанр у літературі, образотворчому мистецтві, театрі, музиці й балеті, а також твір, сюжет якого пов'язаний з ідеалізованим зображенням сільського життя, відтворенням підкреслено простих, наївних переживань на лоні природи.

Пісня — словесно-музичний твір, призначений для вокального виконання; жанр лірики, що має строфічну будову (заспів, приспів (рефрен)), виразну ритмізацію, музичність звучання, синтаксичний паралелізм, просту синтаксичну будову.

Порцеляна — один із видів тонкої кераміки — білий матеріал, що застосовувався для виготовлення посуду, дрібної пластики тощо.

Реалізм (від лат. *realis* — *суттєвий, дійсний*) — стиль і напрям у літературі та мистецтві, який сповідував необхідність правдивого відображення дійсності в її типових рисах.

Рококо (буквально — декоративна раковина, ракушка, рокайль) — стиль у мистецтві XVIII століття, що обстоював культ грації, шляхетності, вишуканого естетизму.

Романський стиль (від лат. *romanus* — *римський*) — художній стиль, що панував у Європі (переважно Західній) в XI—XII ст. (у деяких місцях — і в XIII ст.), один із найважливіших етапів розвитку середньовічного європейського мистецтва. Найповніше виявив себе в архітектурі.

Романтизм (від фр. *romantisme*) — напрям у літературі й мистецтві, що виник наприкінці XVIII ст. в Німеччині, Великій Британії та Франції; його представники боролися проти канонів класицизму, висували на перший план інтереси особи та почуття і використовували у своїй творчості історичні та народно-поетичні теми.

Ротонда (від лат. *rotundus* — *круглий*) — кругла в плані споруда, зазвичай увінчана куполом.

Стиль у мистецтві — це сукупність художніх засобів і прийомів, характерних для мистецтва певного часу, напряму або індивідуальної манери художника.

Сфумато (буквально — той, що зникає, як дим) — термін, який позначає м'якість мальовничого виконання, плавність тональних переходів, розпливчастість контурів як наслідок повітряної перспективи.

Темпера — фарби, що готуються на основі сухих порошкових мінеральних пігментів і (або) їх синтетичних аналогів. Сполучною речовиною для темпер-

них фарб слугують емульсії — натуральні (розведений водою жовток курячого яйця, соки рослин) або штучні (полімери тощо).

Українське, або Козацьке бароко — назва мистецького стилю, що був поширений на українських землях Війська Запорозького у XVII — XVIII ст. Виник унаслідок поєднання місцевих архітектурних традицій та європейського бароко.

Фреска (від італ. affresco — *свіжий*) — живопис на вологій штукатурці, одна з технік настінного малярства, протилежна до розпису по-сухому.

Хрисоелефантинна скульптура — твори античного мистецтва, виконані з пластинок слонової кістки та золота.

Художній образ — це властива мистецтву форма відображення реальності крізь призму світосприйняття митця, його естетичних поглядів і ставлення до життя. Саме тому художній образ завжди конкретний, суб'єктивний, унікальний та емоційний.

Центрична церква — компактна, симетрична споруда; в плані могла бути кругла, квадратна, гранчаста, хрещата.

ЗМІСТ

Вступне слово	3
§ 1. Стиль у мистецтві	6
§ 2. Античний стиль	12
§ 3. У світі античності	27
§ 4. Вітчизняні пам'ятки античної культури	43
§ 5. Візантійський стиль	49
§ 6. Візантійський стиль (продовження)	57
§ 7. Романський стиль	66
§ 8. Романський стиль (продовження). <i>Урок узагальнення знань</i>	74
§ 9. Готичний стиль	83
§ 10. Мистецтво готичного стилю	90
§ 11. Вітчизняні пам'ятки мистецтва Середньовіччя	98
§ 12. Епоха Ренесансу	106
§ 13. Живопис Ренесансу	114
§ 14. Музичне, театральне та декоративно-прикладне мистецтво епохи Ренесансу	120
§ 15. Вітчизняні архітектурні пам'ятки епохи Ренесансу	127
§ 16. Мистецтво в культурі минулого. <i>Підсумковий урок</i>	134
§ 17. Стиль бароко	140
§ 18. Мистецтво бароко	146
§ 19. Музичне і театральне мистецтво	153
§ 20. Стиль рококо	159
§ 21. Живописне, музичне та театральне мистецтво рококо	167
§ 22. Бароко і рококо в українському мистецтві	173
§ 23. Стиль класицизм	182
§ 24. Живопис і мода класицизму	192
§ 25. Музика і театр епохи класицизму	199
§ 26. Українські пам'ятки класицизму. <i>Урок узагальнення знань</i>	208
§ 27. Стиль романтизм	214
§ 28. Стиль романтизм у живописі	222
§ 29. Стиль романтизм в музиці і театрі	232
§ 30. Стиль реалізм	241
§ 31. Стиль реалізм (продовження)	248
§ 32. Українське мистецтво	258
§ 33. Романтизм та реалізм у мистецтві. <i>Урок узагальнення знань</i>	270
§ 34. Зустрілися стилі в мистецтві. <i>Урок-подорож</i>	273
§ 35. Стилi в мистецтві. <i>Підсумковий урок</i>	281
Словник мистецьких термінів	285

Наячальне видання

КОНДРАТОВА ЛЮДМИЛА ГРИГОРІВНА

МИСТЕЦТВО

підручник для 8 класу загальноосвітніх навчальних закладів